

Trajnostna naravnost kmetijstva v slovenskih regijah

Barbara Lampič, Matej Bedrač, Tomaž Cunder,
Maja Klun, Irena Mrak, Renata Slabe Erker

GeograFF
20

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo

GeograFF
20

Trajnostna naravnost kmetijstva v slovenskih regijah

**Barbara Lampič, Matej Bedrač, Tomaž Cunder, Maja Klun,
Irena Mrak, Renata Slabe Erker**

Ljubljana 2017

GeograFF 20

Trajnostna naravnost kmetijstva v slovenskih regijah

Avtorji: Barbara Lampič, Matej Bedrač, Tomaž Cunder, Maja Klun, Irena Mrak, Renata Slabe Erker

Urednica: Barbara Lampič

Recenzenta: Črtomir Rozman, Natalija Špeh

Kartografinja: Tanja Koželj

Fotografa: Tomaž Cunder, Barbara Lampič

Jezikovni pregled: Ana Ratajc

Prevajalka povzetka: Jean McCollister

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Oddelek za geografijo

Odgovorna oseba: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

Oblikovanje in prelom: Jure Preglau

Prva izdaja/elektronska izdaja

Publikacija je brezplačna.

Publikacija je dostopna na: <https://e-knjige.ff.uni-lj.si>

DOI: 10.4312/9789612379834

Delo je zaščiteno z mednarodno licenco Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (priznanje avtorstva, deljenje pod istimi pogoji).

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=292800256
ISBN 978-961-237-983-4 (pdf)

Trajnostna naravnost kmetijstva v slovenskih regijah

GeograFF
20

Kazalo

Predgovor	9
I Trajnostna naravnost kmetijstva na regionalni ravni	13
2 Kmetijstvo v Sloveniji – pomembne so regionalne razlike	17
3 Uporabljena metodologija in podatki	29
3.1 Izbor kazalnikov	32
3.2 Kvantitativna ocena razmer v slovenskem kmetijstvu s pomočjo kazalnikov.....	38
3.2.1 Kazalniki ekonomske trajnosti.....	39
3.2.2 Kazalniki okoljske trajnosti	47
3.2.3 Kazalniki družbene trajnosti	58
4 Ocena regionalnega trajnostnega razvoja kmetijstva	65
4.1 Ekonomsko trajnost kmetijstva opredelujeta pridelava in dohodek.....	67
4.2 Okoljska trajnost kmetijstva	72
4.3 Soodvisnost kmetijstva in razvoja podeželja – družbena trajnost kmetijstva.....	76
4.4 Analiza regionalnih razlik v trajnostni naravnosti kmetijstva	80
5 Razumevanje trajnostnega kmetijstva	85
5.1 Zaznavanje trajnostnega kmetijstva s strani širše javnosti	86
5.1.1 Razumevanje pojma trajnostno kmetijstvo.....	87
5.1.2 Pomembnost kmetijstva glede na ostale dejavnosti in glede njegovih funkcij.....	88
5.1.3 Javnost in njena percepcija razvoja kmetijstva po treh vidikih trajnosti.....	89
5.2 Kako trajnost v kmetijstvu razumejo kmetje	92
5.2.1 Kmetje in njihovo razumevanje trajnostnega kmetijstva	92
5.2.2 Ocena pomembnosti kmetijstva glede na ostale dejavnosti s strani kmetov .	93
5.2.3 Kmetje in njihova percepcija razvoja kmetijstva po treh vidikih trajnosti.....	95
5.2.4 Ocena ukrepov in ciljev kmetijske politike.....	97
6 Kmetijstvo v funkciji spodbujanja trajnostnega razvoja slovenskega podeželja.. 99	
6.1 Izhodišča za usmerjanje kmetijske politike	99
6.2 Prednostna področja ukrepanja na regionalni ravni.....	104
6.3 Koristi in možnosti nadgradnje izvedbe ocene trajnosti kmetijstva	107
Povzetek	111
Summary	119
Literatura in viri	129
Seznam slik	137
Seznam preglednic	139
Stvarno kazalo.....	141

Seznam uporabljenih kratic in okrajšav

AHP	Analytic Hierarchy Process
ARSKTRP	Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja
ARSO	Agencija Republike Slovenije za okolje
ASI	Agricultural Sustainability Index
AWU	annual work unit
BDP	bruto domači proizvod
BDV	bruto dodana vrednost
CORINE	Cordinating of Information on the Environment
EK	Evropska komisija
EKSRP	Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja
EPD	Enotni programski dokument
EU	Evropska unija
EUROSTAT	Statistical Office of the European Communities
ES	Evropski svet
ESU	European size unit
ESI	Environmental Sustainability Index
FADN	Farm Accountancy Data Network
FFS	fitofarmaceutvska sredstva
GJ	giga joul
GVA	gross value added
GVŽ	glav velike živine
HNV	high nature value, območja visoke naravne vrednosti
IER	Inštitut za ekonomska raziskovanja
KGZS	Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije
KIS	Kmetijski inštitut Slovenije
KMG	kmetijsko gospodarstvo
KOP	kmetijsko okoljska plačila
KOPOP	kmetijsko okoljska podnebna plačila
KZ	kmetijska zemljišča
KZU	kmetijska zemljišča v uporabi

LAS	lokalna akcijska skupina
LU	livestock unit
MKO	Ministrstvo za kmetijstvo in okolje
MKGP	Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
NSNRP	Nacionalni strateški načrt razvoja podeželja
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
OMD	območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost
OTI	okoljski trajnostni indeks
OVE	obnovljivi viri energije
PDM	polnovredne delovne moči
PRP	Program razvoja podeželja
SCA	Standard Classification of Activities
SKD	standardna klasifikacija dejavnosti
SKP	Skupna kmetijska politika
STO	Svetovna trgovinska organizacija
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
UAA	utilized agricultural area
VVO	vodovarstveno območje
WPA	water protection area

Predgovor

V monografiji *Opredelitev in merjenje trajnosti v kmetijstvu* (GeograFF 16) smo razmere v slovenskem kmetijstvu primerjali s stanjem kmetijstva v državah EU-15 in ugotovili, da moramo **kmetijstvo v Sloveniji** v prvem desetletju 21. stoletja **označiti kot netrajnostno** (Slabe Erker in sod., 2015). Ta oznaka je tudi argumentirano predstavljena s podatki, izračuni indeksov posameznih vidikov trajnosti in indeksov skupne trajnosti kmetijstva posameznih držav. Številni prikazi opozorijo, da dosegamo zelo različne rezultate po posameznih vidikih trajnosti. Npr. na okoljskem področju trajnosti kmetijstva dosegamo relativno boljše rezultate od številnih drugih držav EU-15.

Nismo se zadovoljili zgolj s splošno sliko in primerjavami na ravni držav, želeli smo raziskati in prikazati, kakšno je stanje v Sloveniji. Tako pričujoče delo daje odgovor, kje in zakaj prihaja do (regionalnih) razlik, katera so tista območja, kjer razvoj kmetijstva ni v skladu z uveljavljeno paradigmo trajnostnega razvoja, posebej pa smo predstavili tudi razmere tistih regij, ki odstopajo v smeri najbolj trajnostnega razvoja obravnavanega sektorja.

Delo **Trajnostna naravnost kmetijstva v slovenskih regijah**, v katerem predstavljamo in kritično ocenjujemo razmere na področju treh vidikov trajnosti kmetijstva v dvanajstih slovenskih statističnih regijah, skupaj z monografijo *Opredelitev in merjenje trajnosti v kmetijstvu* celovito predstavlja pristop k razumevanju delovanja kmetijske dejavnosti v sodobnih družbenih okvirih. Kljub obsežnim in podrobnim kvantitativnim analizam velja najbolj izpostaviti **prepoznavanje regionalnih prednosti, posebnosti in šibkosti**. Sintezno oceno regionalnih razmer smo izrazili z indeksom kmetijske trajnosti. Predstavljeni rezultati so v pomembnem delu nastali v sklopu projekta CRP Parametri trajnostnega razvoja kmetijstva (projekt je potekal v letih 2010–2012), ki ga je sofinanciralo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP) in Agencija RS za raziskovalno dejavnost, vsebinsko raziskave pa smo za potrebe knjige razširili, vsebinsko nadgradili ter obogatili z novejšimi podatki.

V poglavju *Kmetijstvo v Sloveniji* – pomembne so regionalne razlike, so predstavljene vsi elementi, ki so ključni za boljše razumevanje trenutnih razmer in procesov v slovenskem kmetijstvu na regionalni ravni. Sledi poglavje *Uporabljena metodologija in podatki*, kjer so po korakih predstavljene izbrane metode, zelo podrobno pa so opisani tudi vsi uporabljeni kazalniki in viri podatkov. Drugi del poglavja je kvantitativno obarvan, saj vključuje vrednosti izbranih kazalnikov za vse obravnavane regije, vsebinsko pa jih dopolnjujejo še številni podatki in novejši izsledki. V poglavju *Ocena regionalnega razvoja kmetijstva* smo t. i. »regionalne dosežke« in razlike v doseganju trajnosti (po posameznih vidikih in skupno) ovrednotili kvalitativno. Na koncu smo dodali rezultate javnomnenjske raziskave o razumevanju in prepoznavanju vloge trajnostnega kmetijstva med širšo javnostjo in samimi kmeti.

Zaradi dostopnosti ustreznih podatkov smo se v raziskavi omejili na dvanajstih statističnih regij, čeprav bi heterogene naravne in pridelovalne razmere zahtevale še bolj podrobno/poglobljeno obravnavo. Izhodišče za razumevanje in vrednotenje trajnosti je že vzpostavljen sistem njenega ocenjevanja po treh vidikih, devetih parametrih in izboru ustreznih kazalnikov. Na koncu smo z relativiziranjem razlik glede na doseganje trajnosti v ekonomskem, okoljskem in družbenem elementu **prikazali indekse trajnosti kmetijstva po posameznih regijah.**

Izhajajoč iz dejanskih regionalnih razmer smo posebno pozornost namenili celoviti interpretaciji rezultatov, kritičnem izboru in uporabi podatkov, izračunu indeksov ipd. V ospredju je razumevanje »delovanja« posamezne statistične regije; izpostavili smo predvsem tiste elemente, ki trenutno najbolj določajo, ali se posamezna regija (v odnosu do drugih slovenskih regij) kaže kot bolj ali manj trajnostna. Iskali smo vzroke za takšno stanje, ponekod pa smo že lahko napovedali posledice dosedanjega razvoja.

V knjigo so vključeni tudi rezultati javnomnenjske raziskave o percepciji trajnostnega kmetijstva s strani širše javnosti in kmetov. Na razmeroma velikem vzorcu anketiranih smo preverili razumevanje pojma trajnosti (kmetijstva), ugotavljali njegov pomen in vlogo v družbi pa tudi odnos (naklonjenost) javnosti do trajnostnega razvoja v kmetijstvu. Zanimivo je, da državljani EU navajajo kot najpomembnejši vidik politike trajnostnega kmetijstva zagotavljanje socialne stabilnosti kmetov (Special Eurobarometer, 2008) in takšen rezultat se je pokazal tudi pri analizi stališč slovenskih kmetov.

Uporabljen sistem kazalnikov in celovita, v praksi še vedno uporabna in dovolj enostavna metodologija kažeta, kako **potrben je pri načrtovanju razvoja in ustreznih ukrepov** za spodbujanje trajnostnega razvoja posameznih dejavnosti (v našem primeru kmetijstva) **medsektorski in predvsem povezovalni pristop. Razvita metodologija in rezultati so pravzaprav konkretno orodje za pomoč snovalcem politik pri načrtovanju prihodnjega razvoja kmetijstva v kontekstu regionalnega razvoja podeželja.** Potrebno pa je sprotno aktivno spremljanje sprememb in učinkovito iskanje možnosti za izboljšanje vsebine in dostopnosti podatkovnih baz. Ostaja tudi vprašanje ustrezne promocije metodologije in rezultatov naše raziskave, predstavitev izven ozkega kmetijskega sektorja, ki ga učinki kmetijske dejavnosti daleč presega.

Tako smo v okviru dveh zaključenih monografskih del predstavili nov pogled na kmetijstvo in njegovo vlogo v Sloveniji na pragu 21. stoletja – v odnosu do drugih držav članic EU pa tudi podrobneje, po slovenskih regijah. S predlagano metodologijo lahko zaobjamemo različne in na videz težko primerljive vidike/informacije, številne podatke pa vrednotimo na način, ki omogoča širši vpogled v aktualne procese, ki usmerjajo kmetijstvo, vplivajo na življenje in delovanje ljudi ter postopoma spreminjajo slovenski podeželski prostor.

Na koncu bralca opozarjamo še na nekatere tehnične prilagoditve. Knjiga ima začetke v času izvajanja projekta CRP (v letih 2010–2012), dopolnjevali pa smo jo na prelomu starega in novega programskega obdobja. V tem času je prišlo do sprememb v poimenovanju resornega ministrstva - Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP) oz. Ministrstva za kmetijstvo in okolje (MKO). Zaradi preglednosti smo

poenotili uporabljene kratice in uporabili kratico MKGP, izjema so le publikacije, ki so bile izdane v določenem obdobju. Na začetku leta 2015 je prišlo še do manjših sprememb v poimenovanju in velikosti statističnih regij; v knjigi pa smo načrtno obdržali staro poimenovanje.

Pristop k celovitem vrednotenju trajnostnega razvoja dejavnosti (kmetijstva) je nov za slovenske razmere. Upamo, da bo predstavljena metodologija deležna še nadaljnje uporabe in dopolnitev v sorodnih raziskavah, novejši prikazi ter posodobitev izračunov pa bodo omogočili spremljanje in celovitejše razumevanje vloge ter razvoja kmetijstva.

Avtorji

I Trajnostna naravnost kmetijstva na regionalni ravni

S prvo **oceno trajnosti kmetijstva vseh dvanajstih slovenskih statističnih regij** smo želeli podati izhodišča za nadaljnja vrednotenja razvoja kmetijske dejavnosti na ekonomskem, družbenem in okoljskem področju. Metodološka zasnova skupaj s podrobnimi analizami podatkov predstavlja osnovo za spremljanje vseh relevantnih področij razvoja kmetijstva v povezavi z razvojem podeželja.

Različne vidike perspektiv razvoja kmetijstva skupaj z razvojem podeželja smo v Sloveniji v zadnjih letih obravnavali in iskali rešitve v kar nekaj raziskavah (razpisanih je bilo več tematskih projektov Ciljnega raziskovalnega programa). V povezavi z raziskavami in dejanskimi potrebami je nastalo tudi nekaj zaključenih monografskih del, ki skušajo osvetliti večplastnost kmetijstva v povezavi z njegovo gospodarsko, družbeno in okoljsko vlogo (Lampič, 2008; Klemečič in sod., 2008; Potočnik Slavič, 2010; Potočnik Slavič in sod., 2016 idr.)

Niti na nacionalni niti na regionalni ravni nimamo na razpolago strokovnih podlag, ki bi argumentirano prikazovale raven trajnostne naravnosti kmetijstva kot dejavnosti. Zato v **metodološkem in empiričnem poizkusu opredelitve stopnje skupne trajnosti** (predhodno pa tudi njenih posameznih vidikov – ekonomskega, okoljskega in družbenega) **kmetijstva** vidimo predvsem možnost bodočega kvantitativnega ocenjevanja smeri razvoja te prostorsko najbolj razširjene dejavnosti. Zavedati se moramo, da v kontekstu sodobnih gospodarskih procesov kmetijstvo pridobiva na pomenu, pomembno pa se, ob že prepoznani okoljski, spreminja tudi njegova družbena vloga.

Kljub majhnosti Slovenije pa njena pokrajinska heterogenost in posledično pestrost pogojev za kmetijsko pridelavo zahteva proučitev vseh vidikov trajnosti na nižjih prostorskih ravneh. Trenutno dostopnost ustreznih podatkov omogoča analizo na ravni 12 statističnih regij. Čeprav so statistične regije kot prostorske enote z nekaterih vidikov precej neprimerne za tovrstna vrednotenja, so pa najbolj ustrezne zaradi razpoložljivosti podatkov. Tudi nova generacija regionalnih razvojnih programov regij (2014–2020) ostaja usmerjena na razvoj statističnih regij. Zavedamo se, da takšen pristop in nivo obravnave ne predstavlja idealne rešitve, saj znotraj ene regije (npr. Pomurske statistične regije) srečamo zelo heterogene pridelovalne pogoje, kmetijske usmeritve, stopnjo intenzivnosti kmetijske pridelave itd., vendar je analiza trajnosti na regionalni ravni edina možnost, ki omogoča sledenje v metodologiji zastavljeni shemi – da ugotovimo, kateri vidiki trajnosti in kateri parametri znotraj posameznega vidika trajnosti po posameznih regijah najbolj odstopajo od povprečne stopnje.

Pri opredelitvi trajnostnega kmetijstva smo **izhajali iz treh temeljnih vidikov trajnosti** (ekonomskega, okoljskega in družbenega), vsakemu od njih pa smo določili

t. i. parametre trajnosti. Pri vseh vidikih smo opredelili tri vsebinsko celovite parametre. V okviru **ekonomskega vidika**, ki izhaja iz potrebe po vzdrževanju in dvigovanju življenjskega standarda kmečkega prebivalstva, so to:

- **Proizvodnja hrane in prehranska varnost:** samooskrba s hrano, varna in kakovostna hrana, sheme kakovosti, povečanje ponudbe, uvajanje novih proizvodov.
- **Izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje:** stabilnost in dvig dohodka, povečevanje dodane vrednosti, podjetništvo, prilagajanje trgu, blagovne znamke, regionalno tipični proizvodi.
- **Tehnološki napredek in povečanje produktivnosti:** povečanje učinkovitosti dela, prestrukturiranje kmetijstva, uvajanje novih tehnologij.

Pri **okoljskem vidiku**, ki zaradi konflikta med izkoriščanjem naravnih virov in varovanjem okolja v zadnjih desetletjih še posebej pridobiva na pomenu, smo kot vsebinsko celovite parametre oblikovali:

- **Ohranjanje naravnih virov in ekološkega ravnotežja:** varovanje kmetijskih zemljišč, ohranjanje obdelanosti kulturne krajine, zaščita in ohranjanje kvalitetne vode, ohranjanje tal in prsti, preprečevanje posegov v prostor, ki bi rušili ekološko ravnotežje, preprečevanje škode zaradi naravnih nesreč (erozije, vetra, voda), klimatske spremembe.
- **Ohranjanje biotske raznovrstnosti:** ohranjanje sonaravnih sistemov kmetovanja, ohranjanje avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin in pasem živali, ohranjanje genetskega potenciala.
- **Uporaba okolju prijaznih tehnologij:** upoštevanje okoljskih standardov, zmanjševanje obremenjevanja okolja, nadzorovana uporaba gnojil in fitofarmaceutskih sredstev.

Tudi pri **družbenem vidiku** trajnostnega kmetijstva so bili opredeljeni trije parametri. Vidik, ki izhaja iz potrebe po povečanju blaginje prebivalstva ob zagotavljanju dolgoročne gospodarske rasti in kakovostnega okolja, je bil ovrednoten preko naslednjih parametrov:

- **Dvig zaposlenosti prebivalstva;** diverzifikacija dejavnosti, ustvarjanje novih delovnih mest.
- **Izboljšanje demografske strukture;** izboljšanje starostne in izobrazbene strukture prebivalstva, zagotavljanje poseljenosti podeželja.
- **Urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja;** obnova vasi, izboljšanje prometne in druge infrastrukture, ohranjanje naravne in kulturne dediščine, izboljšanje kvalitete življenja.

Z opredelitvijo devetih parametrov trajnosti smo vsebinsko zelo podrobno »definirali« posamezen vidik trajnosti in posledično trajnost kmetijstva v celoti.

Za potrebe analize regionalne ravni trajnosti v slovenskem kmetijstvu nismo izračunali t. i. agregatnega indeksa trajnosti za Slovenijo (ki smo ga uporabili pri raziskavi na nacionalnem nivoju, kjer smo razmere v Sloveniji primerjali s stanjem v državah EU-15), ampak ločene »regionalne agregatne indekse« za vseh 12 statističnih regij. Ocenjevali

Slika 1:

Podoba slovenskega podeželja se postopoma spreminja, preobrazba pa so odraža tudi v spreminjanju in izginjanju podeželske arhitekturne dediščine.

(Foto: B. Lampič)

in vrednotili smo odstopanja od povprečnih vrednosti (na nivoju posameznega vidika, parametra, kazalnika), nivo regionalne obravnave pa nam je omogočil, da smo na koncu rezultate prikazali in interpretirali tudi prostorsko.

Za oceno trajnosti se je kot zelo primerna izkazala uporaba različni kazalnikov (Gomez-Limon, 2010, Ramos, 2010, Dumanski, 1998), ki se lahko računajo na globalni, nacionalni ali regionalni ravni, ob ustrezno vzpostavljenem sistemu zbiranja podatkov pa tudi na ravni kmetije (Hennessy in sod., 2013; Frater, Franks, 2013; Der Werf, Petiti, 2002).

V nadaljevanju prikazujemo osnovne podatke in izračune za razmere v kmetijstvu slovenskih regij za leto 2010 (izjemoma, če podatkov ni bilo na voljo, tudi za leto 2009 ali 2011, saj smo izhajali iz razpoložljivosti podatkov v času izvajanja projekta Parametri trajnostnega razvoja kmetijstva). Pomemben del podatkov se nanaša na Popis kmetijskih gospodarstev (2000 in 2010) oziroma podatkovne zbirke Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP) o dejanski rabi zemljišč.

Najpomembnejši prispevek našega raziskovalno-aplikativnega dela in sklepne ugotovitve lahko strnemo v naslednjih točkah:

- **Oblikovanje celovitega modela raziskave**, ki bo tudi v prihodnje omogočil ponovitev izračunov, analiz in primerjav na nivoju vidikov in parametrov trajnosti med slovenskimi statističnimi regijami. Oblikovan model lahko predstavlja osnovo, da se v Sloveniji vzpostavi delujoč sistem za spremljanje relevantnih kazalnikov (oz. parametrov) trajnostnega razvoja kmetijstva, ki ga lahko uporabljamo za spremljanje razvoja dejavnosti na nacionalni in regionalni ravni.
- **Prvi prostorski (regionalni) prikaz in vrednotenje doseganja trajnosti v slovenskem kmetijstvu**; Pokrajinska in pridelovalna pestrost v Sloveniji predstavlja ta oviro pri prostorski interpretaciji pojavov. Regionalno vrednotenje trajnost v kmetijstvu je tako prvi empirični poizkus celovitega ovrednotenja trajnostne vloge dejavnosti (kmetijstva) v posamezni regiji. Kvantitativen pristop omogoča tudi učinkovitejšo komunikacijo med sektorji.

- **Prispevek k razumevanju regionalnih razlik** po posameznih vidikih trajnosti (ekonomskem, okoljskem in družbenem) pa tudi podrobneje, po izbranih parametrih. Vsi podatki so prikazani tabelarično, del tudi grafično in sicer za leti 2000 (nekateri popisni podatki za leto 2002) in 2010 (nekateri podatki za leto 2011).
- Dodali smo tudi rezultate raziskave, kjer smo **ugotavljali razumevanje trajnosti kmetijstva**, njegovih značilnosti ipd. na strani širše javnosti in posebej med kmeti.
- **Opredelili smo ključna področja ukrepanja ter predlagali konkretne ukrepe**, ki lahko razmeroma hitro in nadzorovano pripomorejo k pozitivnemu trendu razvoja kmetijske dejavnosti.

Morda velja poudariti še en vidik uporabnosti naše raziskave in rezultatov; prikaz razmer v kmetijstvu na ravni posamezne regije lahko pomembno **koristi neposrednemu načrtovanju razvoja na regionalni kot tudi nižjih prostorskih ravneh**. V kontekstu regionalnega, prostorskega in družbenega načrtovanja bodo ugotovitve in kvantitativni rezultati osvetlili številne nove vidike razvoja in vloge kmetijskega sektorja v posameznih regijah. Opozorili bodo tudi na probleme in ovire, ki jih je pri načrtovanju potrebno posebej pazljivo vključevati in reševati.

2 Kmetijstvo v Sloveniji – pomembne so regionalne razlike

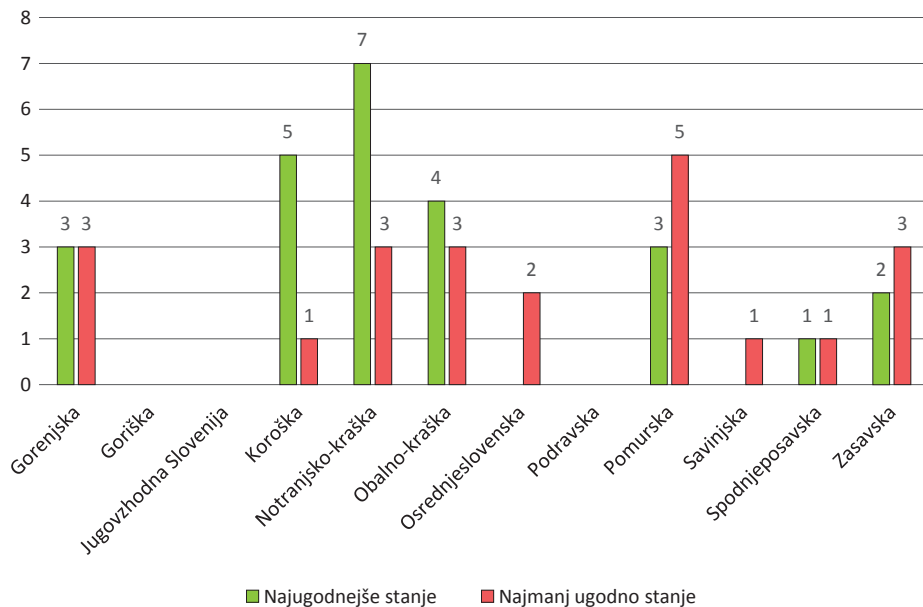
Zaradi boljšega razumevanja v nadaljevanju predstavljenih rezultatov o doseganju trajnosti v kmetijstvu na regionalni ravni, na kratko povzemamo karakteristične ali sicer izstopajoče poteze posameznih statističnih regij na področju kmetijske dejavnosti in razvoja podeželja. Ker ocena trajnosti na regionalni ravni temelji na širšem naboru dostopnih podatkov, želimo pregledno predstaviti vse tiste, ki so odločilni za boljše razumevanje trenutnih razmer v kmetijstvu v povezavi z razvojem posamezne regije. Pomembno je izpostaviti nekatere dejavnike, ki lahko v (bližnji) prihodnosti vplivajo na spremembe v trajnostni usmeritvi kmetijskega sektorja, bodisi na ekonomskem, družbenem ali okoljskem področju.

Absolutni rezultati po posameznih kazalnikih in regijah (glej preglednico 1), ki jih je mogoče kvantitativno ovrednotiti in primerjati s stanjem v Sloveniji, opozarjajo, v katerih elementih posamezna regija odstopa od povprečnih slovenskih razmer. Prikaz posameznih vrednosti kazalnikov moramo razumeti in ga uporabljati zgolj kot informacijo, saj v takšni obliki še ne omogoča ustreznega sinteznega vrednotenja doseganja trajnosti v kmetijstvu. Ob neustrezni interpretaciji posameznega podatka lahko določene vrednosti tudi nekoliko zavajajo. Zato je smiselno uvodoma predstaviti osnovne poteze in nekatere posebnosti slovenskih statističnih regij na področju kmetijstva. Pregled kvantitativnih vrednosti vseh kazalnikov po regijah je zanimiv zato, ker lahko neposredno primerjamo podatke tako glede na povprečno sliko v Sloveniji (obarvanost vsakega podatka kaže, ali so razmere (z vidika trajnosti) v regiji nad (zelena) oz. pod (rdeča) slovenskim povprečjem). Preglednica tako na enem mestu omogoča hiter vpogled in kvantitativno oceno regionalnih razmer v kmetijskem sektorju, hkrati pa dopušča, da za vsak uporabljen kazalnik preverimo regionalne specifične.

Vse statistične regije smo razvrstili glede na to, kolikokrat so, absolutno gledano, dosegle najboljše oz. najslabše rezultate – preverili smo torej, kolikokrat posamezna regija dosega ekstremne vrednosti. Med vsemi obravnavanimi tri regije, Goriška, Podravska in regija Jugovzhodna Slovenija, niso prav v nobenem elementu dosegle največjega odstopanja od povprečne slike. Je pa pet regij, Gorenjska, Koroška, Pomurska, Notranjsko-kraška in Obalno-kraška, zabeležilo večino najbolj ekstremnih vrednosti (pozitivnih ali negativnih).

Po številu upoštevanih kazalnikov, ki kažejo na **ugodne razmere**, so v ospredju Notranjsko-kraška, Koroška, Obalno-kraška in Pomurska regija. V **Notranjsko-kraški regiji** se pri 7 od skupaj 22 kazalnikov kaže najugodnejše stanje - večinoma pri kazalnikih, ki smo jih izbrali za »pokazatelje« okoljske trajnosti. Regija ima tako najmanjši delež pozidanih površin (Notranjsko-kraška regija 2,4 %, Slovenija 5,4 %), najvišji delež KZU na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijsko dejavnost (Notranjsko-kraška regija 100 %, Slovenija 75 %), najvišji delež KZ na območjih visoke naravne

Slika 2: Slovenske regije glede na dosežene ekstremne vrednosti (najbolj ugodno oz. najmanj ugodno stanje) po izbranih 22 kazalnikih.

Opomba: Zaradi enakih vrednosti kar tri regije nastopajo kot tiste z najugodnejšim stanjem pri kazalniku delež KZU na območjih OMD, dve regiji pa pri kazalniku dodana vrednost v kmetijstvu v skupnem deležu BDV.

vrednosti (Notranjsko-kraška regija 92,4 %, Slovenija 63,3 %) in daleč najvišji delež ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč v Sloveniji (Notranjsko-kraška regija 24,4 %, Slovenija 6,8 %). V **Koroški regiji** so se kot najugodnejše pokazale vrednosti pri 5 kazalnikih; visok delež kmetij s prihodkom nad 8000 EUR (Koroška 48 %, Slovenija 31 %), delež odobrenih vlog za naložbe v kmetijstvu (Koroška 7,8 %, Slovenija 3,4 %), povprečna starost gospodarja (Koroška 53 let, Slovenija 57 let) in delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo (Koroška 12 %, Slovenija 8,8 %). Tudi **Obalno-kraška regija** je pri 4 kazalnikih odražala najugodnejše stanje: pri deležu odobrenih vlog (Obalno-kraška 6,6 %, Slovenija 0,9 %), deležu KZU na območjih Natura 2000 (Obalno-kraška 46 %, Slovenija 22,9 %), obremenitvi z GVŽ/ha (Obalno-kraška 0,28 GVŽ/ha, Slovenija 0,89 GVŽ/ha) in deležu kmetij s prihodkom pod 8000 EUR (Obalno-kraška 80,3 %, Slovenija 68,9 %). Slednjega razumemo v povezavi z družbenim vidikom trajnosti kmetijstva, kjer ekonomsko sicer šibke kmetije še vedno igrajo pomembno vlogo z vidika samooskrbe in ohranjanja kulturne pokrajine. **Pomurska regija** odstopa med regijami po visoki dodani vrednosti v kmetijstvu (Pomurska 7,2 %, Slovenija 2,4 %), najvišjem deležu kmetijskih zemljišč v strukturi rabe (Pomurska 61 %, Slovenija 33 %) in deležu zaposlenih v kmetijstvu (Pomurska 7,7 %, Slovenija 2,7 %) in gostoti poseljenosti podeželskih območij.

Slika 3:

Hribovska kmetija, Topla, Koroška statistična regija. Samotne kmetije ostajajo žive in gospodarsko izjemno vitalne, hkrati pa je na Koroškem delež kmetij s prihodkom nad 8000 EUR daleč najvišji med slovenskimi regijami.

(Foto: B. Lampič)

Najmanj ugodne razmere se po številu upoštevanih kazalnikov kažejo v Pomurski statistični regiji, ki pri 5 kazalnikih izkazuje najslabše rezultate. V regiji je zelo neugodno razmerje med površinami njiv in travinja (Pomurska 4,3, Slovenija 0,6), zaradi razmeroma skromnih površin OMD je posledično tudi delež KZU na OMD najnižji (Pomurska 38,4 %, Slovenija 75,4 %), podobno nizek pa je tudi delež KZU na območjih visoke naravne vrednosti (Pomurska 22,9 %, Slovenija 63,3 %). Še posebej velja poudariti zelo skromno so zastopanost ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč (Pomurska 1,4 %, Slovenija 6,8 %), saj ima ta kmetijsko intenzivna regija obsežna vodovarstvena območja in bi bila zastopanost trajnostnih kmetijskih praks, še posebej ekološki način pridelave, nujen. Z najmanj ugodnimi razmerami (vsaka pri treh kazalnikih) odstopajo še **Gorenjska** (v absolutnih vrednostih najbolj zaostaja pri zastopanosti kmetijskih zemljišč v strukturi rabe, najvišji živinorejski gostoti in največjem deležu pozidanih kmetijskih zemljišč v obdobju 2006–2011), **Obalno-kraška** (npr. visok delež kmetijskih zemljišč v zaraščanju) in **Zasavska** regija (npr. najnižja produktivnost dela in najnižji odstotek zaposlenih v kmetijstvu).

Predstavljene absolutne vrednosti posameznih regij pa, kot smo že poudarili, še ne odražajo ocene trajnostne naravnosti regije.

Preglednica 1: Pregled vrednosti vseh izbranih kazalnikov, ki vplivajo na trajnost kmetijstva v slovenskih regijah.

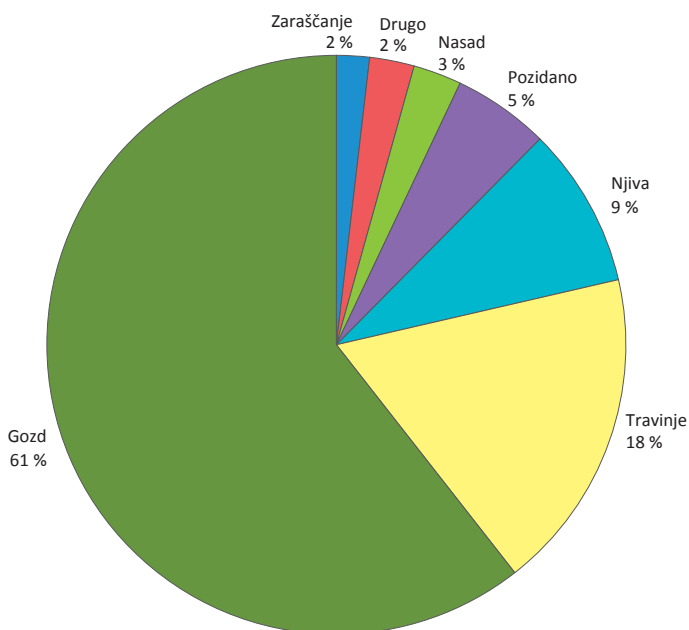
Vrsta in ime kazalnika	enota	leto	Regije											Slovenija	
			Gorenjska	Goriška	Jugovzhodna Slovenija	Koroška	Notranjsko-kraška	Obalno-kraška	Ostrednjeslovenska	Podravska	Pomurska	Savinjska	Spodnje-posavska		Zasavska
E1	Dodana vrednost v kmetijstvu v deležu skupne BDV (%)	2009	2,30	3,20	4,20	4,10	7,20	1,50	0,90	2,80	7,20	3,00	4,60	2,00	2,40
E2	Trženje kakovostnih kmet. proizvodov – delež odobrenih vlog (%)	2008–2010	1,03	0,85	0,33	0,55	0,83	6,63	0,67	0,68	0,79	0,59	0,54	0,09	0,90
E3	Delež kmetij z dopolnilno dejavnostjo (%)	2011	11,33	5,03	2,50	10,54	3,12	3,86	3,97	5,97	3,04	5,83	1,89	2,05	4,87
E4	Delež kmetij s standardnim prihodom nad 8000 EUR (%)	2010	39,0	27,7	25,6	47,6	22,3	19,7	32,7	33,8	33,2	31,5	26,4	26,6	31,1
E5	Produktivnost dela v kmetijstvu v PDM/ha	2010	0,16	0,17	0,15	0,15	0,09	0,17	0,16	0,17	0,13	0,20	0,20	0,22	0,16
E6	Izdatki za naložbe - delež odobrenih vlog (%)	2008–2010	3,87	1,19	1,88	7,80	1,60	0,95	1,75	5,07	4,63	4,46	2,35	1,49	3,38
O1	Delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč (%)	2011	20,2	22,2	26,1	23,4	25,9	34,6	31,4	49,7	60,9	36,1	44,2	28,7	32,8
O2	Delež pozidanih površin (%)	2011	4,34	3,02	3,67	3,89	2,44	6,54	8,02	8,00	6,56	5,96	6,32	6,54	5,36
O3	Razmerje med površinami njiv in travinja	2011	0,33	0,31	0,44	0,22	0,09	0,35	0,38	1,43	4,29	0,39	0,80	0,15	0,63
O4	Delež kmetijskih zemljišč v uporabi na OMD (%)	2011	69,0	95,9	86,0	100,0	100,0	93,4	78,1	63,7	38,4	85,3	61,4	100,0	75,4
O5	Delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih NATURA 2000 (%)	2011	20,5	37,9	19,7	11,8	39,7	46,1	20,5	18,2	32,6	10,4	11,2	15,5	22,9
O6	Delež kmetijskih zemljišč na območjih visoke naravne vrednosti (%)	2011	74,4	80,7	73,2	87,2	92,4	78,6	65,5	42,9	22,9	73,4	58,4	92,1	63,3

Vrsta in ime kazalnika	Enota	Leto	Regije											Slovenija
			Goriška	Jugovzhodna Slovenija	Koroška	Notranjsko-kraška	Obalno-kraška	Osrjednjeslovenska	Podravska	Pomurska	Savinjska	Spodnjeposavska	Zasavska	
O7	Delež zemljišč v zaraščanju	delež (%)	2,45	1,84	1,39	1,73	4,62	1,98	2,52	3,50	1,67	2,35	1,74	2,17
O8	Delež ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč	delež (%)	13,10	9,54	12,23	24,42	16,22	4,93	2,57	1,43	5,86	3,04	11,50	6,79
O9	Delež njiv/kmetijskih zemljišč na vodovarstvenih območjih (WVO)	delež (%)	0,38	1,66	3,05	0,35	0,77	10,29	31,60	50,84	2,30	11,45	0,45	10,54
O10	Obremenitve z GVŽ/ha	GVŽ/ha	0,62	0,80	1,13	0,51	0,28	1,03	0,99	0,69	1,08	0,72	0,89	0,89
D1	Zaposleni v kmetijstvu po SKD	delež (%)	3,02	3,12	4,27	2,75	1,33	1,12	3,60	7,68	3,25	3,94	0,70	2,73
D2	Povprečna starost gospodarjev na družinskih kmetijah	leta	58	58	53	61	59	58	57	57	56	58	56	57
D3	Gostota poseljenosti na podeželskih območjih – število prebivalcev na km ² .	št. preb./km ²	45,6	45,1	69,6	35,9	72,8	98,8	99,7	81,3	82,5	79,3	115,6	71,0
D4	Delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo	delež (%)	6,40	8,15	12,04	3,34	5,48	6,55	11,42	10,75	10,70	6,69	5,12	8,81
D5	Delež kmetij s standardnim prihodom pod 8000 EUR	delež (%)	72,3	74,5	52,4	77,7	80,3	67,3	66,2	66,8	68,5	73,6	73,4	68,9
D6	Sprememba dejanske rabe kmetijskih zemljišč v kategorijo pozidana	delež (%)	1,05	0,99	1,42	0,75	0,97	2,15	1,59	1,30	1,47	0,48	1,46	1,39
Število nadpovprečnih rezultatov po regijah			14	14	17	15	11	7	9	12	14	7	9	11,6

Pregled kvantitativnih vrednosti po posameznih kazalnikih opozarja še na en vidik in sicer na **absolutne razpore v vrednostih izbranih kazalnikov**. Pri nekaterih vrednostih med regijami ne prihaja do pomembnejših razlik (npr. pri deležu pozidanih površin, kjer v najmanj pozidani Notranjsko-kraški regiji le-ta dosega 2,4 %, v najbolj pozidani Osrednjeslovenski in Podravski pa več kot 8 %), spet drugje pa so regionalne razlike precejšnje. Tako npr. delež vseh KZU na območjih Natura 2000 v Savinjski regiji predstavlja komaj 10 %, v Obalno-kraški regiji pa 46 %. Zaradi velikih regionalnih razlik je npr. delež njiv na VVO v Gorenjski regiji minimalen (0,2 %), v kmetijsko intenzivni Pomurski regiji, ki je istočasno obsežno območje podtalnice, pa njive na VVO zasedajo kar 51 %. Precejšnje razlike se kažejo še npr. v deležu kmetij, ki poleg svoje osnovne kmetijske dejavnosti izvajajo še različne oblike dopolnilnih dejavnosti. Kmetij, ki na tak način diverzificirajo svoj dohodek, je na Gorenjskem veliko (11,3 %), v Spodnjeoposavski regiji pa komaj za vzorec (1,9 %).

Prihodnost (slovenskega) kmetijstva, kmetijstva posameznih regij in nenazadnje slovenske kmetije, je torej odvisna od številnih dejavnikov. Na eni strani so za njihov razvoj odločujoče kapacitete kmetijstva oz. posamezne kmetije (pridelovalne in organizacijske kapacitete, ki vključujejo finančni in človeški potencial), hkrati pa ima zelo pomembno vlogo tudi t. i. zunanje okolje. Med odločujočimi dejavniki zunanjega okolja so najpomembnejši trg, finančno podporno okolje (ki vključuje različne ukrepe) in nefinančno podporno okolje (npr. prenos znanja, raziskovanje) (Slabe A., 2015; Potočnik Lampič in sod., 2016).

Slika 4: Struktura rabe zemljišč odraža razmeroma neugodne razmere za kmetijstvo v Sloveniji.

Vir: Evidenca dejanske rabe ..., MKGP, 2011.

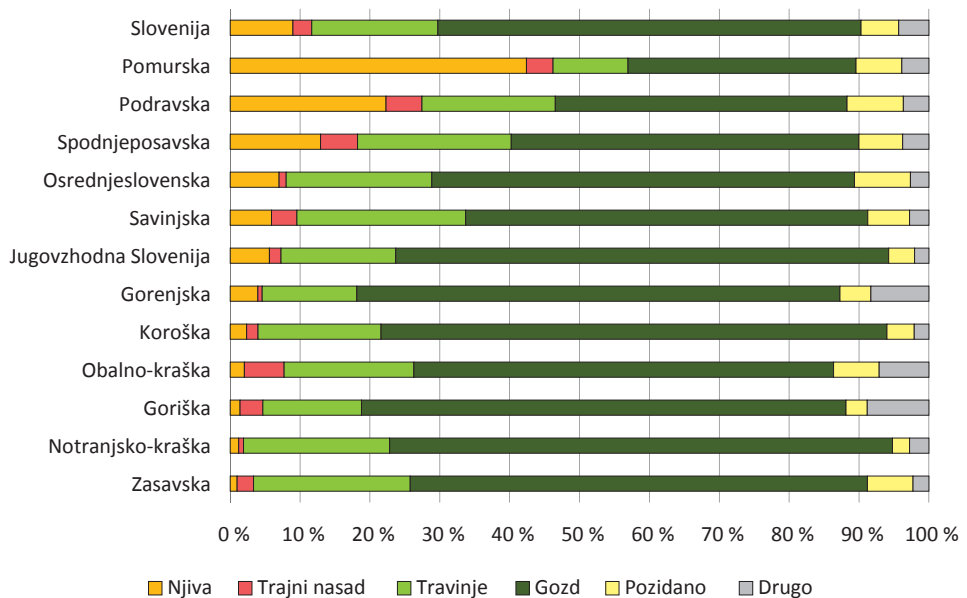

V Sloveniji, kjer razpolagamo s pestrimi naravnimi pridelovalnimi razmerami, ki pa niso vedno v pridelovalnem smislu najugodnejše, je **omejen obseg kmetijskih zemljišč** ena ključnih ovir za razvoj same panoge in za zagotavljanje ustrezne prehranske samooskrbe. Dejansko so pridelovalne kapacitete ključno odvisne razpoložljivosti tega osnovnega, vendar neobnovljivega naravnega vira (Plut, 2014; Slabe, 2015; Potočnik Slavič in sod., 2016).

Omejenost kmetijskih zemljišč se kaže že v sami strukturi rabe tal, ki je na ravni države s pridelovalnega vidika razmeroma neugodna. Po podatkih MKGP (Evidenca dejanske rabe ..., 2011) razpolagamo z 32 % kmetijskih zemljišč (v nadaljevanju KZ), njive pa predstavljajo komaj 9 % celotne površine države. Če upoštevamo zgolj KZU, so razmere še manj ugodne. Če to primerjamo z državami EU-27, predstavlja površina kmetijskih zemljišč v uporabi (KZU) v celotni EU-27 povprečno 39 % skupnih površin. V posameznih državah pa je bil delež površine KZU zelo različen: na Finskem je znašal leta 2010 7 %, na Irskem 72 %, v Sloveniji pa je bil ta delež prav tako med najmanjšimi, saj je znašal 24 % skupne površine države (O kmetijstvu doma ..., SURS, 2013).

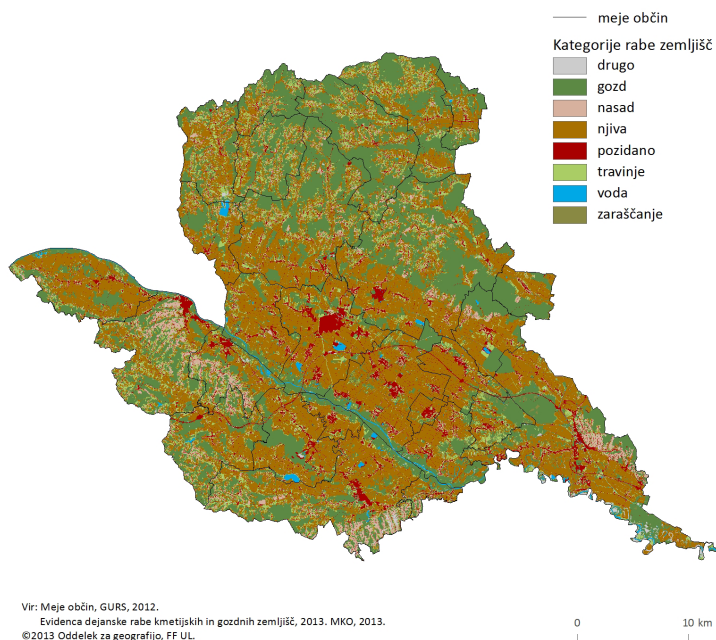
Glede na strukturo rabe tal v Sloveniji so razmere, s pridelovalnega vidika, nekoliko ugodnejše v štirih statističnih regijah, kjer je delež vseh kmetijskih zemljišč 30 % (višji od slovenskega povprečja). Tako delež KZ v Pomurski regiji predstavlja skoraj 57 %, v Podravski 46 %, v Spodnjeposavski regiji dobrih 40 %, v Savinjski pa nekaj manj kot 34 %.

Slika 5: Struktura rabe zemljišč po statističnih regijah.

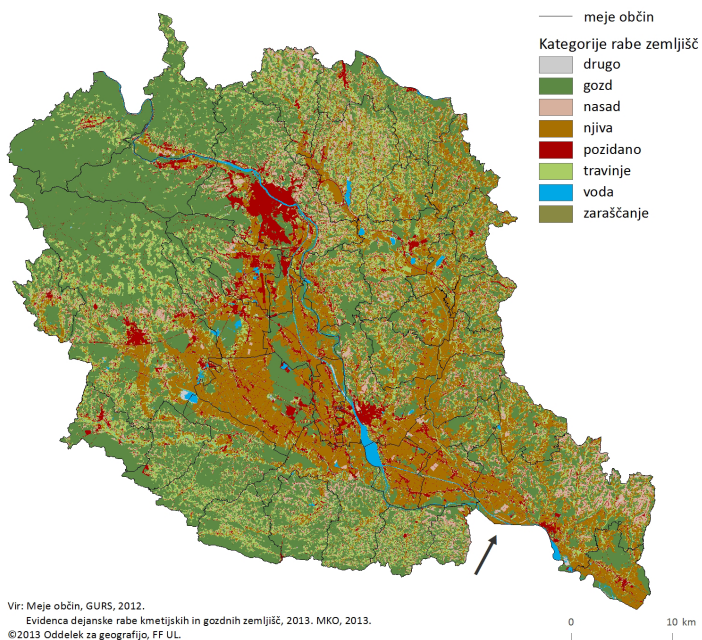

Vir: Evidenca dejanske rabe ..., MKGP, 2011.

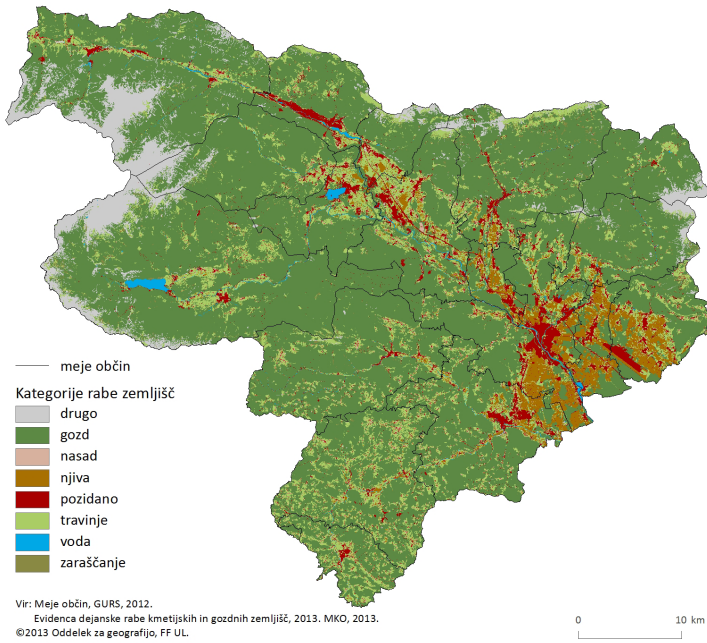
Slika 6: Kmetijska zemljišča, predvsem visok delež njiv, v Pomurski statistični regiji predstavljajo največji pridelovalni potencial.

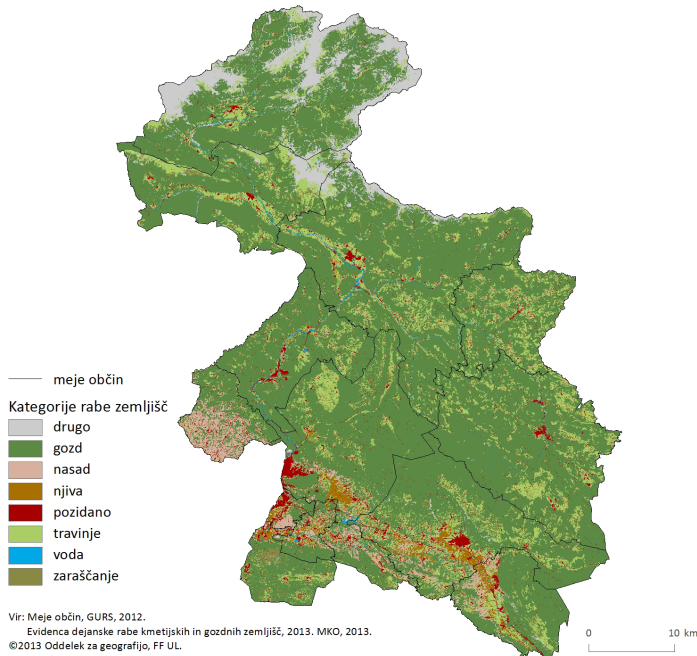
Slika 7: Podravska statistična regija po deležu kmetijskih zemljišč v strukturi rabe sledi Pomurski.

Slika 8: Gorenjska statistična regija ima v strukturi rabe najmanj kmetijskih zemljišč.

Slika 9: Goriška statistična regija z 18,8 % KZ v strukturi rabe zemljišč zaostaja le za Gorenjsko.

Slika se ob vrednotenju potenciala za regionalno samooskrbo s hrano, katere pokazatelj so površine KZ na prebivalca, precej spremeni. Zaradi neenakomerne poselitve se ob upoštevanju tega kriterija razmere kažejo kot ugodnejše še v Notranjsko-kraški regiji in Jugovzhodni Sloveniji, kjer KZ v strukturi rabe predstavljajo le 22,8 % oz. 23,7 %, sta pa obe izrazito redko poseljeni.

Preglednica 2: Značilnosti rabe zemljišč in potencial kmetijskih zemljišč za regionalno samooskrbo.

Statistična regija	Št. preb.	Površina KZ/preb. (ha)	Površina obd. pov./preb. (ha)	Površina njiv/preb. (ha)	Delež KZ (%)	Delež gozda (%)
Gorenjska	203.984	0,19	0,05	0,04	18,1	69,1
Goriška	119.002	0,37	0,09	0,03	18,8	69,4
Jugovzhodna Slovenija	142.509	0,44	0,14	0,11	23,7	70,6
Koroška	72.100	0,31	0,06	0,03	21,6	72,4
Notranjsko-kraška	52.382	0,63	0,05	0,03	22,8	72,0
Obalno-kraška	111.936	0,25	0,07	0,02	26,3	60,0
Osrednjeslovenska	541.718	0,14	0,04	0,03	28,9	60,5
Podravska	323.238	0,31	0,18	0,15	46,5	41,8
Pomurska	118.022	0,65	0,52	0,48	56,9	32,6
Savinjska	260.217	0,31	0,09	0,05	33,7	57,5
Spodnjeposavska	70.211	0,51	0,23	0,16	40,2	49,8
Zasavska	43.502	0,16	0,02	0,01	25,8	65,4
Slovenija	2.058.821	0,29	0,12	0,09	29,7	60,6

Vir: Prebivalstvo po starosti in spolu, SURS, 2011; Evidenca dejanske rabe ..., MKGP, 2014.

Ker v strukturi kmetijskih zemljišč pogosto prevladuje travinje, je z vidika ugotavljanja potenciala za boljšo prehransko samooskrbo posamezne regije bolj smiselno upoštevati površine njiv na prebivalca.

Glede na siceršnje neugodne slovenske razmere, kjer je obseg kmetijskih zemljišč na prebivalca 2946 m² oz. 0,3 ha, obseg njiv pa le 889 m², bo **načrtovanje rabe prostora ter ustrezen razvoj kmetijstva na nivoju regij odločilen za bodočo nacionalno in regionalno oskrbo prebivalcev s kvalitetno doma pridelano hrano.**

Ocenjuje se, da je za zagotavljanje prehranske samooskrbe potrebnih okoli 2500 m² obdelovalnih (njiv) površin na prebivalca (Suhadolc in sod., 2010). Če upoštevamo te vrednosti, ima v Sloveniji le Pomurska statistična regija s 4806 m² njiv ustrezen obseg pridelovalnih površin, da v celoti pokrije lastne regionalne potrebe. V preostalih regijah so te vrednosti bistveno nižje, najmanjše, ponekod že kritično nizke, površine njiv na prebivalca pa se pojavljajo v Zasavski, Obalno-kraški in Goriški regiji.

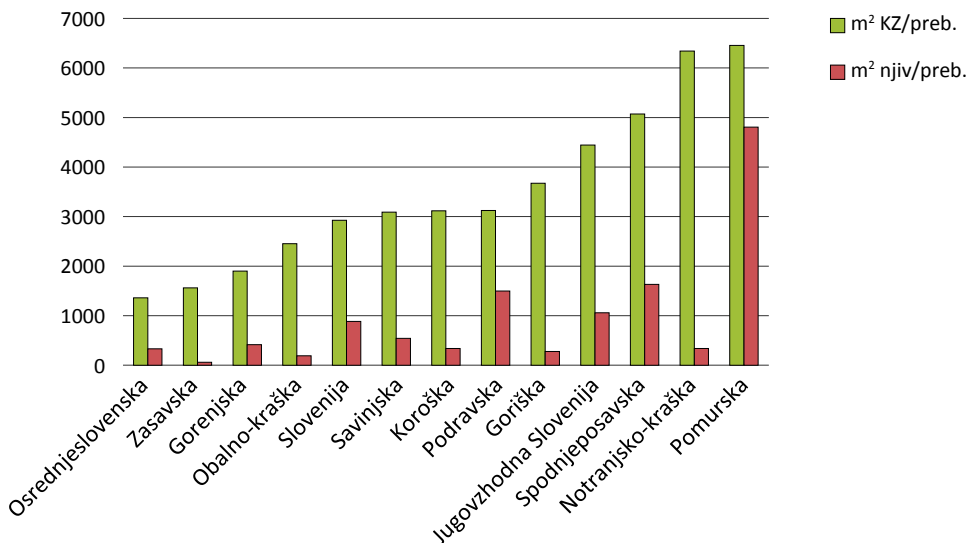
Slika 10:

Za Pomursko regijo je značilen ravninski svet, ki je najprimernejši za intenzivno rastlinsko pridelavo.

(Foto: B. Lampič)

Slika 11: Kmetijska zemljišča in njive na prebivalca regije - potencial za prehransko samooskrbo.

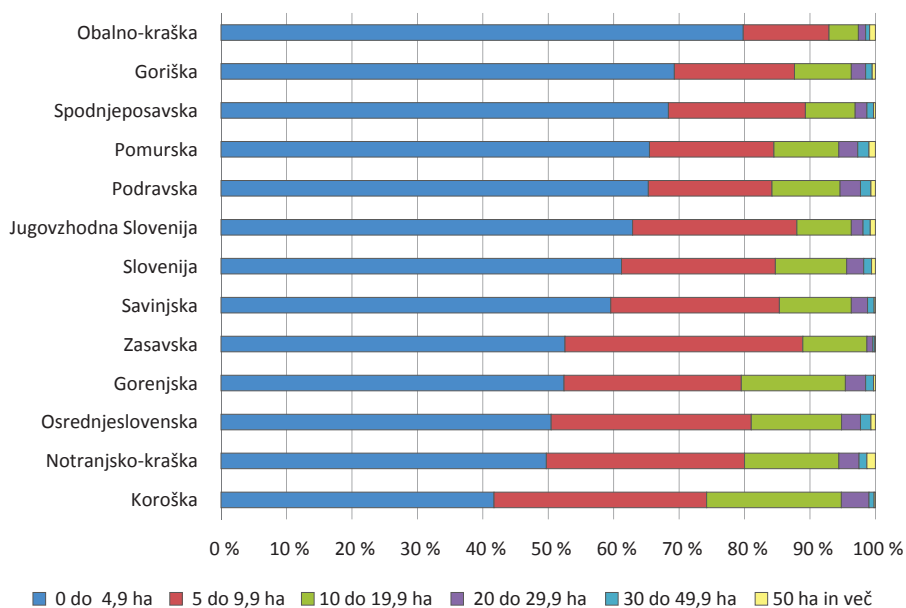
Vir: Prebivalstvo po starosti in spolu, SURS, 2011; Evidenca dejanske rabe ..., MKGP, 2011.

Zanimive so tudi razlike med regijami, ko skupaj vrednotimo površine kmetijskih zemljišč in zgolj površine njiv na posameznega prebivalca. Npr. Notranjsko-kraška regija, ki je redko poseljena in pretežno gozdnata, dosega visoke vrednosti KZ na prebivalca, medtem ko so absolutne površine njiv izjemno nizke. Razmeroma visok delež njiv v strukturi kmetijske rabe pa izkazujejo Pomurska, Podravska, Spodnjeposavska in deloma tudi regija Jugovzhodna Slovenija.

Zavedamo se, da je zgolj nizanje in preračunavanje absolutnih podatkov o obsegu KZ mnogo premalo za resnejšo pripravo trajnostno naravnane strategije na področju prehranske samooskrbe države (regije), saj so povsem spregledane npr. naravne omejitve (ki vplivajo npr. na kakovost tal), demografske in druge družbeno-ekonomske razmere itd. Kljub številnim pobudam resornega ministrstva in različnim trženjskim aktivnostim predvsem medijske pozornosti tej problematiki, pa bi prav slednjo resnično potrebovali.

Morda velja izpostaviti še razmere na področju velikostne strukture kmetij, ki se zadnja leta, ob sočasnem upadanju skupnega števila kmetijskih gospodarstev, postopoma izboljšuje.

Slika 12: Kmetije po velikostni strukturi – težnja po povečevanju velikosti kmetij se nadaljuje.

Vir: Skupna in kmetijska zemljišča gospodarstev ..., SURS, 2015.

Vse bolj smo priče procesu koncentracije kmetijskih zemljišč, saj se je npr. v obdobju 2000–2010 število kmetijskih gospodarstev z več kot 20 ha kmetijskih zemljišč več kot podvojilo. Leta 2013 je tako v Sloveniji 5 % kmetijskih gospodarstev obdelovalo skupaj preko 30 % vseh KZU.

3 Uporabljen metodologija in podatki

Vrednotenje in spremljanje razvoja kmetijske trajnosti preko analiz gospodarske rasti, varovanja okolja in družbenega napredka v tujini označujejo kot **trojni »P« pristop: Profit – Planet – People** (dobiček – planet – prebivalstvo), najnovejše raziskave področja spremljanja trajnostnega kmetijstva pa vse bolj izpostavljajo tudi vlogo **inovativnosti**, ki ima pri t. i. »trajnostni intenzifikaciji« kmetijske dejavnosti vse pomembnejšo vlogo (Hennessy in sod., 2013). Uveljavljeni koncept trajnosti (ekonomski – okoljski – družbeni vidik) se tako širi in postopoma vključuje tudi element inovativnosti. Trajnostno kmetijstvo mora torej odražati oz. združevati proizvodne (ekonomske), okoljske in družbene funkcije (Indicators of the integration ..., 2011).

Osnova za spremljanje razvoja trajnosti v kmetijstvu je **izbor ustreznih kazalnikov**. Model za določanje trajnosti smo oblikovali in podrobneje predstavili v delu Opredelevitev in merjenje trajnosti v kmetijstvu (Slabe Erker in sod., 2015), njegova zasnova pa temelji na treh osnovnih stebrih trajnosti, ki smo jih za kmetijsko dejavnost opredelili z devetimi parametri (Slika 13). Pri ekonomskem vidiku trajnostnega kmetijstva so to parametri, ki kažejo na prizadevanja za dvig konkurenčnosti in s tem ekonomskega položaja kmetijstva. Okoljski vidik vključuje parametre, s katerimi je mogoče vrednotiti rezultate prizadevanj za zmanjševanje konflikta med rabo naravnih virov in varovanjem okolja. Družbeni vidik trajnosti kmetijstva pa z izbranimi parametri odraža različna prizadevanja za povečanje blaginje prebivalstva.

Ekonomska, okoljska in družbena trajnost so podlaga skupnemu modelu trajnosti kmetijstva, v katerem opredelitev parametrov in v nadaljevanju definiranje ustreznih kazalnikov, ki kvantitativno pojasnjujejo vsak izbran parameter, predstavljajo temeljni vsebinski doprinos našega dela. V metodološkem smislu je potrebno izpostaviti tudi uporabljene metode oz. elemente modela, ki se vsak zase v sorodnih raziskavah razmeroma pogosto uporabljajo, nismo pa zasledili študije, ki bi jih združevala na način, ki smo ga uporabili za Slovenijo.

Osnovni elementi modela za spremljanje trajnosti v kmetijstvu na ravni slovenskih regij so torej naslednji:

1. **Opredelevitev treh vidikov trajnosti kmetijstva** s pomočjo oblikovanja ustreznih parametrov in opredelitev vsebine vsakega parametra z oblikovanjem ustreznih kazalnikov. Metoda kategorizacije in izbora kazalnikov je razmeroma pogosta ne le v tuji (Sands, Podmore, 2000, Hataia, Sen, 2008, Gomez-Limon, 2010) ampak tudi domači literaturi (Vintar Mally, 2009). Razvoj različnih sistemov kazalnikov je živ proces, odvisen od potreb in razpoložljivih podatkov. Kazalniki nam prikazujejo spremembe v prostoru in času, praviloma so sintezni in razviti z natančno določenim ciljem (Radej, 1999).

2. **Metoda standardizacije** nam s pretvorbo vrednosti kazalnikov na brezenotsko skalo omogoča regionalne primerjave. V izogib agregacijskim izkrivljanjem, ki nastanejo zaradi razlik v povprečjih spremenljivk, je povprečje vedno 0. Podrobnejša obrazložitev uporabljene formule je predstavljena v analizi trajnosti kmetijstva na nacionalni ravni (Slabe Erker in sod., 2015). Rezultate interpretiramo tako, da pomeni višja vrednost v standardizirani normalni porazdelitvi višjo trajnost regije. Za tiste spremenljivke, katerih visoka vrednost ustreza nizki vrednosti trajnosti (npr. produktivnost dela v kmetijstvu merjena v PDM/ha) pa je števec obrnjen, kar omogoča ohranitev vrstilnega razmerja (prirejeno po Slabe Erker, 2003).
3. **Metoda uteževanja** kazalnikov. Teža kazalnikov je določena na osnovi večparametrskega odločanja in sicer z analitičnim hierarhičnim postopkom (Analytic Hierarchy Process (AHP)). Upoštevamo jo pri agregiranju kazalnikov v indekse parametrov in agregiranju vrednosti parametrov v indekse trajnosti. Podobna metoda je preverjena v različnih tujih študijah (Saaty, 1980, 1982, Tam in sod., 2002, Nardo in sod., 2005, Vecchione, 2010), uporabljena pa je bila tudi v Sloveniji (Špendl in sod., 1996). To metodo smo že uporabili za uteževanje kazalnikov in parametrov pri opredelitvi nacionalne trajnosti kmetijstva (Slabe Erker in sod., 2015), ker pa je nabor kazalnikov na regionalni ravni za Slovenijo nekoliko prilagojen, smo morali celoten postopek ponoviti. Podrobneje je metoda uteževanja kazalnikov že predstavljena v delu Opredelitev in merjenje trajnosti v kmetijstvu (Slabe Erker, 2015).
4. V zadnjem koraku je z **metodo agregacije** kazalnikov na ravni parametrov in agregacijo na ravni vidikov (ekonomskega, okoljskega, družbenega) izračunan skupni indeks trajnosti kmetijstva za posamezno regijo.

Ocena trajnosti kmetijstva po posameznih regijah je odvisna od izbora kazalnikov, hkrati pa smo bili pri iskanju vsebinsko najustrežnejših omejeni z dostopnostjo kvalitetnih podatkov. Ocenjujemo, da je sama metodologija izračuna trajnosti pomembnejša kot izbor kazalnikov. Nabor ustreznih in najbolj povednih kazalnikov se bo postopoma dopolnjeval in izpopolnjeval, postopek izračuna končne trajnosti pa je že določen. Prav prvi korak, izbor kazalnikov, bo tako mogoče v prihodnje še izboljšati, kar bo v prvi vrsti vezano na delujoč sistem spremljanja, vzdrževanja in nadgradnje ustreznih podatkovnih baz na različnih prostorskih ravneh in na dejansko dostopnost relevantnih podatkov.

V Sloveniji še ni bila izvedena analiza doseganja skupne trajnosti kmetijstva na ravni posamezne statistične regije. Zato so prve ugotovitve in primerjave regij zanimive tako zaradi metodološkega doprinosa kot možnosti informiranja in uporabe rezultatov zelo širokega kroga relevantnih strokovnih služb. Sporočilna vrednost številnih kazalnikov in tudi agregiranih podatkov na nivoju parametrov in vidikov, je pomembna tudi za sektorje, ki niso neposredno povezani s kmetijstvom. Zaradi regionalnega vrednotenja in prikaza trajnostnih dosežkov kmetijstva, so rezultati neposredno uporabni na nacionalni in regionalni ravni.

Prikaz trajnostnega razvoja kmetijstva slovenskih regij v nadaljevanju predstavljamo z razvrščanjem regij po posameznih vidikih in parametrih trajnosti.

3.1 Izbor kazalnikov

Sistem za vrednotenje trajnostnega kmetijstva v Sloveniji na regionalni ravni je opredeljen na ravni vidikov, parametrov in kazalnikov. Pri njegovemu oblikovanju smo izhajali iz treh temeljnih vidikov trajnosti in devetih parametrov, na najnižji ravni pa smo analizirali in vrednotili informacije 22 kazalnikov. Slednji nam prikazujejo, kako se stvari spreminjajo v prostoru in času. Pomembno je, da razumemo njihov pomen, ki presega sporočilnost, saj so praviloma sintezni in oblikovani za v naprej določen namen (Radej, 1999).

Kazalniki (trajnosti) so pomembno orodje za povečanje preglednosti in odgovornosti, zagotavljajo pa tudi ustrezno spremljanje, kontrolo in vrednotenje t. i. stopnjevanja trajnostnega razvoja (v kmetijstvu) (Hennessy in sod., 2013).

Slika 14: Pomembni kriteriji pri oblikovanju ustreznih kazalnikov.

Vir: Prilagojeno po Hennessy in sod., 2013.

Pri oblikovanju kazalnikov, ki morajo odražati celovitost koncepta trajnosti v kmetijstvu, moramo biti pozorni tako na njihovo število (preveliko število izbranih

kazalnikov lahko oteži ustrezne interpretacije) kot dejansko izvedljivost, ustrezno podatkovno dostopnost, analitično trdnost in finančno upravičenost (Hennessy in sod., 2013).

Za oceno trajnosti se lahko uporabijo različni kazalniki, ki glede na vsebino sodijo med okoljske, ekonomske ali družbene ter se lahko izračunavajo na globalni, nacionalni ali regionalni ravni. Če uporabimo ustrezne kazalnike, lahko trajnost ocenjujemo celo na nivoju posamezne kmetije ali pridelovalnega sistema (Zahm in sod., 2008; Hennessy in sod., 2013).

Pri opredelitvi trajnostnega kmetijstva na regionalni ravni smo na splošno sledili konceptu projekta CRP Parametri trajnostnega razvoja kmetijstva, pri čemer smo izhajali iz zoženega nabora osnovnih kazalnikov po posameznih vidikih trajnosti (Slabe Erker in sod., 2012). Hkrati smo dodali vsebinsko relevantne nove kazalnike, za katere podatki na ravni primerljivih držav EU niso dosegljivi. Pomemben del uporabljenih podatkov se nanaša na statistične regije, nekaj jih je na voljo tudi na nižjem prostorskem nivoju (občina, naselje), kar nekaj prostorskih podatkov pa je na voljo v shp obliki, torej lahko z njimi razpolagamo na kateremkoli prostorskem nivoju. V teh primerih smo naše interpretacije ustrezno prilagodili.

Število izbranih kazalnikov je različno za ekonomski, okoljski in družbeni vidik trajnosti. Ekonomsko in družbeno trajnost smo ocenjevali na podlagi šestih, okoljsko pa na osnovi desetih kazalnikov.

Za izračune smo uporabili naslednje vrste podatkov:

- Podatke Popisa kmetijskih gospodarstev za leti 2000 in 2010 (vir SURS).
- Druge relevantne podatke s področja demografskega, okoljskega, ekonomskega področja za časovni niz od leta 2000-2010 (ponekod izjemoma 2011) (vir SURS).
- Podatke MKGP (v času raziskave tudi MKO); vse podatke, ki se navezujejo na rabo tal, prikazujemo za leti 2006 in 2011.
- Podatke ARSO; vse prostorske podatke, povezane z zavarovanimi in varovanimi območji, vodovarstvenimi območji ipd., prikazujemo za leto 2011.

Pri prikazu podatkov na ravni regij ali vrednosti posameznega kazalnika smo, zaradi boljšega razumevanja vsebine in aktualnosti knjige, dodali tudi novejšje podatke (čeprav jih v modelnem izračunu nismo uporabili). Zaradi velike uporabne vrednosti same metode, predstavljamo podrobno strukturo in kritičen opis vseh uporabljenih kazalnikov, dodatno pa navajamo tudi vse relevantne vire podatkov. Verjamemo namreč, da bo predstavljena metodologija v prihodnje še uporabljena, morebiti nadgrajena, rezultati pa osveženi.

Vsekakor kritičen prikaz širokega nabora uporabljenih podatkov omogoča tudi številne druge analize razvoja kmetijstva, morda na izbranih specifičnih območjih (vodovarstvenih območjih, območjih Natura 2000, območjih vodnih teles idr.), kjer sta razvoj kmetijske dejavnosti in izvajanje kmetijskih praks še posebej občutljiva.

Preglednica 3: Pregled uporabljenih kazalnikov za vrednotenje trajnosti v kmetijstvu na regionalni ravni in viri podatkov.

KAZALNIKI EKONOMSKE TRAJNOSTI 6 kazalnikov	Obrazložitev kazalnika	Vir podatkov
Proizvodnja hrane in prehranska varnost		
1.1. Bruto dodana vrednost (BDV) kmetijstva – delež v skupni BDV	Z vidika zagotavljanja proizvodnje hrane in prehranske varnosti je višji delež BDV kmetijstva pozitiven. Dodana vrednost kmetijstva je na regionalni ravni najpomembnejši in praktično edini pokazatelj parametra proizvodnja hrane in prehranska varnost.	SURS, podatki za obdobje 2000-2009.
Izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje proizvodov in storitev		
1.2. Trženje kakovostnih kmetijskih proizvodov – delež odobrenih vlog	Večji delež odobrenih vlog za spodbujanje trženja (delež od vseh KMG) pozitivno prispeva k izboljšanju dohodkovnega položaja kmetije (kmetijstva). Upoštevarno več različnih skupin podpor. Zaradi majhnega števila vlog je potrebna dodatna interpretacija na regionalnem nivoju.	KIS, število odobrenih vlog, za obdobje 2008 – 2010. SURS - število KMG, Podatki popisa kmetijstva, 2010.
1.3. Delež kmetij z dopolnilno dejavnostjo	Diverzifikacija dejavnosti na kmetiji pomeni dodatne vire dohodka; dopolnilne dejavnosti nadgrajujejo osnovno kmetijsko dejavnost, povečujejo prihodek, omogočajo dodatno zaposlitev na kmetiji idr. Pozorni moramo biti zaradi neuskajajenosti podatkov SURS in Registra dopolnilnih dejavnosti (MKGP). Uporabili smo podatke Registra DD in ne statističnih podatkov.	MKGP, Register dopolnilnih dejavnosti (2004, 2008, 2011, 2014).
1.4. Delež kmetij s standardnim prihodkom nad 8000 EUR	Visok delež kmetij s standardnim prihodkom nad 8000 EUR praviloma odraža (s proizvodnega vidika) intenzivnejše kmetijstvo, kjer so nosilci proizvodnje perspektivna kmetijska gospodarstva z dobrim dohodkovnim položajem.	SURS, Podatki popisa kmetijstva, 2010.
Tehnološki napredek in povečanje produktivnosti		
1.5. Produktivnost dela v kmetijstvu merjena v PDM/ha	Nižji vložek dela v kmetijstvu kaže na tehnološki napredek in povečevanje intenzivnosti dela v kmetijstvu.	SURS, Regije v številkah. SURS, Podatki popisa kmetijstva, 2010.
1.6. Izdatki za naložbe (posodabljanje kmetijskih gospodarstev) – delež odobrenih vlog	Višji delež odobrenih vlog (od vseh KMG) za posodabljanje kmetijskih gospodarstev kaže na strateško usmeritev države in interes kmetij za posodabljanje in tehnološki napredek v kmetijstvu. Zaradi majhnega števila vlog je potrebna dodatna interpretacija rezultatov na regionalnem nivoju.	KIS, število odobrenih vlog za obdobje 2008 – 2011. SURS, število KMG, Podatki popisa kmetijstva, 2010.

KAZALNIKI OKOLJSKE TRAJNOSTI 10 kazalnikov	Komentar	Vir podatka
Ohranjanje naravnih virov in ekološkega ravnovesja		
2.1. Delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč	Višji delež kaže na pomen in ohranjenost tega naravnega vira. Upoštevalo le delež kmetijskih zemljišč iz dejanske rabe.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; 2006, 2011. Med kmetijska zemljišča uvrščamo vse kategorije od 1100 do 1800.
1.2. Delež pozidanih površin	Delež pozidanih površin na nivoju regije kaže na delež trajno izgubljenega kmetijskega potenciala. Višji kot je ta delež, manjša je ohranjenost naravnega vira in s tem zmanjšano ekološko ravnovesje. Naraščanje v petletnem obdobju (2006 in 2011) kaže na dinamiko procesa izgube kmetijskih zemljišč.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; 2006, 2011. Pozidane površine predstavlja kategorija 3000.
1.3. Razmerje med površinami njiv in travinja	Nižja kot je vrednost, bolj je ugodna z vidika ohranjanja naravnih virov in ravnovesja, saj je razmerje med bolj intenzivno obdelanimi njivami in travinjem (praviloma ekstenzivnejša raba) v prid travinju. Slovenija ima (tako kot Avstrija) bistveno večji delež travinja od njiv, znotraj regij pa so te razlike zaradi naravnih razmer še večje.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; 2006, 2011. Med njive uvrščamo kategorije 1100, 1160, 1180, 1190. Nekaj dvoma je pri vključevanju kategorij 1160 (hmeljišče) in 1180 (trajne rastline na njivskih površinah), vendar ugotavljamo, da jih je, zaradi načina obdelave smiselno upoštevati pod kategorijo njive. Med travinje uvrščamo kategoriji 1300, 1321.
1.4. Delež kmetijskih zemljišč v uporabi (KZU) na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo (OMD)	Delež KZU na območjih OMD kaže na ohranjanje naravnega vira in ekološkega ravnovesja – kljub slabšim razmeram za kmetovanje je prav zaradi tega cilja treba vzdrževati kmetijsko rabo. Za opredelitev tega deleža smo uporabili statičen podatek.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; 2006, 2011. Med kmetijska zemljišča v uporabi uvrščamo vse kategorije od 1100 do 1321 in 1800. Vse te kategorije so v uporabi za kmetijsko pridelavo. Upoštevali tudi kategorijo 1800 (kmetijsko zemljišče poraslo z gozdnim drevjem). MKGP (MKO), Območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo (OMD) – enoten sloj.

Ohranjanje biotske raznovrstnosti		
1.5. Delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih Natura 2000	Kmetijska raba na območjih Natura 2000 prispeva k ohranjanju biotske raznovrstnosti. Opuščanje kmetijske rabe ter zaraščanje sta procesa, ki negativno vplivata na stanje vrst in habitatov, varovanih z mehanizmom Natura 2000.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; 2006, 2011. Med kmetijska zemljišča v uporabi uvrščamo vse kategorije od 1100 do 1321 in 1800. ARSO, Območja Natura 2000.
1.6. Delež kmetijskih zemljišč na območjih visoke naravne vrednosti	Višji ko je delež HNV, večji je prispevek k trajnosti, varovanju biotske raznovrstnosti. Gre za sestavljen kazalnik.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; 2006, 2011. Med kmetijska zemljišča uvrščamo vse kategorije od 1100 do 1800. ARSO, Kazalci okolja, 2012.
1.7. Delež kmetijskih zemljišč v zaraščanju	Z zaraščanjem se izgublja biotska raznovrstnost, višja vrednost je negativna z vidika trajnosti.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; 2006, 2011. Med zemljišči v zaraščanju so upoštewane kategorije 1410 in 1500.
Uporaba okolju prijaznih tehnologij		
1.8. Delež ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč	Višji delež ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč kaže na zastopano trajnostno kmetijsko prakso v kmetijski pridelavi. Podatki o ekološko obdelanih kmetijskih zemljiščih so sproti ažurirani.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; 2006, 2011. Med kmetijska zemljišča v uporabi uvrščamo vse kategorije od 1100 do 1321 in 1800. MKGP (MKO), Register ekoloških kmetij (2010).
1.9. Delež njiv na vodovarstvenih območjih (VVO)	Delež njiv v strukturi rabe na VVO kaže na potencialen okoljski pritisk kmetijske dejavnosti, torej gre za neprimerno kmetijsko rabo. Težimo h kar najmanjšemu deležu njiv v strukturi rabe na vseh VVO. Med Kazalci okolja, ki ga spremlja ARSO, je podatek o deležu posameznih rab kmetijskih zemljišč na VVO.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; 2006, 2011. Med njive uvrščamo kategorije 1100, 1160, 1180, 1190. ARSO, VVO; Upoštevana so vsa VVO (državni in občinski nivo).
1.10. Obremenitve z GVŽ/ha	Manjše obremenitve z GVŽ/ha pomenijo večje upoštevanje okoljskih standardov, kar je pozitivno v kontekstu uporabe okolju prijaznih tehnologij v kmetovanju.	SURS, Podatki popisa kmetijstva, 2000, 2010. SURS, Podatek o številu GVŽ; 2003, 2005, 2007, 2010.

KAZALNIKI DRUŽBENE TRAJNOSTI 6 kazalnikov	Komentar	Vir podatkov
Dvig zaposlenosti prebivalstva		
1.1. Zaposleni v kmetijstvu po SKD	Delež zaposlenih v kmetijstvu (od vseh zaposlenih) prikazuje vlog kmetijstva za zaposlovanje prebivalstva. Visok delež zaposlenosti v kmetijstvu v posameznih regijah kaže na še vedno pomembno vlogo te panoge v splošnem gospodarstvu.	SURS, Zaposleni po dejavnosti in spolu, statistične regije, Slovenija, 2011.
Izboljšanje demografske strukture		
1.2. Povprečna starost gospodarjev na družinskih kmetijah	Neugodna starostna struktura kmečkega prebivalstva in predvsem gospodarjev je problem, s katerim se slovensko kmetijstvo spopada že desetletja. Zadnji ukrepi kmetijske politike gredo v smeri spodbujanja zgodnejšega prevzema kmetij ter posledično izboljšanja starostne strukture gospodarjev na slovenskih kmetijah.	SURS, Podatki popisa kmetijstva 2000, 2010.
1.3. Gostota poseljenosti na podeželskih območjih	Kot podeželska območja smo opredelili vsa območja naselij z manj kot 10.000 prebivalci, vsa večja pa smo izločili. Višja gostota poseljenosti podeželskih območij izven urbanih središč kaže na izboljšanje demografske strukture. Ker je za posamezne regije zaradi naravnih razmer značilna redkejša poselitve, smo kot kazalnik vzeli indeks spremembe gostote poselitve med leti 2002 in 2011. Večja gostota poselitve je z vidika družbene trajnosti pozitivna.	SURS, Podatki popisa kmetijstva, 2010. SURS, Popis prebivalstva 2002. SURS, Prebivalstvo po starosti in spolu, statistične regije, Slovenija, 2011.
1.4. Delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo	Razvoj kmetijske dejavnosti, napredek, inovativnost in perspektivnost v kmetovanju so tesno povezani z ustreznostjo formalno kmetijsko izobrazbo. Med formalno kmetijsko izobrazbo nismo uvrstili praktičnih izkušenj in tečajev iz kmetijstva.	SURS, Podatki popisa kmetijstva, 2010, 2010.
Urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja		
1.5. Delež delno samooskrbnih kmetij ki imajo standardni prihodek pod 8000 EUR	Na vitalnost podeželja vpliva tudi zastopanost pretežno samooskrbnih kmetij. Z vidika družbene trajnosti je višji delež samooskrbnih kmetij pozitiven.	SURS, Podatki popisa kmetijstva, 2010.
1.6. Sprememba dejanske rabe kmetijskih zemljišč v kategorijo pozidano	Delež KZ (od vrednosti 2011), ki je bil v zadnjih petih letih podvržen pozidavi (kategorija 3000). Višja kot je vrednost, do večjih sprememb v kulturni pokrajini je v tem obdobju prišlo, razvoj podeželskega prostora je šel na račun kmetijskih zemljišč.	MKGP, Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč, 2006, 2011.

Predstavljeni kazalniki in uporabljeni podatki omogočajo kvalitetno izvedbo izračuna dosežene stopnje regionalne trajnosti na vseh ravneh. Vsi rezultati so podrobneje predstavljeni v zaključnih poglavjih.

Tudi zaradi možne ponovne uporabe predstavljene metodologije pa je nujen predvsem kritičen pogled na uporabljene kazalnike oz. podatke. Izpostaviti velja več vidikov, v nadaljevanju pa komentiramo najpomembnejše.

1. **Vprašanje števila uporabljenih kazalnikov.** Če analiziramo doseganje trajnosti po vidikih, so rezultati dovolj dobri, saj število uporabljenih kazalnikov zadošča. Pregled po posameznih parametrih trajnosti pa zahteva veliko mero pazljivosti predvsem pri interpretaciji rezultatov. Tako imamo pri interpretaciji parametrov proizvodnja hrane in prehranska varnost (ekonomski vidik trajnosti) ter dvig zaposlenosti prebivalstva (družbeni vidik trajnosti) na voljo le en kazalnik oz. informacijo, ki ob neustrezni interpretaciji lahko, zavaja uporabnika. V ta namen bi lahko npr. pri parametru proizvodnja hrane in prehranska varnost (ekonomski vidik) uporabili tudi dodaten kazalnik povprečna velikost kmetijskih gospodarstev.
2. **Uporabljene uteži za posamezne kazalnike.** Uteževanje vidikov trajnosti smo povzeli po literaturi (Gaetano, 2010), uteževanje parametrov pa po AHP metodi, ki smo jo izvedli za potrebe ocenjevanja nacionalne trajnosti kmetijstva (Slabe Erker in sod., 2015). Uteževanje posameznih kazalnikov smo po AHP metodi ponovili. Tako je pri parametrih, ki jih sestavlja manjše število kazalnikov, velika »moč« le na eni informaciji (npr. kazalnik dodana vrednost v kmetijstvu v deležu skupne BDV prispeva k ekonomskemu vidiku trajnosti kar 60 %).
3. **Kakovost uporabljenih podatkov.** Upoštevane podatkovne baze za vrednotenje regionalne trajnosti so praviloma kakovostne, zagotovljeno je redno spremljanje in ažuriranje pa tudi razmeroma dobra javna dostopnost. Opozoriti velja le na nekatere podatke, npr. o številu odobrenih vlog za spodbujanje trženja (za kazalnik trženje kakovostnih kmetijskih proizvodov), ki so dosegljivi na KIS-u ali ARSKTRP in niso javno dostopni.
4. **Uporaba metodologije za izračune trajnosti na drugih prostorskih ravneh.** Tu se pojavijo dileme pri kazalnikih, ki temeljijo na podatkih, ki so vezani na določeno prostorsko enoto, kjer razpolagamo s podatki na regionalni ali občinski ravni. Pri preračunih na drugačno prostorsko raven, npr. na vodovarstvena območja, pa se pri tovrstnih kazalnikih pojavijo določene napake in težave.

3.2 Kvantitativna ocena razmer v slovenskem kmetijstvu s pomočjo kazalnikov

V nadaljevanju pregledno podajamo posamezne kazalnike, ki so predstavljeni po vidikih in parametrih trajnosti. Prav vsi kazalniki so prikazani v preglednicah, nekatere dodatne informacije in novejšje podatke pa smo nazorneje predstavili še grafično. Preglednice smo pri izbranih kazalnikih dopolnili tudi z izvornimi podatki, saj sta tako

njihova sporočilnost in razumevanje večja. Ker so vsi podatki na voljo za regije in Slovenijo kot celoto, smo znotraj vsake preglednice posebej označili tisto regijo, ki pri posameznem kazalniku dosega (absolutno) najboljše (z zeleno) oz. najslabše (z rdečo) rezultate.

3.2.1 Kazalniki ekonomske trajnosti

Ekonomske vidik trajnosti kmetijstva je podrobneje definiran s tremi parametri trajnostnega kmetijstva, znotraj katerega so opredeljeni naslednji kazalniki.

- **Proizvodnja hrane in prehranska varnost:**
  - o Dodana vrednost v kmetijstvu v deležu skupne BDV.
- **Izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje proizvodov in storitev:**
  - o Trženje kakovostnih kmetijskih proizvodov – delež odobrenih vlog.
  - o Delež kmetij z dopolnilno dejavnostjo.
  - o Delež kmetij s standardnim prihodkom nad 8000 EUR.
- **Tehnološki napredek in povečanje produktivnosti:**
  - o Produktivnost dela v kmetijstvu merjena v PDM/ha.
  - o Izdatki za naložbe (posodabljanje kmetijskih gospodarstev) – delež odobrenih vlog.

Kljub skupaj šestim izbranim kazalnikom je očitno, da so posamezni parametri vsebinsko le delno predstavljeni s podatki, kazalniki. V primerjavi z oceno trajnosti na nacionalni ravni je število izbranih kazalnikov bistveno skromnejše, saj trenutno še ni na voljo dovolj primerljivih podatkov na regionalni ravni. Posebej skromni so podatki za oceno parametrov proizvodnje hrane in prehranske varnosti ter tehnološki napredek in povečanje produktivnosti. V prihodnje bomo prav v segmentu ekonomskega vidika trajnosti morali poiskati dodatne kazalnike, ki bodo ta vidik celoviteje opredelili in tako izboljšali spremljanje razvoja tega področja.

Parameter **proizvodnja hrane in prehranske varnosti** smo ocenili le s pomočjo kazalnika **delež dodane vrednosti kmetijstva v skupni bruto dodani vrednosti (BDV)**. Delež kmetijske dejavnosti v strukturi BDV se v Sloveniji zadnja leta vztrajno znižuje in je od leta 2000, ko je predstavljal 3,3 % BDV, do leta 2013 padel na 2,1 %. Delež kmetijstva v skupni BDV se je zmanjševal tudi na regionalnem nivoju, vendar pa razlike med statističnimi regijami še vedno ostajajo velike. Za izračun vrednosti indeksa ekonomske trajnosti kmetijstva smo v nadaljevanju uporabili podatke iz leta 2009 (poglavje 4.1.).

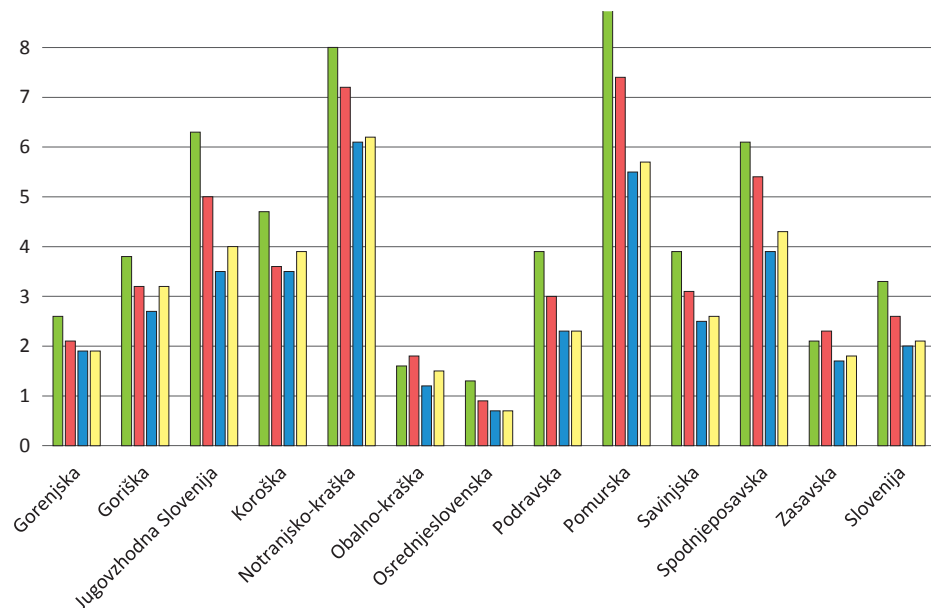
Preglednica 4: Dodana vrednost v kmetijstvu v deležu skupne BDV v obdobju 2000 do 2013.

Statistična regija	2000	2004	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gorenjska	2,6	2,0	1,8	1,9	1,9	2,1	2,0	1,9
Goriška	3,8	3,3	2,5	2,6	2,7	3,3	3,1	3,2
Jugovzhodna Slovenija	6,3	4,7	3,3	3,3	3,5	4,0	4,3	4,0
Koroška	4,7	3,7	3,2	3,4	3,5	4,0	4,0	3,9
Notranjsko-kraška	8,0	6,9	5,9	6,1	6,1	5,6	6,0	6,2
Obalno-kraška	1,6	1,5	1,1	1,1	1,2	1,4	1,4	1,5
Osrednjeslovenska	1,3	0,9	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7
Podravska	3,9	3,1	2,1	2,1	2,3	2,7	2,5	2,3
Pomurska	9,2	7,6	5,4	5,4	5,5	5,7	6,0	5,7
Savinjska	3,9	3,2	2,3	2,3	2,5	3,1	2,6	2,6
Spodnjeposavska	6,1	5,5	3,5	3,6	3,9	5,0	4,2	4,3
Zasavska	2,1	2,1	1,5	1,6	1,7	2,2	1,8	1,8
Slovenija	3,3	2,6	1,9	1,9	2,0	2,3	2,2	2,1

Vir: Regionalna bruto dodana vrednost ..., SURS, 2015.

Višji delež dodane vrednosti v skupni BDV imajo kmetijsko najbolj razvite regije, predvsem Pomurska in Spodnjeposavska regija. Visok delež ima tudi Notranjsko-kraška statistična regija, vendar na račun gozdarstva in ne pridelave hrane. V tem

Slika 15: Regionalna BDV kmetijstva (v %) po regijah.

Vir: Regionalna bruto dodana vrednost ..., SURS, 2015.

primeru podatek zavaja, saj visoka dodana vrednost v kmetijstvu te regije ne prispeva k proizvodnji hrane oz. povečanju prehranske varnosti. Nekoliko višji delež imajo tudi značilne »podeželske« regije, kjer druge gospodarske dejavnosti nimajo tako dominantne vloge (npr. Jugovzhodna Slovenija). Pričakovano najnižji delež je zabeležen pri gospodarsko najbolj razvitih Osrednjeslovenski in Obalno-kraški regiji (0,7 % oz. 1,5 % leta 2013). Glede na slovenske razmere v pozitivni smeri odstopa kar osem regij, podpovprečen delež v skupni vrednosti BDV pa imajo Osrednjeslovenska, Obalno-kraška, Zasavska in Gorenjska regija.

V obdobju 2000 do 2010 se je delež dodane vrednosti v skupni BDV v kmetijstvu enakomerno zniževal po vseh regijah, podatki za zadnja leta pa kažejo, da so se razmere na tem področju, tudi zaradi strukturnih sprememb v slovenskem gospodarstvu, precej ustalile.

Parameter **izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje proizvodov in storitev** smo vrednotili s pomočjo treh kazalnikov. Glede na podatek o **deležu odobrenih vlog za trženje kmetijskih proizvodov** (upoštevali smo skupno število podprtih vlog od skupnega števila kmetijskih gospodarstev) ugotavljamo, koliko teh podpor so kmetje uspeli pridobiti za izboljšanje trženja svojih pridelkov.

Slika 16:

Število slovenskih kmetij, ki tržijo svoje pridelke, narašča. Prodaja kmetijskih pridelkov na kmetiji že dolga leta predstavlja najbolj razširjen način trženja.

(Foto: B. Lampič)

Skupno število vseh odobrenih vlog za spodbujanje trženja kakovostnih kmetijskih proizvodov je bilo v treh letih (v obdobju od 2008 do 2010) le 672. Če to primerjamo s skupnim številom kmetijskih gospodarstev, se pokaže, da je le 0,9 % vseh slovenskih kmetij prejelo podporo.

Preglednica 5: Trženje kakovostnih kmetijskih proizvodov – delež odobrenih vlog v obdobju 2008–2010.

Statistična regija	Skupno število KMG (2010)	Število odobrenih vlog v obdobju 2008–2010	Delež odobrenih vlog – trženje kakovostnih kmetijskih proizvodov
Gorenjska	4.476	46	1,03
Goriška	5.790	49	0,85
Jugovzhodna Slovenija	8.079	27	0,33
Koroška	2.743	15	0,55
Notranjsko-kraška	2.881	24	0,83
Obalno-kraška	3.060	203	6,63
Osrednjeslovenska	8.673	58	0,67
Podravska	12.318	84	0,68
Pomurska	8.890	70	0,79
Savinjska	11.434	67	0,59
Spodnjeposavska	5.227	28	0,54
Zasavska	1.075	1	0,09
Slovenija	74.646	672	0,90

Vir: Odobrene vloge za trženje kmetijskih proizvodov, KIS, 2011.
Kmetijska gospodarstva – splošni pregled ..., SURS, 2012.

Po večjem številu odobrenih vlog izrazito izstopa Obalno-kraška regija, nekoliko višji delež se kaže še na Gorenjskem, medtem ko vse preostale regije izkazujejo vrednosti pod slovenskim povprečjem. Vsebina tega kazalnika se povezuje s samim parametrom, vendar se izvajanje tega ukrepa zaenkrat odvija v tako omejenem obsegu, da pričujoči kazalnik nima večje teže.

Slovenske kmetije si že od nekdaj prizadevajo izboljšati dohodkovni položaj z izvajanjem različnih **dopolnilnih dejavnosti**. Diverzifikacija dejavnosti na kmetiji pomeni dodaten dohodek za kmetijo, ki je v slabših slovenskih pridelovalnih razmerah lahko ključen za njen obstoj (in poselitev podeželja). Dopolnilne dejavnosti nadgrajujejo kmetijsko dejavnost, povečujejo prihodek, omogočajo dodatno zaposlitev članov kmečkega gospodinjstva idr.

Preglednica 6: Delež kmetij z dopolnilno dejavnostjo.

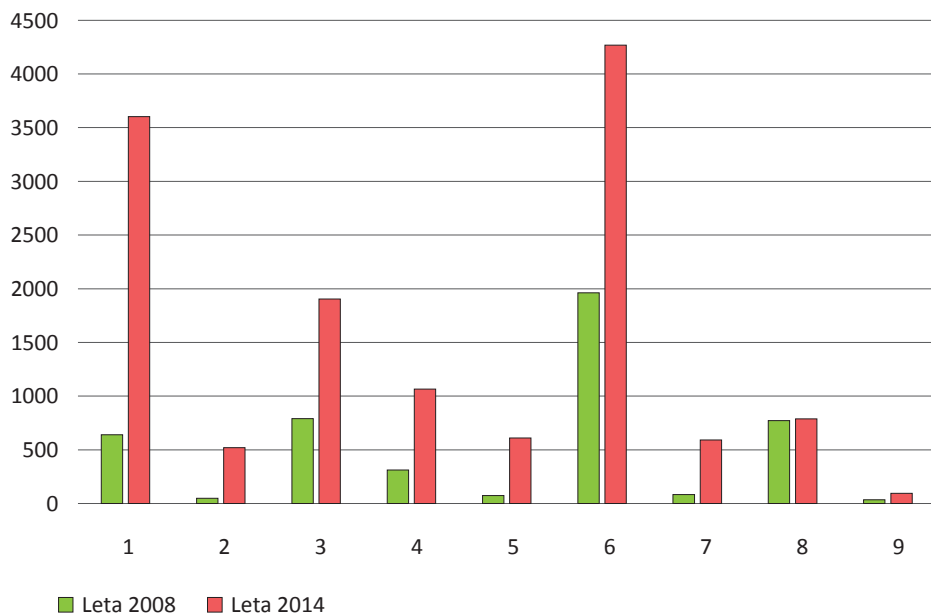
Statistična regija	Skupno število KMG 2010	Število kmetij z DD 2011	Število kmetij z DD 2014	Indeks 2014/2011	Delež kmetij z DD 2011
Gorenjska	4.476	507	641	126	11,3
Goriška	5.790	291	388	133	5,0
Jugovzhodna Slovenija	8.079	202	275	136	2,5
Koroška	2.743	289	327	113	10,5
Notranjsko-kraška	2.881	90	106	118	3,1
Obalno-kraška	3.060	118	185	157	3,9
Osrednjeslovenska	8.673	344	434	126	4,0
Podravska	12.318	736	829	113	6,0
Pomurska	8.890	270	372	138	3,0
Savinjska	11.434	667	837	125	5,8
Spodnjeposavska	5.227	99	178	180	1,9
Zasavska	1.075	22	70	318	2,0
Slovenija	74.646	3.635	4.642	128	4,9

Vir: Register dopolnilnih dejavnosti ..., MKGP, 2011, 2014.
Kmetijska gospodarstva – splošni pregled ..., SURS, 2012.

V razvoju dopolnilnih dejavnosti na slovenskih kmetijah v zadnjih desetih letih beležimo izjemno povečanje različnih oblik in števila posameznih dopolnilnih dejavnosti, povečuje pa se tudi število družinskih kmetij z registrirano dopolnilno dejavnostjo (Cigale, Lampič, Potočnik Slavič, 2013, 2014). V Registru dopolnilnih dejavnosti se spremlja 11 glavnih skupin, med katerimi so najbolj zastopane dejavnosti s kmetijsko mehanizacijo, turizem na kmetiji in predelava kmetijskih pridelkov in proizvodov. Pogosto ima ena kmetija prijavljenih več dopolnilnih dejavnosti, vsekakor pa ta informacija kaže stopnjo diverzifikacije dohodka na posamezni kmetiji. Indeks rasti števila dopolnilnih dejavnosti v obdobju 2004–2014 je v veliki meri odvisen od vrste dejavnosti, saj pri tako imenovanih tradicionalnih dopolnilnih dejavnosti (npr. turizem na kmetiji), zaradi uveljavljenosti in razvitosti indeks rasti ni tako visok, pri novejših (npr. izobraževanje na kmetiji), pa je očiten porast prav v zadnjih letih (Cigale, Lampič, Potočnik Slavič, 2014).

Največ kmetij, ki družinski proračun povečujejo z dopolnilnimi dejavnostmi na kmetiji, je v Savinjski, Podravske, Gorenjske, Osrednjeslovenske, Koroške in Goriške statistične regije. Gre za območje alpske in predalpske Slovenije, kjer so razmere za kmetovanje slabše, zato je večja razširjenost dopolnilnih dejavnosti za preživetje kmetij (npr. čistih samotnih kmetij) nujna. Hkrati je na teh območjih najbolj razvita dopolnilna dejavnost storitev s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo.

Slika 17: Število registriranih dopolnilnih dejavnosti (po glavnih skupinah) leta 2008 in 2014 v Sloveniji.

Vir: Register dopolnilnih dejavnosti ..., MKGP, 2008, 2014.

Opomba:

- 1 Predelava kmetijskih pridelkov, medu in čebeljih izdelkov, zelišč, gozdnih sadežev, gob in gozdnih sortimentov
- 2 Prodaja pridelkov in izdelkov okoljskih kmetij na kmetiji
- 3 Turizem na kmetiji
- 4 Dejavnost, povezana s tradicionalnimi znanji na kmetiji
- 5 Pridobivanje in prodaja energije iz obnovljivih virov
- 6 Storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo, opremo, orodji in živalmi
- 7 Izobraževanje na kmetijah, povezano s kmetijsko, gozdarsko in dopolnilno dejavnostjo na kmetiji
- 8 Kmetijske dejavnosti, ki se v prehodnem obdobju lahko registrirajo kot dopolnilne dejavnosti na kmetiji
- 9 Druge dopolnilne dejavnosti

Izboljšanje dohodkovnega položaja, trženja proizvodov in storitev smo ugotavljali še s pomočjo kazalnika **delež kmetij s standardnim prihodkom nad 8000 EUR**. Ta podatek je SURS prvič izračunal ob zadnjem popisu kmetijstva (2010). Visok delež kmetij s standardnim prihodkom nad 8000 EUR kaže na pomen (s proizvodnega vidika) intenzivnejšega kmetijstva, kjer so nosilci proizvodnje perspektivna kmetijska gospodarstva z dobrim dohodkovnim položajem.

V Slovenji dobrih 30 % kmetij presega standardni prihodek 8000 EUR, vendar se tudi na nivoju regije kažejo precejšnje razlike. Njihov delež je razumljivo višji v regijah, kjer je višji tudi delež čistih kmetij (Koroška, 47,6 %, Gorenjska 39 %), najnižji pa je v Obalno-kraški regiji, kjer je kmetij z omenjenim prihodkom manj kot 20 %.

Preglednica 7: Delež kmetij – standardni prihodek nad 8000 EUR.

Statistična regija	2010
Gorenjska	39,0
Goriška	27,7
Jugovzhodna Slovenija	25,6
Koroška	47,6
Notranjsko-kraška	22,3
Obalno-kraška	19,7
Osrednjeslovenska	32,7
Podravska	33,8
Pomurska	33,2
Savinjska	31,5
Spodnjeposavska	26,4
Zasavska	26,6
Slovenija	31,1

Vir: Kmetijska gospodarstva, ekonomska velikost ..., SURS, 2012.

Parameter **tehnološki napredek in povečanje produktivnosti** na regionalni ravni merimo z dvema kazalnikoma.

Produktivnost dela v kmetijstvu se, podobno kot pri drugih dejavnostih, neprestano povečuje. Nižji vložek dela v kmetijstvu kaže na njegov tehnološki napredek, racionalizacijo postopkov in povečevanje produktivnosti. Tako se je v desetih letih produktivnost dela, izražena v PDM/ha, v Sloveniji povečala iz 0,22 na 0,16 PDM/ha. Produktivnost je najvišja (0,09 PDM/ha) v Notranjsko-kraški regiji, kjer je kmetijstvo ekstenzivno (z izjemo živinoreje). Zanimivo je, da se je v Pomurski regiji produktivnost dela v tem obdobju bistveno povečala (z 0,22 na 0,13 PDM/ha). Nizka ostaja v Zasavski, Spodnjeposavski in Savinjski regiji. V vseh regijah, kjer so zaradi naravnih razmer pogoji za kmetovanje manj ugodni, se produktivnost dela povečuje počasneje. Po podatkih vzorčnega raziskovanja strukture kmetijskih gospodarstev v letu 2013 se je povprečno število PDM na enoto površine kmetijske zemlje v uporabi nekoliko povečalo in sedaj znaša 0,17 PDM/ha KZU. To je skoraj četrtnina manj kot leta 2000, ko je bil vložek dela na enoto površine kmetijske zemlje v uporabi 0,22 PDM/ha KZU.

Omeniti velja, da je produktivnost dela v kmetijstvu v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami EU še vedno nizka, kar pomembno vpliva na konkurenčnost te gospodarske panoge.

Preglednica 8: Produktivnost dela v kmetijstvu v PDM/ha.

Statistična regija	2000	2010
Gorenjska	0,19	0,16
Goriška	0,21	0,17
Jugovzhodna Slovenija	0,22	0,15
Koroška	0,18	0,15
Notranjsko-kraška	0,15	0,09
Obalno-kraška	0,23	0,17
Osrednjeslovenska	0,21	0,16
Podravska	0,24	0,17
Pomurska	0,22	0,13
Savinjska	0,26	0,20
Spodnjeposavska	0,26	0,20
Zasavska	0,24	0,22
Slovenija	0,22	0,16

Vir: Vložek dela v kmetijstvu ..., SURS, 2012.

S kazalnikom **delež odobrenih vlog za naložbe v kmetijstvu** na posreden način prikazujemo prizadevanja za večji tehnološki razvoj kmetije. Višji delež odobrenih vlog (gre za delež odobrenih vlog kmetov od vseh kmetijskih gospodarstev) za posodabljanje kmetijskih gospodarstev kaže na strateško usmeritev države in interes kmetijskih gospodarstev za posodabljanje, tehnološki napredek in povečanje produktivnosti v kmetijstvu in kmetijski pridelavi. V okviru Programa razvoja podeželja 2007-2013 je bilo do konca leta 2011 v okviru ukrepa 121 »Posodabljanje kmetijskih gospodarstev« odobrenih 2.520 vlog.

Rezultati so po regijah zelo podobni deležu odobrenih vlog za trženje v kmetijstvu; ponovno s skromnim deležem odstopa Obalno-kraška regija. Za naložbe v posodabljanje in razvoj kmetije se pogosteje odločajo kmetje v kmetijsko oz. pridelovalno intenzivnejših regijah (npr. Podravska, Pomurska regija). Sredi programskega obdobja (do vključno leta 2011) je bilo odobrenih 2520 vlog kmetov, do konca leta 2013 pa je število odobrenih vlog naraslo na 3.011 (Vloge za ukrep 121 ..., KIS, 2015).

Preglednica 9: Delež odobrenih vlog - izdatki za naložbe v obdobju 2008–2011.

Statistična regija	Št. kmetij 2010	Št. odobrenih vlog v obdobju 2011–2008	Delež odobrenih vlog – izdatki za naložbe
Gorenjska	4.476	173	3,87
Goriška	5.790	69	1,19
Jugovzhodna Slovenija	8.079	152	1,88

Statistična regija	Št. kmetij 2010	Št. odobrenih vlog v obdobju 2011–2008	Delež odobrenih vlog – izdatki za naložbe
Koroška	2.743	214	7,80
Notranjsko-kraška	2.881	46	1,60
Obalno-kraška	3.060	29	0,95
Osrednjeslovenska	8.673	152	1,75
Podravska	12.318	624	5,07
Pomurska	8.890	412	4,63
Savinjska	11.434	510	4,46
Spodnjeposavska	5.227	123	2,35
Zasavska	1.075	16	1,49
Slovenija	74.646	2.520	3,38

Vir: Vloge za ukrep 121 Posodabljanje kmetijskih gospodarstev, KIS, 2011; Kmetijska gospodarstva – splošni pregled ..., SURS, 2012.

3.2.2 Kazalniki okoljske trajnosti

Okoljski vidik trajnosti kmetijstva na ravni statističnih regij je opredeljen s tremi parametri trajnostnega kmetijstva, znotraj katerega je opredeljenih deset kazalnikov.

- **Ohranjanje naravnih virov in ekološkega ravnovesja:**
  - o Delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč.
  - o Delež pozidanih površin.
  - o Razmerje med površinami njiv in travinja.
  - o Delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo.
- **Varovanje biotske raznovrstnosti:**
  - o Delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih Natura 2000.
  - o Delež kmetijskih zemljišč na območjih visoke naravne vrednosti.
  - o Delež zemljišč v zaraščanju.
- **Uporaba okolju prijaznih tehnologij:**
  - o Delež ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč.
  - o Delež njiv zemljišč na VVO.
  - o Obremenitev z GVŽ/ha.

Trajnost kmetijstva je na ravni statističnih regij znotraj parametra **ohranjanje naravnih virov in ekološkega ravnovesja** opredeljena s štirimi kazalniki. Prvi med njimi je **delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč**, ki odraža naravne razmere za kmetijsko

pridelavo in prikazuje obseg tega osnovnega naravnega vira. Z vidika kmetovanja so naravne razmere v Sloveniji specifične in omejujoče, kar odraža tudi delež kmetijskih zemljišč na ravni države (kmetijska zemljišča predstavljajo komaj 32,8 %). Glavna ovira za kmetovanje je razgibano površje in posledično veliki nakloni, ki marsikje ključno vplivajo ne le na prisotnost kmetovanja ampak tudi na možnosti obdelovanja. Prav tako geografska lega in višinska struktura ter posledično podnebne razmere vplivajo tako na proizvodno usmeritev kmetovanja, izbor vrst – rastlinskih in živalskih, kot tudi na obseg kmetijske proizvodnje. Velike razlike so razvidne na ravni statističnih regij, kjer je delež kmetijskih zemljišč daleč največji v Pomurski statistični regiji (60,9 %), sledita ji Podravska (49,7 %) in Spodnjeposavska regija (44,2 %).

Preglednica 10: Delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč.

Statistična regija	Skupna površina (ha)	Vsa KZ (ha)	Delež KZ od vseh zemljišč 2011
Gorenjska	213.654,6	43.123,6	20,2
Goriška	232.544,2	51.687,6	22,2
Jugovzhodna Slovenija	267.499,2	69.825,9	26,1
Koroška	104.076,6	24.313,3	23,4
Notranjsko-kraška	145.629,4	37.671,0	25,9
Obalno-kraška	104.438,5	36.101,7	34,6
Osrednjeslovenska	255.489,9	80.165,7	31,4
Podravska	216.958,2	107.858,7	49,7
Pomurska	133.747,6	81.416,0	60,9
Savinjska	238.388,4	86.118,5	36,1
Spodnjeposavska	88.510,4	39.079,6	44,2
Zasavska	26.374,3	7.564,3	28,7
Slovenija	2.027.311,4	664.926,0	32,8

Vir: Evidenca dejanske rabe ..., MKGP, 2011.

Najmanjši delež je pričakovano na Gorenjskem (20,2 %), sledita Goriška (22,2 %) in Koroška regija (23,4 %). Z vidika trajnosti je nujno ohranjanje sedanjega obsega kmetijskih zemljišč v vseh regijah, ne le kumulativno na ravni države, saj prav kmetijska zemljišča predstavljajo neprecenljiv kapital, še posebej v Sloveniji, kjer naravne razmere v precejšnji meri omejujejo možnosti pridelave hrane.

Drugi izbrani kazalnik je **delež pozidanih površin**, ki odraža izgubo enega od osnovnih naravnih virov (kmetijskih zemljišč) ter posledično zmanjšano ekološko ravnovesje. Z vidika Slovenije, kjer je v letu 2011 ta delež znašal 5,36 %, kar sedem statističnih regij presega državno povprečje pozidanih površin. Najvišji delež pozidanih površin imata Osrednjeslovenska (8,02 %) in Podravska (8 %), najnižji pa Notranjsko-kraška (2,44 %) in Goriška regija (3,02 %). Deleži odražajo naravne razmere in zgodovinski razvoj poselitve ter drugih človekovih dejavnosti. Zaskrbljujoče je, da se delež

pozidanih kmetijskih zemljišč še povečuje. Po podatkih Kmetijskega inštituta Slovenije je bilo v obdobju 2002–2010 pozidanih 5 % kmetijskih zemljišč (KIS, 2012).

Preglednica 11: Delež pozidanih površin.

Statistična regija	Pozidane površine 2011 (ha)	Delež pozidanih površin 2011
Gorenjska	9.461,2	4,34
Goriška	7.025,8	3,02
Jugovzhodna Slovenija	9.860,9	3,67
Koroška	4.062,0	3,89
Notranjsko-kraška	3.556,6	2,44
Obalno-kraška	6.833,4	6,54
Osrednjeslovenska	20.487,8	8,02
Podravska	17.487,9	8,00
Pomurska	8.781,1	6,56
Savinjska	14.241,9	5,96
Spodnjeposavska	5.539,3	6,32
Zasavska	1.719,7	6,54
Slovenija	109.057,7	5,36

Vir: Evidenca dejanske rabe . . . , MKGP, 2011.

Tretji izbrani kazalnik prikazuje **razmerje med površinami njiv (skupaj s trajnimi nasadi) in travinja**. Nižje vrednosti kažejo na prevlado travinja, kar je ugodno tako z vidika ohranjanja naravnih virov kot tudi vzdrževanja ekološkega ravnovesja. Njive in trajni nasadi praviloma pomenijo intenzivnejšo rabo, obdelava travinja pa je praviloma bolj ekstenzivna, razmerje v prid travinju torej pozitivno vpliva na okoljsko trajnost. V primerjavi z državami EU ima Slovenija, poleg Avstrije, bistveno večji delež travinja od njiv, na nivoju države pa moramo upoštevati tudi velike regionalne razlike.

Preglednica 12: Razmerje med površinami njiv in travinja.

Statistična regija	Površina njiv, trajnih nasadov (ha)	Površina travinja (ha)	Razmerje njive/travinje 2011
Gorenjska	9.813,4	29.986,7	0,33
Goriška	10.844,0	34.756,8	0,31
Jugovzhodna Slovenija	19.530,1	44.702,9	0,44
Koroška	4.136,6	18.542,3	0,22
Notranjsko-kraška	2.793,6	32.184,8	0,09
Obalno-kraška	8.042,6	22.876,8	0,35
Osrednjeslovenska	20.477,7	53.756,1	0,38

Statistična regija	Površina njiv, trajnih nasadov (ha)	Površina travinja (ha)	Razmerje njive/travinje 2011
Podravska	59.532,9	41.584,9	1,43
Pomurska	61.769,5	14.398,2	4,29
Savinjska	22.801,0	58.535,0	0,39
Spodnjeposavska	16.253,1	20.191,7	0,80
Zasavska	898,5	6.144,7	0,15
Slovenija	236.893,1	377.660,7	0,63

Vir: Evidenca dejanske rabe ..., MKGP, 2011.

Po izrazito neugodnih razmerah izstopa le Pomurska statistična regija (razmerje 4,29), kjer delež njiv s trajnimi nasadi absolutno prevladuje. Sledi ji Podravska z vrednostjo 1,43, popolno prevlado travinja pa imata Notranjsko-kraška (0,09) in Zasavska statistična regija (0,15). Vse ostale regije, z izjemo Spodnjeposavske, so pod slovenskim povprečjem, in imajo tako z vidika trajnosti ugodno stanje.

Zadnji, četrti kazalnik prvega okoljskega parametra, prikazuje **delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo (OMD)**. Delež odraža ohranjanje naravnega vira (kmetijskih zemljišč) in ekološkega ravnovesja, pri čemer je kljub slabšim naravnim pogojem zaželeno vzdrževati kmetijsko dejavnost. Glede na naravne razmere je večina ozemlja Slovenije opredeljena kot območje z omejenimi možnostmi za kmetijstvo (86,3 % celotne površine oz. 74,2 % vseh KZU (Opis območij z omejenimi ..., 2015), podatek pa se med leti bistveno ne spreminja.

(Foto: T. Cunder)

Slika 18:

Različni kmetijski ukrepi spodbujajo kmetijsko pridelavo na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo. Košnja strmih travnikov preprečuje zaraščanje strmih pobočij in ohranja urejen podeželski prostor.

Na ravni statističnih regij so vsa KZU (100 %) nahajajo na OMD v Koroški, Notranjsko-kraški in Zasavski statistični regiji. Najnižji delež je v Pomurski statistični regiji (38,4 %), kjer so OMD omejena na Goričko, večina KZU pa je v ravninskem delu regije.

Preglednica 13: Delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo.

Statistična regija	Delež KZU na OMD 2011
Gorenjska	69,0
Goriška	95,9
Jugovzhodna Slovenija	86,0
Koroška	100,0
Notranjsko-kraška	100,0
Obalno-kraška	93,4
Osrednjeslovenska	78,1
Podravska	63,7
Pomurska	38,4
Savinjska	85,3
Spodnjeposavska	61,4
Zasavska	100,0
Slovenija	75,4

Vir: Evidenca dejanske rabe ..., MKGP, 2011.

Trajnost kmetijstva je na ravni statističnih regij znotraj parametra **varovanje biotske raznovrstnosti** opisana s tremi kazalniki, prvi med njimi je **delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih Natura 2000**. Območja Natura 2000 so namenjena ohranjanju živalskih in rastlinskih vrst ter habitatov, ki so redki ali na evropski ravni ogroženi zaradi človekovih dejavnosti. To najpogosteje pomeni, da je na teh območjih treba vzdrževati ugodno stanje z različnimi ukrepi, bodisi zgolj z nadaljevanjem obstoječih dejavnosti, na primer s pašo ali košnjo suhih in vlažnih travnikov po cvetenju in gnezdenju, bodisi z opuščanjem oziroma preprečevanjem nekaterih aktivnosti npr. agromelioracij mokrišč (Natura 2000). Visok delež KZU na območjih Natura 2000 kaže na pozitivno stanje območij Natura 2000, saj trajnostno naravnana kmetijska raba dolgoročno lahko pripomore tudi k ugodnemu stanju rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih habitatov. Na ravni statističnih regij je najvišji delež KZU na območjih Natura 2000 zastopan v Obalno-kraški (46,1 %) in Notranjsko-kraški statistični regiji (39,7 %), najnižji pa je v Savinjski (10,4 %) in Spodnjeposavski statistični regiji (11,6 %), kjer odstopa od državnega povprečja za dobrih 10 odstotnih točk.

Preglednica 14: Delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih Natura 2000.

Statistična regija	Delež KZU na območjih Natura 2000 (2011)
Gorenjska	20,5
Goriška	37,9
Jugovzhodna Slovenija	19,7
Koroška	11,8
Notranjsko-kraška	39,7
Obalno-kraška	46,1
Osrednjeslovenska	20,5
Podravska	18,2
Pomurska	32,6
Savinjska	10,4
Spodnjeposavska	11,2
Zasavska	15,5
Slovenija	22,9

Vir: Evidenca dejanske rabe ..., MKGP, 2011.

Atlas okolja, ARSO, 2012.

Drugi kazalnik znotraj parametra varovanje biotske raznovrstnosti je **delež kmetijskih zemljišč na območjih visoke naravne vrednosti**. Območja visoke naravne vrednosti so območja z nizko obtežbo z živino, nizko ravnijo uporabe kemičnih vložkov in nizko delovno intenzivnostjo. Ob ustreznih tehnoloških rešitvah lahko kmetijstvo na tovrstnih območjih prav tako prispeva k ustrezni ravni biotske raznovrstnosti, ohranjanju pestrosti vrst in habitatov ter posledično tudi k ohranjanju naravnih vrednot in kulturne krajine. Glede na razmeroma ohranjeno naravno okolje se Slovenija uvršča med evropske države z najvišjo stopnjo biotske raznovrstnosti. To velja tudi za kmetijska zemljišča, kjer prevladuje travinje, tovrstna raba pa je ugodna za ohranjanje vrst in habitatov. Največ kmetijskih območij z visoko naravno vrednostjo je v zahodni in južni Sloveniji, delež na državni ravni pa znaša 63,3 % (Kmetijska območja ..., 2012).

Preglednica 15: Delež kmetijskih zemljišč na območjih visoke naravne vrednosti.

Statistična regija	KZ - skupaj (ha)	HNV (ha)	Delež KZ na območjih HNV (%)
Gorenjska	42.297,2	31.487,5	74,4
Goriška	57.249,4	46.196,3	80,7
Jugovzhodna Slovenija	72.955,8	53.389,1	73,2
Koroška	23.688,8	20.667,8	87,2
Notranjsko-kraška	38.456,3	35.552,4	92,4
Obalno-kraška	41.473,4	32.596,9	78,6
Osrednjeslovenska	80.464,4	52.717,9	65,5
Podravska	107.589,6	46.117,6	42,9

Statistična regija	KZ - skupaj (ha)	HNV (ha)	Delež KZ na območjih HNV (%)
Pomurska	82.788,8	18.935,1	22,9
Savinjska	81.956,2	60.184,4	73,4
Spodnjeposavska	39.331,2	22.968,6	58,4
Zasavska	7.006,4	6.454,1	92,1
Slovenija	675.257,6	427.267,6	63,3

Vir: Kmetijska območja visoke naravne vrednosti, Kazalci okolja, ARSO, 2012, Preračun KIS.

Na ravni statističnih regij je največji delež KZU na območjih visoke naravne vrednosti v Notranjsko-kraški (92,4 %) in Zasavski statistični regiji (92,1 %), najmanjši pa v Pomurski (22,9 %), kar jasno odraža predvsem naravne razmere, strukturo rabe kmetijskih zemljišč in njihovo ohranjenost.

Tretji kazalnik parametra varovanje biotske raznovrstnosti je **delež zemljišč v zaraščanju**, ki z vidika kmetijstva pomeni pomembno izgubo kmetijskega potenciala, z vidika okolja pa izgubo biotske raznovrstnosti. Kot zemljišča v zaraščanju sta iz Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč (MKGP, 2011) upoštevani kategorija kmetijsko zemljišče v zaraščanju (šifra 1410) ter kategorija drevesa in grmičevje (šifra 1500). Na ravni Slovenije tako delež zemljišč v zaraščanju predstavlja 2,17 %. Najvišji delež je v Obalno-kraški regiji (4,62 %), kar kaže na intenziven proces opuščanja kmetovanja, sledi Pomurska statistična regija (3,5 %), zlasti na račun opuščanja kmetovanja na Goričkem. Najnižji delež je zabeležen na Gorenjskem (1,38 %) in Koroškem (1,39 %), kljub z vidika kmetovanja zahtevnim naravnim razmeram.

Preglednica 16: Delež zemljišč v zaraščanju.

Statistična regija	Površina KZ v zaraščanju (ha)	Drevesa in grmičevje (ha)	Delež površin v zaraščanju 2011
Gorenjska	1732,0	1215,2	1,38
Goriška	3820,1	1887,5	2,45
Jugovzhodna Slovenija	2823,6	2091,2	1,84
Koroška	812,3	634,4	1,39
Notranjsko-kraška	1273,4	1252,5	1,73
Obalno-kraška	3081,2	1747,5	4,62
Osrednjeslovenska	2565,6	2486,2	1,98
Podravska	3539,3	1917,9	2,52
Pomurska	3072,2	1613,4	3,50
Savinjska	1972,4	1998,5	1,67
Spodnjeposavska	1099,7	976,1	2,35
Zasavska	205,2	254,3	1,74
Slovenija	25996,9	18074,5	2,17

Vir: Evidenca dejanske rabe ..., MKGP, 2011.

Iz zadnjih podatkov o rabi tal (in primerjavami s preteklimi leti) je razvidno, da se proces zaraščanja umirja, kar lahko pripisujemo predvsem nekaterim učinkovitim ukrepom kmetijske politike.

Tudi zadnji parameter v sklopu okoljske trajnosti **uporaba okolju prijaznih tehnologij** je opredeljen s tremi kazalniki.

Preglednica 17: Ekološko obdelana kmetijska zemljišča po regijah (2008-2014).

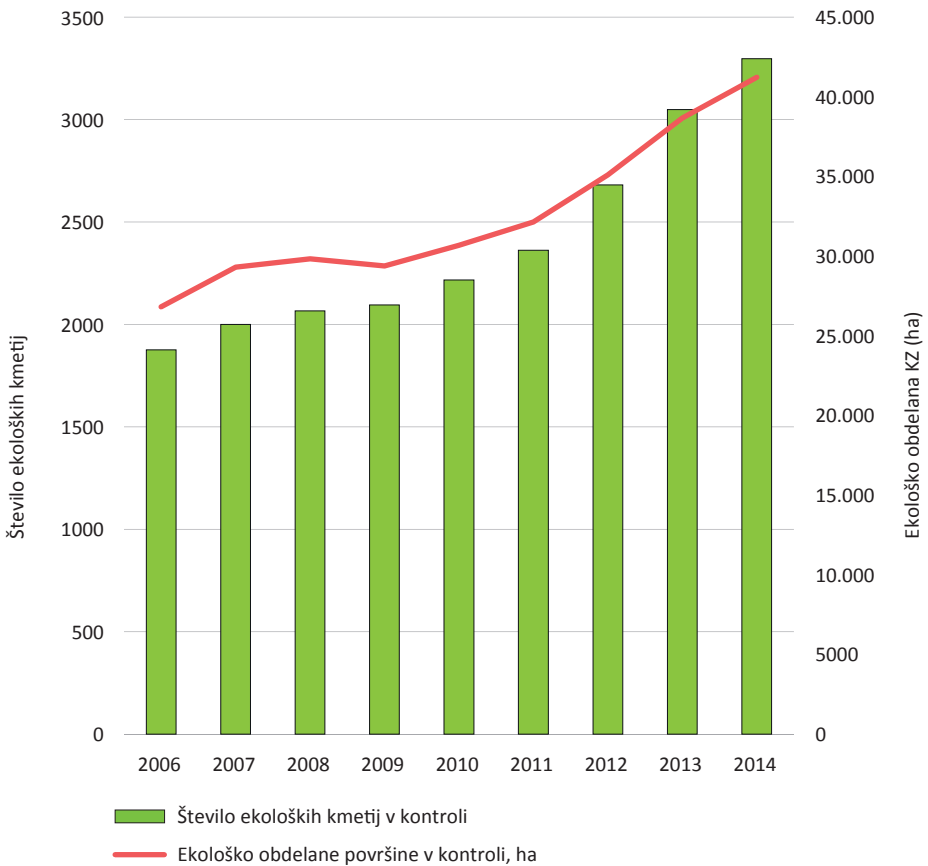
Statistična regija	Ekološko obdelana KZ v ha			Delež ekološko obdelanih KZ 2011
	2008	2011	2014	
Gorenjska	1.861,0	1.902,4	2.449,7	6,1
Goriška	3.754,4	3.853,7	4.931,4	13,1
Jugovzhodna Slovenija	4.603,7	4.711,6	5.477,7	9,5
Koroška	2.637,6	2.598,7	2.939,6	12,2
Notranjsko-kraška	4.027,7	5.359,7	6.631,6	24,4
Obalno-kraška	2.876,0	2.205,7	3.304,0	16,2
Osrednjeslovenska	2.785,8	3.086,4	3.729,3	4,9
Podravska	1.931,9	2.071,1	2.757,4	2,6
Pomurska	549,6	915,3	1.283,1	1,4
Savinjska	3.574,0	3.943,4	5.272,9	5,9
Spodnjeposavska	622,9	810,2	1.359,9	3,0
Zasavska	611,6	690,5	1.101,3	11,5
Slovenija	29.836,4	32.148,7	41.237,9	6,8

Vir: Evidenca pridelave in predelave ekoloških ..., MKGP, 2012, 2014.

Prvi med njimi je **delež ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč**, ki neposredno kaže na to, koliko zemljišč je obdelanih na način, ki pripomore k ohranjanju biotske raznovrstnosti in naravnih virov. Ekološko kmetovanje je priznано kot najbolj trajnostna oblika kmetovanja. Število ekoloških kmetij in površina ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč sicer narašča. Skokovitemu razvoju sektorja v obdobju tik pred in po vstopu Slovenije v EU je med leti 2007 in 2010 sledilo umirjanje rasti (predvsem obsega ekološko obdelanih zemljišč), po letu 2010 pa smo spet pričeli izjemnemu razvoju sektorja. Še zdaleč pa nismo dosegli ciljnih vrednosti, ki smo si jih leta 2005 zadali v Akcijskem načrtu za razvoj ekološkega kmetijstva. Ta je predvideval, da bo konec leta 2015 v ekološko kmetovanje vključenih 15 % kmetijskih gospodarstev, ki bodo obdelovala 20 % KZU. Ta cilj ni bil dosežen, saj je bilo do konca leta 2014 v kontrolo vključenih 3.298 kmetijskih gospodarstev, kar glede na podatke raziskovanja strukture v letu 2013 predstavlja le slabih 5 % kmetijskih gospodarstev. Ta gospodarstva so obdelovala dobrih 41.000 ha KZU, oziroma nekaj manj kot 9 % vseh KZU v Sloveniji.

Slika 19: Število ekoloških kmetij in površina ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč v obdobju 2006-2014.

Vir: Evidenca pridelave in predelave ekoloških ..., MKGP, 2012, 2014.

Pregled na ravni statističnih regij kaže, da je najvišji delež ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč v Notranjsko-kraški regiji (24,4 %), najnižji pa v Pomurski (1,4 %), kar jasno odraža usmerjenost regije v konvencionalno (in pridelovalno intenzivno) kmetijstvo. Deleža odražata tudi naravne razmere, ki posredno vplivajo na delež ekološko obdelanih zemljišč, kot tudi zgodovinski razvoj kmetijstva ter tudi pripravljenost kmetov na sprejemanje opsijskih, a trajnostno naravnanih oblik kmetovanja. Ekološko kmetijstvo bi moralo prevzeti bolj aktivno vlogo v kontekstu spodbujanja lokalnega in regionalnega trajnostnega razvoja, predvsem pa igrati vlogo pomembnejšega proizvajalca kvalitetne domače hrane. Merjenje uspeha okoljske trajnosti na podlagi naraščajočega števila ekoloških kmetij in ekoloških površin je vse manj primerno, v ekološkem kmetijstvu je potreben preobrat v smeri večje prisotnosti različnih domačih pridelkov in predelanih živil na trgu (Lampič in sod., 2013).

Kazalnik **delež njiv na vodovarstvenih območjih** kaže na potencialen okoljski pritisk kmetijske dejavnosti na enega od najbolj pomembnih naravnih virov. Ker gre v primeru njiv za intenzivno obdelovanje, ki potencialno lahko pomeni tudi veliko obremenitev podzemnih voda, je ta raba na VVO manj primerna. Z vidika okoljske trajnosti si je potrebno prizadevati za čim manjši delež njiv v strukturi rabe zemljišč na VVO. Podatki na regionalni ravni kažejo na najnižji delež v Gorenjski regiji (0,17 %), sledita ji Notranjsko-kraška (0,35 %) in Goriška regija (0,38 %). Povsem drugačna je slika v Pomurski statistični regiji, kjer je več kot polovica vseh površin na VVO njiv (50,84 %), kar se odraža tudi v kakovosti podtalnice na tem območju. Visok delež je značilen tudi za Podravsko statistično regijo (31,60 %), pri ostalih regijah pa so njive na VVO zastopane v zelo omejenem obsegu.

Preglednica 18: Delež njiv na vodovarstvenih območjih (VVO).

Statistična regija	Skupaj površina VVO (ha)	Njive na VVO - občinski nivo (ha)	Njive na VVO - državni nivo (ha)	Delež njiv na VVO 2011
Gorenjska	37.102,8	61,4	0,0	0,17
Goriška	37.848,8	143,3	0,0	0,38
Jugovzhodna Slovenija	31.214,7	517,7	0,0	1,66
Koroška	4.416,0	134,9	0,0	3,05
Notranjsko-kraška	19.047,1	50,3	17,1	0,35
Obalno-kraška	45.155,5	170,0	177,0	0,77
Osrednjeslovenska	53.782,7	1.815,8	3.719,0	10,29
Podravska	70.188,1	1.255,4	20.924,9	31,60
Pomurska	11.062,3	2.533,7	3.090,1	50,84
Savinjska	21.975,0	420,4	84,0	2,30
Spodnjeposavska	10.792,7	1.235,8	0,0	11,45
Zasavska	2.390,8	10,7	0,0	0,45
Slovenija	344.976,3	8.349,3	28.012,1	10,54

Vir: Evidenca dejanske rabe..., MKGP, 2011.

Atlas okolja, ARSO 2011.

Tretji kazalnik v okviru parametra uporaba okolju prijaznih tehnologij je **obremenitev kmetijskih zemljišč z živino** izražen z GVŽ/ha KZU. Nižji GVŽ/ha kaže na večje upoštevanje okoljskih standardov ter posledično manjše obremenjevanje okolja, kar je z vidika parametra in v kontekstu uporabe okolju prijaznih tehnologij v kmetovanju pozitiven podatek. Najnižje (in okoljsko najugodnejše) vrednosti na ravni statističnih regij so v Obalno-kraški statistični regiji (0,28), sledi Notranjsko-kraška z 0,51. Podatka odražata oziroma sta posledica prevladujoče proizvodne usmerjenosti kmetijstva v obeh območjih, te pa neposredno odražajo naravne pogoje, ki so za intenzivno živinorejo manj primerni. Najvišja vrednost je tako na Gorenjskem (1,26), sledita pa Koroška (1,13) in Savinjska regija (1,08). Zanimivo je, da se je v nekaterih regijah (npr. Gorenjski, Goriški, Koroški) obremenitev kmetijskih zemljišč z živino v

zadnjem desetletju nekoliko povečala in to kljub številnim ukrepom za spodbujanje trajnostnih oblik kmetijske prakse.

Preglednica 19: Obremenitve z GVŽ/ha.

Statistična regija	Št. GVŽ/ha leta 2000	Št. GVŽ/ha leta 2010	Indeks 2010/2000
Gorenjska	1,19	1,26	106
Goriška	0,61	0,62	101
Jugovzhodna Slovenija	0,88	0,80	91
Koroška	1,12	1,13	100
Notranjsko-kraška	0,66	0,51	77
Obalno-kraška	0,32	0,28	88
Osrednjeslovenska	1,11	1,03	92
Podravska	1,08	0,99	91
Pomurska	0,90	0,69	76
Savinjska	1,12	1,08	97
Spodnjeposavska	0,80	0,72	90
Zasavska	0,93	0,89	96
Slovenija	0,97	0,89	92

Vir: Kmetijska gospodarstva, skupni KZU, GVŽ ..., SURS, 2012.

Primerjava obremenitve med letoma 2000 in 2010 kaže na postopno zniževanje praktično v vseh statističnih regijah, samo omenjene tri alpske (in zato tudi živinorejske) regije še presegajo obremenitev 1 GVŽ/ha. Po podatkih vzorčnega raziskovanja strukture kmetijskih gospodarstev iz leta 2013 se nadaljuje trend nižanja obremenitve z GVŽ/ha KZU, saj se je le-ta na ravni Slovenije zmanjšala še za nadaljnjih 6 odstotnih točk.

Slika 20:

Reja drobnice je pomembna predvsem na območjih s težjimi pridelovalnimi razmerami.

(Foto: B. Lampič)

3.2.3 Kazalniki družbene trajnosti

Družbeni vidik trajnosti kmetijstva na regionalni ravni je opredeljen s tremi parametri, znotraj njih pa s šestimi kazalniki trajnostnega kmetijstva. Podobno kot pri ekonomskem se tudi pri družbenem vidiku kažejo precejšnje težave pri izboru ustreznih kazalnikov na nivoju posameznega parametra, saj so podatki za nižje prostorske nivoje precej omejeni.

- **Dvig zaposlenosti prebivalstva:**
  - o Zaposleni v kmetijstvu po SKD.
- **Izboljšanje demografske strukture:**
  - o Povprečna starost gospodarjev na družinskih kmetijah.
  - o Gostota poseljenosti na podeželskih območjih.
  - o Delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo.
- **Urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja:**
  - o Delež delno samooskrbnih kmetij, ki imajo standardni prihodek pod 8000 EUR.
  - o Sprememba dejanske rabe kmetijskih zemljišč v kategorijo pozidano.

Parameter **dvig zaposlenosti prebivalstva** opredeljuje kazalnik **zaposleni v kmetijstvu**. Prispevek kmetijstva k dvigu zaposlenosti prebivalstva tako merimo zgolj s podatkom o deležu zaposlenih v kmetijstvu. Ta kazalnik odraža pomen kmetijstva pri zaposlovanju prebivalstva.

Preglednica 20: Zaposleni v kmetijstvu po SKD.

Statistična regija	Delež zaposlenih v kmetijstvu 2011
Gorenjska	2,23
Goriška	3,02
Jugovzhodna Slovenija	3,12
Koroška	4,27
Notranjsko-kraška	2,75
Obalno-kraška	1,33
Osrednjeslovenska	1,12
Podravska	3,60
Pomurska	7,68
Savinjska	3,25
Spodnjeposavska	3,94
Zasavska	0,70
Slovenija	2,73

Vir: SURS, 2012.

V regijah z visokim deležem ima kmetijstvo še vedno pomembno zaposlitveno vlogo (marsikje tudi edino, saj prebivalstvo praktično nima drugih zaposlitvenih možnosti), zato je pričakovano največji delež v Pomurski statistični regiji (7,68 %), kjer skoraj za trikrat presega državno povprečje. Sledita ji Koroška s 4,27 % in Spodnjeposavska s 3,94 %, pričakovano pa je najnižji delež v Zasavski statistični regiji (0,70 %), kjer so predvsem naravni pogoji za kmetovanje manj primerni in so bile dolga leta v ospredju druge gospodarske dejavnosti (izkoriščanje naravnih virov in industrija).

Drugi parameter **izboljšanje demografske strukture** opredeljujejo trije kazalniki. Prvi med njimi je **povprečna starost gospodarjev na družinskih kmetijah**, ki posredno kaže na živost kmetij in tudi na potencialno večjo sposobnost prilagajanja kmetovanja novim izzivom, kot so uvajanje inovacij, sprejemanje hitrih in morda tudi drznih odločitev ter spodbujanje podjetniške naravnosti. Neugodna starostna struktura kmečkega prebivalstva in predvsem gospodarjev je problem, s katerim se slovensko kmetijstvo spopada že desetletja. Zadnji ukrepi kmetijske politike gredo v smeri spodbujanja zgodnejšega prevzema kmetije, kar lahko izboljša starostno strukturo gospodarjev na naših kmetijah. Povprečna starost gospodarjev v Sloveniji je 57 let in se v obdobju 2000–2010 ni spremenila. Vendar se prve pozitivne spremembe že kažejo na regionalnem nivoju. Najvišja povprečna starost ostaja v Notranjsko-kraški statistični regiji (61 let), najnižja pa na Koroškem (53 let), vse ostale regije minimalno odstopajo od državnega povprečja. Podatki vzorčnega raziskovanja strukture kmetijskih gospodarstev iz leta 2013 kažejo, da je starostna struktura na družinskih kmetijah še vedno neugodna. Povprečna starost gospodarjev v Sloveniji znaša 56 let, kar je eno leto manj kot v letu 2010. Kljub temu, da se je delež gospodarjev, starejših od 55 let, v primerjavi s popisoma v letih 2000 in 2010 zmanjšal za 2 odstotni točki, je še vedno dobra polovica gospodarjev v tej starostni skupini.

Preglednica 21: Povprečna starost gospodarjev na družinskih kmetijah.

Statistična regija	2000	2010
Gorenjska	57	57
Goriška	57	58
Jugovzhodna Slovenija	57	58
Koroška	53	53
Notranjsko-kraška	60	61
Obalno-kraška	59	59
Osrednjeslovenska	58	58
Podravska	56	57
Pomurska	56	57
Savinjska	55	56
Spodnjeposavska	57	58
Zasavska	56	56
Slovenija	57	57

Vir: Kmetijska gospodarstva – splošni pregled ..., SURS, 2012.

Drugi kazalnik je **gostota poseljenosti na podeželskih območjih**, kjer so kot podeželska območja opredeljena vsa območja naselij z manj kot 10.000 prebivalcev. Višja gostota poseljenosti podeželskih območij izven urbanih središč kaže na potencialno izboljšanje demografske strukture in je z vidika družbene trajnosti pozitiven podatek. Za posamezne regije je zaradi naravnih razmer in specifičnih družbenih procesov značilna redkejša poselitev, zato smo kot kazalnik vzeli indeks spremembe gostote poselitve med leti 2002 in 2011. Največja gostota poseljenosti podeželskih območij je v Zasavju (115,59 preb./km²), se pa gostota poselitve podeželskega dela nekoliko zmanjšuje zmanjšanje. Najmanjšo gostoto poseljenosti podeželskih območij ima Notranjsko-kraška statistična regija (35,91 preb./km²), kar odraža predvsem naravne razmere v tej regiji, zlasti obsežna območja gozdov, kjer ni stalnih naselij. Precej nad slovenskim povprečjem sta še Osrednjeslovenska in Podravska statistična regija, precej pod njim pa Jugovzhodna Slovenija.

Preglednica 22: Gostota poseljenosti na podeželskih območjih – število prebivalcev na km².

Statistična regija	Gostota poseljenosti na podeželskih območjih 2002	Gostota poseljenosti na podeželskih območjih 2011	Gostota poselitve po regijah 2011	Indeks spremembe gostote poselitve 2011/2002
Gorenjska	64,8	67,3	95,3	103,8
Goriška	46,1	45,6	51,3	99,1
Jugovzhodna Slovenija	43,9	45,1	53,3	102,7
Koroška	71,1	69,6	69,7	97,9
Notranjsko-kraška	34,9	35,9	36,0	103,0
Obalno-kraška	68,5	72,8	106,4	106,3
Osrednjeslovenska	88,1	98,8	209,3	112,2
Podravska	98,8	99,7	148,8	100,9
Pomurska	84,3	81,3	89,1	96,4
Savinjska	80,7	82,5	109,1	102,3
Spodnjeposavska	78,9	79,3	79,2	100,5
Zasavska	118,7	115,6	167,1	97,4
Slovenija	69,1	71,0	101,2	102,9

Vir: Prebivalstvo po starosti ..., SURS, 2012.

V Sloveniji smo priča postopnemu povečevanju števila prebivalstva, praznjenje podeželja se je marsikje zaustavilo, ponekod pa se trend celo obrača.

Delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo predstavlja pomembno informacijo pri opredeljevanju in/ali načrtovanju razvoja kmetijske dejavnosti. Formalna kmetijska izobrazba je vsekakor pomemben dejavnik za napredek, sprejemanje novosti in perspektivnost v kmetovanju. Delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo na državni ravni znaša 8,8 % in se je od leta 2000 povečal za slabe 3 odstotne točke. Pomembno je, da se delež povečuje tudi v vseh statističnih regijah, najbolj v Jugovzhodni Sloveniji, Podravske, Pomurske in Savinjske statistične regiji, najmanj pa Notranjsko-kraški.

Slika 21:

Naselje Lipje (Savinjska statistična regija, občina Velenje) v zadnjih letih doživlja veliko prebivalstveno rast, živost podeželja pa se kaže tudi v številnih novogradnjah in obnovljenih hišah.

(Foto: B. Lampič)

Napredek v izobrazbeni strukturi kmetov in kmečkega prebivalstva je nasploh očiten. Predvsem je pomembno, da se razmere izboljšujejo v pridelovalno bolj intenzivnih območjih (Pomurska in Podravska regija). Pomembno vlogo na tem področju ima tudi sistem srednjih in višjih kmetijskih šol, ki kljub spremembam v družbi marsikje s kvalitetnim delom ohranjajo število dijakov/šudentov. Spodbuden je npr. podatek za Pomursko statistično regijo, kjer se je delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo v desetih letih povzpел od 6 % na 10,7 %.

Preglednica 23: Delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo.

Statistična regija	Delež leta 2000	Delež leta 2010	Indeks 2010/2000
Gorenjska	5,1	7,7	151
Goriška	5,4	6,4	117
Jugovzhodna Slovenija	3,7	8,1	221
Koroška	9,3	12,0	130
Notranjsko-kraška	2,9	3,3	114
Obalno-kraška	4,7	5,5	117
Osrednjeslovenska	4,4	6,6	148
Podravska	7,6	11,4	150
Pomurska	6,0	10,7	179
Savinjska	6,6	10,7	163
Spodnjeposavska	5,1	6,7	130
Zasavska	3,9	5,1	131
Slovenija	5,8	8,8	153

Vir: Kmetijska izobrazba in polnovredne delovne moči (PDM) gospodarjev ..., SURS, 2012.

Parameter **urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja** je opredeljen z dvema kazalnikoma. Prvi je **delež delno samooskrbnih kmetij, ki imajo standardni prihodek pod 8000 EUR**. Z vidika družbene trajnosti je višji delež samooskrbnih kmetij pozitiven, kazalnik pa bi z vidika ekonomske trajnosti lahko uporabili v obratnem kontekstu. Delež po posameznih statističnih regijah se giblje med 52,4 % na Koroškem in 80,3 % v Obalno-kraški regiji in tako tudi na ravni države kaže, da še vedno prevladujejo manjše, samooskrbne kmetije. Podatki vzorčnega raziskovanja strukture kmetijskih gospodarstev iz leta 2013 pa kažejo, da se je delež delno samooskrbnih kmetij na ravni Slovenije v zadnjih treh letih zmanjšal za dobre 4 odstotne točke. Med regijami sta v ospredju Obalno–kraška in Notranjsko-kraška regija, ki imata kar tri četrtine delno samooskrbnih kmetij.

Preglednica 24: Delež delno samooskrbnih kmetij, ki imajo prihodek pod 8000 EUR.

Statistična regija	2010
Gorenjska	61,0
Goriška	72,3
Jugovzhodna Slovenija	74,5
Koroška	52,4
Notranjsko-kraška	77,7
Obalno-kraška	80,3
Osrednjeslovenska	67,3
Podravska	66,2
Pomurska	66,8
Savinjska	68,5
Spodnjeposavska	73,6
Zasavska	73,4
Slovenija	68,9

Vir: Kmetijska gospodarstva, ekonomska velikost ..., SURS, 2012.

Drugi kazalnik v okviru parametra urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja je **sprememba dejanske rabe kmetijskih zemljišč v kategorijo pozidano**, ki odraža predvsem spremembe v kulturni pokrajini. Za razliko od kazalnika pozidana zemljišča v okviru okoljskega vidika trajnosti tu obravnavamo časovne trende, in sicer kolikšen delež KZ je bil, glede na stanje v letu 2006, podvržen pozidavi. Največ kmetijskih zemljišč je bilo pozidanih v Gorenjski (2,21 %) in v Osrednjeslovenski statistični regiji (2,15 %). Najmanj sprememb je v Spodnjeposavski statistični regiji (0,48 %), kar jasno kaže na prostorsko usmerjenost kapitala in investicij v zadnjih letih.

Procesi v prostorskem razvoju Slovenije so v zadnjih letih precej stihijski in so marsikje ušli izpod nadzora. Širjenje pozidave na pogosto najboljša kmetijska zemljišča poteka hitro in to navkljub razmeroma striktni zakonodaji in vključenosti tako Ministrstva

za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano kot tudi Ministrstva za okolje v proces sprejemanja novih in sprememb obstoječih Občinskih prostorskih načrtov.

Preglednica 25: Sprememba dejanske rabe kmetijskih zemljišč v kategorijo pozidano glede na leto 2006.

Statistična regija	Spremembe obsega pozidanih površin 2006–2011 v ha	Delež 2011
Gorenjska	880,1	2,21
Goriška	478,9	1,05
Jugovzhodna Slovenija	639,0	0,99
Koroška	322,8	1,42
Notranjsko-kraška	261,5	0,75
Obalno-kraška	300,0	0,97
Osrednjeslovenska	1.596,4	2,15
Podravska	1.611,0	1,59
Pomurska	993,7	1,30
Savinjska	1.191,6	1,47
Spodnjeposavska	176,1	0,48
Zasavska	102,9	1,46
Slovenija	8.554,1	1,39

Vir: Evidenca dejanske rabe . . . , MKGP, 2006 in 2011.

Strateško ravnanje z dragocenimi kmetijskimi zemljišči, ki so v Sloveniji resnično omejen naravni vir, bo dolgoročno ena ključnih, celo eksistenčnih potez. Odločitve in podpora k njihovem ohranjanju in trajnostni rabi predvsem za povečanje prehranske samooskrbe bodo morale še bolj stopiti v ospredje, čeprav gre trenutno pogosto le za uresničevanje sektorskih interesov in odločitev.

4 Ocena regionalnega trajnostnega razvoja kmetijstva

Na regionalni ravni lahko izvedemo primerjavo trajnosti med regijami, ne pa tudi doseganja ravni trajnosti v kmetijstvu, kar je mogoče na nacionalni ravni (npr. primerjava Slovenije z drugimi državami EU-15).

Za ovrednotenje kazalnikov z vidika njihove »ustreznosti« za doseganje bolj trajnostno naravnane kmetijstva, smo sledili metodologiji opredeljevanja trajnostnega kmetijstva na nacionalni ravni (Slabe Erker in sod., 2015). Za potrebe agregacije kazalnikov na ravni parametrov, v nadaljevanju parametrov na ravni vidikov in na koncu agregacije vidikov za izračun agregatnega indeksa trajnosti kmetijstva posamezne regije, je treba vse podatke prikazati v istih enotah. Z metodo standardizacije smo vse vrednosti kazalnikov pretvorili v brezenotsko skalo.

Pred agregacijo kazalnikov smo določili tudi njihovo pomembnost pri doseganju trajnosti, t. j. uteži posameznih kazalnikov. Uteži smo določili z metodo, ki je bila v raziskavah merjenja trajnostne ravni kmetijstva v tujini že večkrat uporabljena (npr. Vecchione, 2010), to je analitičen hierarhičen postopek ali AHP metoda (ang. Analytic Hierarchy Process).

V postopku agregacije, ki je potekala na dveh stopnjah (agregacija kazalnikov na ravni parametrov in agregacija parametrov na ravni vidikov trajnosti), so vsi uporabljeni kazalniki in parametri že ustrezno uteženi, prikazane pa so tako individualne uteži kot uteži na ravni posameznega vidika. Teža posameznih ravni trajnosti (ekonomske, družbene in okoljske) je bila že predhodno določena v tuji literaturi (npr. Gaetano, 2010) in se približuje naslednjim razmerjem: ekonomska 0,3 : družbena 0,3 : okoljska 0,4. Ta razmerja smo uporabili tudi pri vrednotenju trajnostnega kmetijstva Slovenije in držav EU-15 (Slabe Erker in sod., 2015).

Preglednica 26: Uteži na ravni vidikov, parametrov in kazalnikov.

Vidik - parameter - kazalnik Individualna		Utež	
		Na ravni vidika	
EKONOMSKI VIDIK TRAJNOSTNEGA KMETIJSTVA		0,3000	
Parameter 1	Proizvodnja hrane in prehranska varnost	0,6000	0,6000
K1	Bruto dodana vrednost v kmetijstvu, delež v skupni BDV	1,0000	0,6000
Parameter 2	Izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje	0,2000	0,2000
K1	Trženje kakovostnih kmetijskih proizvodov, delež odobrenih vlog	0,8333	0,1667
K2	Delež kmetij z dopolnilno dejavnostjo	0,0834	0,0166
K3	Delež kmetij s standardnim prihodkom nad 8000 EUR	0,0833	0,0166

Vidik - parameter - kazalnik Individualna		Utež	
		Na ravni vidika	
K1	Produktivnost dela v kmetijstvu v PDM/ha	0,2500	0,0500
K2	Izdatki za naložbe (posodabljanje kmetijskih gospodarstev), delež odobrenih vlog	0,7500	0,1500
OKOLJSKI VIDIK TRAJNOSTI KMETIJSTVA		0,4000	
Parameter 4	Ohranjanje naravnih virov in ekološkega ravnovesja	0,6000	0,6000
K1	Ohranjanje kmetijskih zemljišč (sestavljata ga kazalnika delež KZ od vseh zemljišč in delež pozidanih površin)	0,6555	0,3933
K2	Razmerje med površinami njiv in travinja	0,1867	0,1120
K3	Delež KZU na OMD	0,1578	0,0947
Parameter 5	Ohranjanje biotske raznovrstnosti	0,2000	0,2000
K1	Delež KZU na območjih Natura 2000	0,1062	0,0212
K2	Delež KZ na območjih visoke naravne vrednosti	0,6333	0,1267
K3	Delež KZ v zaraščanju	0,2605	0,0521
Parameter 6	Uporaba okolju prijaznih tehnologij	0,2000	0,2000
K1	Delež ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč	0,4286	0,0857
K2	Delež njiv na vodovarstvenih območjih	0,1429	0,0286
K3	Obremenitev z GVŽ/ha	0,4286	0,0857
DRUŽBENI VIDIK TRAJNOSTI KMETIJSTVA		0,3000	
Parameter 7	Dvig zaposlenosti prebivalstva	0,6000	0,6000
K1	Delež zaposlenih v kmetijstvu po SKD	1,0000	0,6000
Parameter 8	Izboljšanje demografske strukture	0,2000	0,2000
K1	Povprečna starost gospodarjev na družinskih kmetijah	0,1867	0,0373
K2	Gostota poseljenosti na podeželskih območjih	0,6555	0,1311
K3	Delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo	0,1578	0,0316
Parameter 9	Urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja	0,2000	0,2000
K1	Delež kmetij s standardnim prihodkom pod 8000 EUR	0,7500	0,1500
K2	Sprememba dejanske rabe kmetijskih zemljišč v kategorijo pozidano	0,2500	0,0500

Iz preglednice predstavljenih uteži je razvidno, da je za vsak vidik trajnosti, ki ga predstavljajo trije parametri, bolj odločujoč en parameter, saj individualna utež na ravni vodilnega parametra znaša 0,6, medtem ko utež preostalih dveh parametrov predstavlja le 0,2. Ekonomski vidik trajnosti najbolj določa proizvodnja hrane in prehranske varnosti, okoljski ohranjanje naravnih virov in okoljskega ravnovesja, družbeni pa dvig zaposlenosti prebivalstva. T. i. vodilni parametri tako odražajo prednostne naloge trajnostnega kmetijstva.

V nadaljevanju prikazujemo sintezne rezultate za posamezne parametre in vse tri vidike trajnosti po statističnih regijah Slovenije. Kljub že večkrat omenjenim dilemam glede optimalnega nabora relevantnih kazalnikov ocenjujemo, da je sintezen prikaz

razmeroma dober pokazatelj dejanskih razmer v slovenskem kmetijstvu in prostoru ter opozarja na doslej še neidentificirane razlike med regijami.

4.1 Ekonomsko trajnost kmetijstva opredeljujeta pridelava in dohodek

Primerjavo doseganja ekonomske trajnosti kmetijstva med statističnimi regijami smo najprej izpeljali preko treh indeksov na ravni parametrov: (1) indeksa proizvodnje hrane in prehranske varnosti, (2) indeksa dohodkovnega položaja in trženja ter (3) indeksa tehnološkega napredka in povečanja produktivnosti. Z agregacijo in uteževanjem posameznih kazalnikov smo najprej izpeljali indekse parametrov, iz njih pa indeks ekonomske trajnosti kmetijstva. Pozitivne vrednosti indeksov interpretiramo kot dosežek v smislu trajnosti, negativne vrednosti pa kot netrajnostni dosežek.

Najboljše dosežke na področju proizvodnje hrane in prehranske varnosti izkazujejo Notranjsko-kraška in Pomurska statistična regija, ki sta, glede na slovenske razmere, izrazito trajnostno usmerjeni (pri obeh regijah indeks znaša 1,88). Prva kaže dobre rezultate zaradi razvitega in gospodarsko pomembnega gozdarstva (v tem primeru torej ne govorimo o doseganju prehranske varnosti), druga pa izstopa po obsegu pridelane hrane (visoka dodana vrednost v kmetijstvu v skupnem deležu BDV je v tej regiji razmeroma visoka). Omeniti pa velja velike razlike ocen med najbolje in najslabše uvrščenimi regijami, ki so na področju pridelave hrane prepoznane kot uspešne in tistimi, kjer je ta parameter najnižji. Razpon med Notranjsko-kraško in Pomursko statistično regijo, ki izkazuje najvišji indeks, in Osrednjeslovensko z najnižjim, znaša 3,27.

Preglednica 27: Indeks parametra proizvodnja hrane in prehranska varnost po statističnih regijah.

Statistična regija	Proizvodnja hrane in prehranska varnost
Notranjsko-kraška	1,88
Pomurska	1,88
Spodnjeposavska	0,53
Jugovzhodna Slovenija	0,32
Koroška	0,27
Goriška	-0,20
Savinjska	-0,30
Podravska	-0,41
Gorenjska	-0,67
Zasavska	-0,82
Obalno-kraška	-1,08
Osrednjeslovenska	-1,39

Najboljše dosežke na področju izboljšanja dohodkovnega položaja in trženja kaže Koroška, razmeroma ugodno sliko pa izkazujeta še Gorenjska in Obalno-kraška regija. Tako Koroška kot tudi Gorenjska regija sta območji z dohodkovno stabilno in naravnim razmeram prilagojeno živinorejo (predvsem prirejo mleka), hkrati pa se nadpovprečno velik delež kmetijskih gospodarstev ukvarja tudi z dopolnilnimi dejavnostmi. Pri Obalno-kraški regiji na pozitiven rezultat parametra vpliva predvsem pomembna vloga kmetijske proizvodnje v okviru trajnih nasadov in zelenjadarstva. Netrajnostni položaj ima osem regij, najbolj pa odstopajo Zasavska, Notranjsko-kraška, Jugovzhodna in Spodnjeposavska regija. Vse štiri imajo precej slabe naravne pogoje za kmetijstvo, ki tako ekonomsko kot tudi prostorsko omejujejo razvoj panoge.

Preglednica 28: Indeks parametra izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje po statističnih regijah.

Statistična regija	Izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje
Koroška	1,15
Gorenjska	0,82
Obalno-kraška	0,69
Podravska	0,13
Savinjska	-0,03
Pomurska	-0,04
Osrednjeslovenska	-0,05
Goriška	-0,22
Spodnjeposavska	-0,55
Jugovzhodna Slovenija	-0,62
Zasavska	-0,64
Notranjsko-kraška	-0,64

Pri vidiku izboljšanje dohodkovnega položaja kmetijstva in trženja ugotavljamo, da so razlike med regijami manjše, saj najvišja vrednost indeksa v Koroški regiji znaša 1,15, najnižja v Notranjsko-kraški pa -0,64.

Negativne vrednosti na področju tehnološkega napredka in povečanja produktivnosti izkazuje šest statističnih regij. V trajnostnem smislu izrazito odstopa Koroška regija (1,88), sledita ji še dve kmetijsko bolj razviti regiji – Pomurska in Podravska.

Slika 22:

Kras (Obalno-kraška statistična regija) je prepoznan po razviti gostinsko-turistični ponudbi in vinogradništvu, prebivalstvo pa še vedno skrbi za lastno oskrbo s hrano.

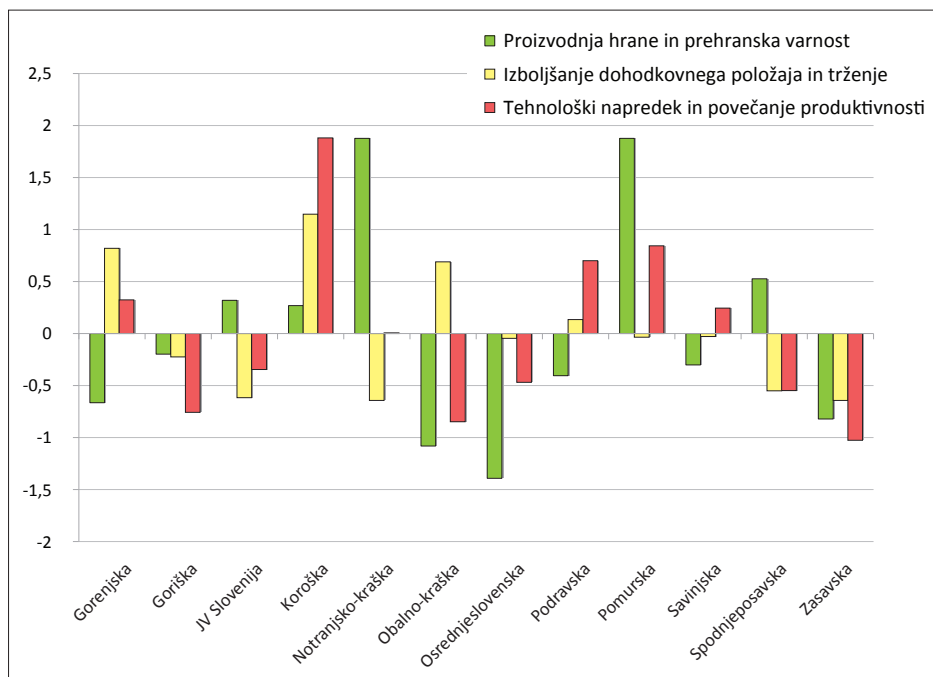
(Foto: B. Lampič)

Preglednica 29: Indeks parametra tehnološki napredek in povečanje produktivnosti po statističnih regijah.

Statistična regija	Tehnološki napredek in povečanje produktivnosti
Koroška	1,88
Pomurska	0,84
Podravska	0,70
Gorenjska	0,32
Savinjska	0,24
Notranjsko-kraška	0,01
Jugovzhodna Slovenija	-0,35
Osrednjeslovenska	-0,47
Spodnjeposavska	-0,55
Goriška	-0,76
Obalno-kraška	-0,85
Zasavska	-1,03

Tehnološki napredek in večja produktivnost sta izrazito povezana z ugodnimi pridelovalnimi razmerami za kmetijstvo, zato odstopata Podravska in Pomurska regija. V Koroški regiji je visoka produktivnost dela povezana z gozdarstvom, istočasno pa tam kmetje nadpovprečno vlagajo v različne inovacije in izboljšave na svojih kmetijah. Koroška regija ima namreč daleč največ odobrenih vlog za različne naložbe glede na število kmetijskih gospodarstev.

Slika 23: Ekonomska trajnost po posameznih parametrih.

Na osnovi prikazanih rezultatov lahko trdimo, da je raven ekonomske trajnosti po posameznih parametrih neugodna. Le Koroška statistična regija je v vseh treh parametrih trajnostno naravnana in ima tudi najbolj zdravo strukturo. Kot uspešnejši (s povprečnim indeksom nad 0,5) smo opredelili še Pomursko, ki minimalen negativni indeks (-0,04) izkazuje pri parametru izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje ter Notranjsko-kraško regijo.

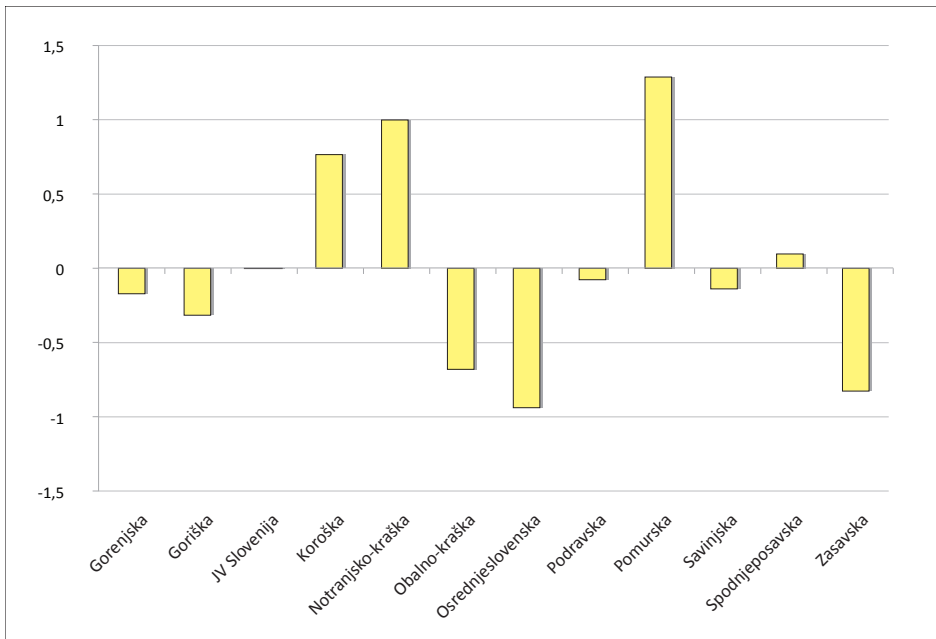
Najbolj negativna slika po ekonomskih parametrih se kaže v Goriški, Osrednjeslovenski in Zasavski regiji, kjer so vsi trije parametri negativni, zato jih lahko označimo kot netrajnostne.

Skupni indeks ekonomske trajnosti kaže na trajnostno ekonomsko stanje v kmetijstvu v petih slovenskih regijah: Pomurski, Notranjsko-kraški, Koroški, Spodnjeposavski in Jugovzhodni Sloveniji (kjer je skupni indeks 0,0), ostalih sedem regij pa ima skupni ekonomski indeks trajnosti negativen.

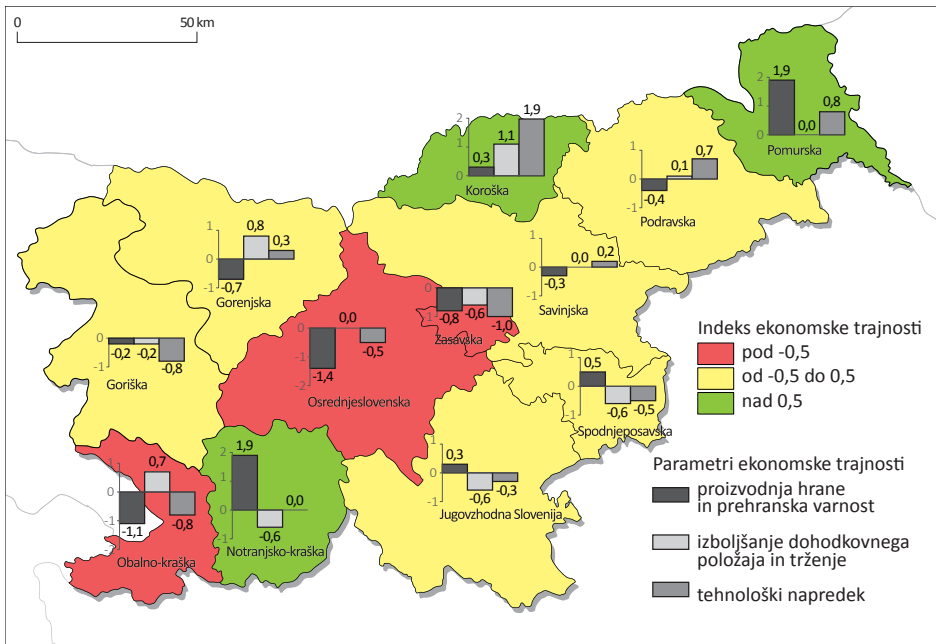
Pozitivne razmere za kmetijsko pridelavo izkazujejo regije, ki imajo boljše pogoje za kmetijstvo (regije vzhodne Slovenije), najnižjo ekonomsko trajnost (indeks pod -0,5) pa dosegajo Osrednjeslovenska, Zasavska in Obalno-kraška regija.

Slika 24: Indeks ekonomske trajnosti kmetijstva na ravni statističnih regij.

Slika 25: Prikaz ekonomske trajnosti po statističnih regijah.

4.2 Okoljska trajnost kmetijstva

Primerjavo doseganja okoljske trajnosti kmetijstva smo izpeljali najprej preko treh indeksov na ravni parametrov: (1) indeksa ohranjanja naravnih virov in ekološkega ravnotežja, (2) indeksa varovanja biotske raznovrstnosti in (3) indeksa uporabe okolju prijaznih tehnologij. Z agregacijo in uteževanjem posameznih kazalnikov smo najprej izračunali indekse parametrov, iz njih pa indeks okoljske trajnosti kmetijstva. Pozitivne vrednosti indeksov interpretiramo kot trajnostni dosežek, negativne vrednosti pa kot netrajnostni dosežek, pri čemer gre za razpon od -2,5 do +2,5 standardnega odklona.

Na področju ohranjanja naravnih virov in ekološkega ravnovesja vse regije (z izjemo Gorenjske) izkazujejo trajnostno naravnost. Pomurska, Podravska in Spodnjeposavska regija s tega vidika še posebej izrazito odstopajo. Ta parameter ocenjujemo na podlagi različnih kazalnikov, ki kažejo zastopanost kmetijskih zemljišč, razmere med ekstenzivnimi in intenzivnimi rabami, zastopanost kmetijskih zemljišč na OMD. Tako pozitivna slika odraža težjim pridelovalnim razmeram prilagojeno kmetijstvo, vprašanje pa je, ali dejansko dosegamo tako vzpodbudne rezultate na področju ohranjanja naravnih virov.

Preglednica 30: Indeks parametra ohranjanje naravnih virov in ekološkega ravnotežja po statističnih regijah.

Statistična regija	Ohranjanje naravnih virov in ekološkega ravnovesja
Pomurska	1,04
Podravska	1,03
Spodnjeposavska	0,91
Savinjska	0,76
Obalno-kraška	0,71
Notranjsko-kraška	0,57
Zasavska	0,47
Jugovzhodna Slovenija	0,34
Koroška	0,33
Osrednjeslovenska	0,31
Goriška	0,27
Gorenjska	-0,16

Na področju ohranjanja naravnih virov in ekološkega ravnovesja večina regij kaže pozitivne rezultate in zelo majhne regionalne razlike, pri biotski raznovrstnosti pa so dosežki po regijah manj ugodni. Pet regij ima negativni indeks, najslabše pa je rangirana kmetijsko najbolj razvita Pomurska statistična regija (-1,80).

Slika 26:

Bohinjske planine ohranjajo tradicijo pastirstva. Planina Zajamniki sodi med nižje ležeče senožetne planine.

(Foto: B. Lampič)

Preglednica 31: Indeks parametra ohranjanje biotske raznovrstnosti po statističnih regijah.

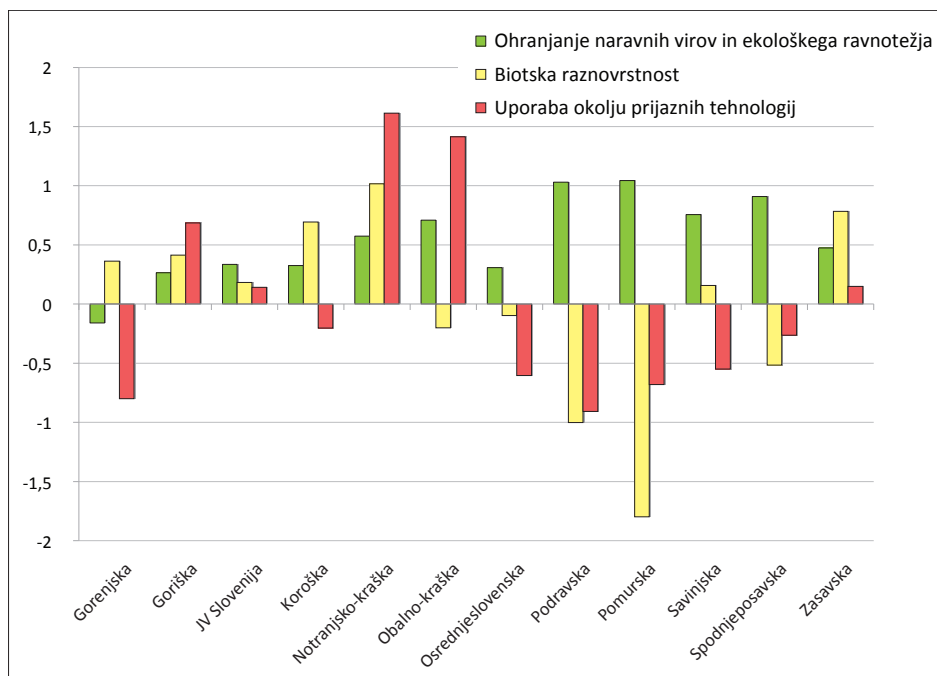
Statistična regija	Ohranjanje biotske raznovrstnosti
Notranjsko-kraška	1,02
Zasavska	0,78
Koroška	0,69
Goriška	0,41
Gorenjska	0,36
Jugovzhodna Slovenija	0,18
Savinjska	0,16
Osrednjeslovenska	-0,10
Obalno-kraška	-0,20
Spodnjeposavska	-0,52
Podravska	-1,00
Pomurska	-1,80

Podobno je tudi z dosežki na področju uporabe okolju prijaznih tehnologij, kjer izstopata Notranjsko-kraška in Obalno-kraška regija. Prva izstopa zaradi izjemno visokega deleža ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč v strukturi rabe KZU, druga pa predvsem zaradi nizkega deleža njiv na vodovarstvenih območjih (specifične naravne razmere) in predvsem nizke obremenitve z GVŽ (živinoreja je v tej regiji zelo skromno zastopana). Najbolj netrajnostno naravnost izkazujejo Gorenjska, Pomurska in Podravska regija.

Preglednica 32: Indeks parametra uporaba okolju prijaznih tehnologij po statističnih regijah.

Statistična regija	Uporaba okolju prijaznih tehnologij
Notranjsko-kraška	1,61
Obalno-kraška	1,41
Goriška	0,69
Zasavska	0,15
Jugovzhodna Slovenija	0,14
Koroška	-0,20
Spodnjejesavska	-0,26
Savinjska	-0,55
Osrednjeslovenska	-0,60
Pomurska	-0,68
Gorenjska	-0,80
Podravska	-0,91

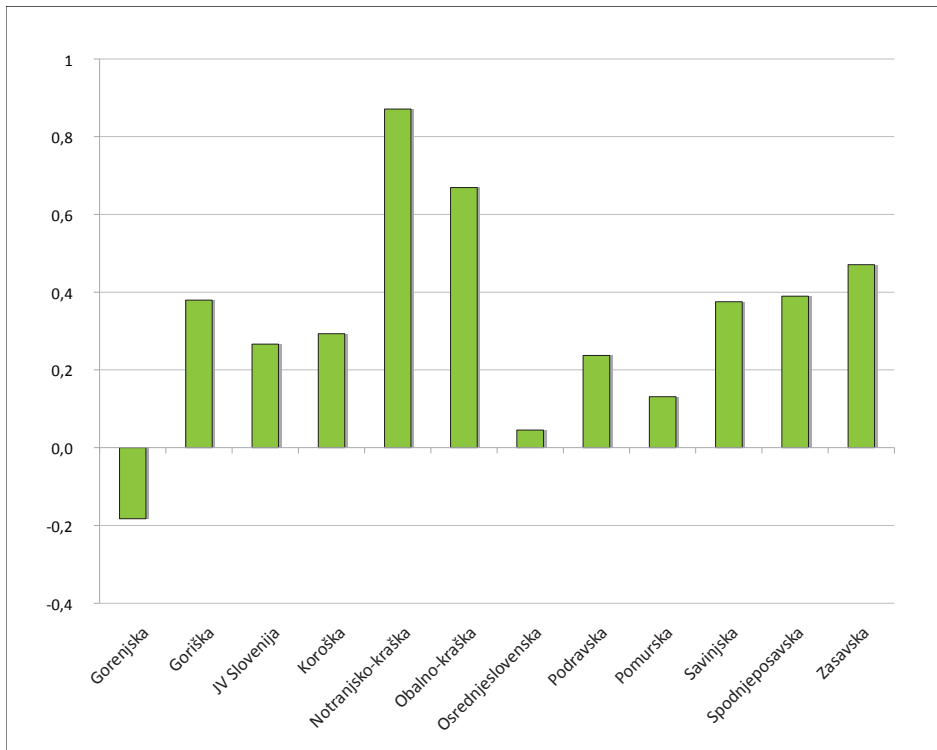
Slika 27: Okoljska trajnost kmetijstva po posameznih parametrih.

Analiza po parametrih okoljske trajnosti, kljub vključitvi največjega števila kazalnikov, pokaže, da je stanje na tem področju nasploh najugodnejše. V štirih statističnih regijah (Notranjsko-kraška, Goriška, Jugovzhodna Slovenija in Zasavska) je indeks

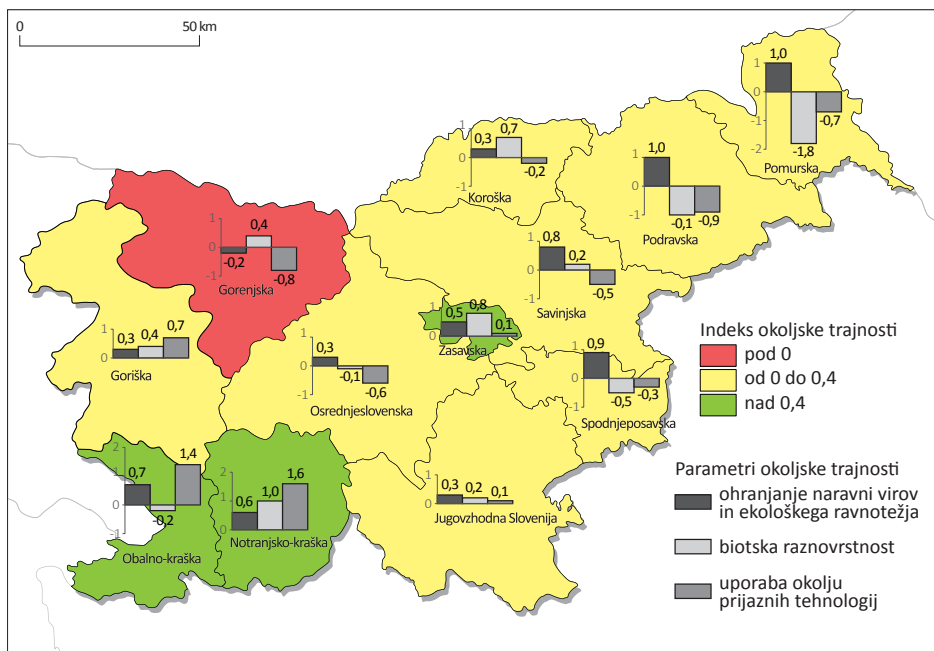
vseh treh parametrov trajnosten, kot manj trajnostni pa pričakovano izstopata kmetijsko bolj intenzivni Podravska in Pomurska statistična regija. Skupni indeks okoljske trajnosti torej kaže na trajnostno okoljsko stanje v 11 slovenskih regijah. Poudariti velja tudi najmanjše regionalne razlike na okoljskem področju. Med vrednostjo indeksa Notranjsko-kraške regije, ki se je z vidika vrednotenja okoljske trajnosti v kmetijstvu pokazala kot najbolj trajnostna, in vrednostjo indeksa Gorenjske, ki je na tem področju najmanj trajnostna, je razlika komaj 1,03.

Slika 28: Indeks okoljske trajnosti kmetijstva na ravni statističnih regij.

S kartografskim prikazom poudarjamo predvsem regionalne razlike, zato smo meje razredov postavili tako, da je razvidno, katere regije najbolj odstopajo v pozitivni oz. negativni smeri. Ugotovimo lahko, da predvsem zaradi (razmeroma) dobro ohranjenih naravnih virov in vzpostavljenega ekološkega ravnovesja na področju okoljske trajnosti v Sloveniji prihaja do precej manjših regionalnih razlik kot na področju ekonomske trajnosti.

Slika 29: Prikaz okoljske trajnosti po statističnih regijah.

4.3 Soodvisnost kmetijstva in razvoja podeželja – družbena trajnost kmetijstva

Tudi primerjavo doseganja družbene trajnosti kmetijstva smo izpeljali najprej preko treh indeksov na ravni parametrov: (1) indeksa dviga zaposlenosti, (2) indeksa izboljšanja demografske strukture in (3) indeksa urejanja podeželskega prostora in izboljšanja vitalnosti podeželja. Z agregacijo in uteževanjem posameznih kazalnikov smo izračunali indekse posameznih parametrov, iz njih pa indeks družbene trajnosti kmetijstva.

Daleč najboljše dosežke na področju dviga zaposlenosti dosega Pomurska regija (+2,62), najslabše pa Zasavska (-1,36), Osrednjeslovenska (-1,12) in Obalno-kraška regija (-1,00). Ta parameter se ocenjuje samo na osnovi kazalnika, ki prikazuje delež zaposlenih v kmetijstvu (po SKD), zato je potrebno te rezultate interpretirati bolj pazljivo. V prihodnje bi bilo treba za vrednotenje tega segmenta družbene trajnosti kmetijstva oblikovati še kakšen dodaten kazalnik, na ta način razširiti njegovo definicijo in ga tako tudi vsebinsko okrečiti.

Preglednica 33: Indeks parametra dvig zaposlenosti prebivalstva po statističnih regijah.

Statistična regija	Dvig zaposlenosti prebivalstva
Pomurska	2,62
Koroška	0,68
Spodnjeposavska	0,49
Podravska	0,29
Savinjska	0,09
Jugovzhodna Slovenija	0,02
Goriška	-0,04
Notranjsko-kraška	-0,19
Gorenjska	-0,49
Obalno-kraška	-1,00
Osrednjeslovenska	-1,12
Zasavska	-1,36

Na področju izboljšanja demografske strukture odstopa Osrednjeslovenska regija, kar gre v največji meri pripisati močnim vplivom suburbanizacije in velikemu interesu za priseljevanje na podeželje v širše zaledje Ljubljane (indeks znaša 1,48). V okviru tega parametra vrednotimo namreč gostoto poseljenosti podeželskih območij skupaj s povprečno starostjo gospodarjev kmetij in njihovo formalno kmetijsko izobrazbo. Prav na primeru Osrednjeslovenske regije pa je razvidno, da k poseljenosti t. i. značilnih podeželskih območij ne prispeva nujno le kmetijstvo ampak tudi številni drugi dejavniki. Pri ostalih regijah je vloga kmetijstva za ohranjanje poselitve podeželja gotovo pomembnejša. Slabše razmere so v Zasavski, Pomurski, Notranjsko-kraški, Goriški pa tudi Spodnjeposavski regiji.

Preglednica 34: Indeks parametra izboljšanje demografske strukture po statističnih regijah.

Statistična regija	Izboljšanje demografske strukture
Osrednjeslovenska	1,48
Obalno-kraška	0,39
Savinjska	0,37
Gorenjska	0,32
Podravska	0,09
Jugovzhodna Slovenija	0,08
Koroška	0,06
Spodnjeposavska	-0,35
Notranjsko-kraška	-0,46
Goriška	-0,59
Pomurska	-0,66
Zasavska	-0,73

Kmetijstvo tudi posredno prispeva k boljši družbeni trajnosti. Zaradi obdelave kmetijskih zemljišč pomembno oblikuje kulturno pokrajino in vzdržuje vitalnost podeželskega prostora. Tudi za »merjenje« tega parametra nam primanjkuje ustreznih podatkov (oz. kazalnikov), vrednotili pa smo delež majhnih, samooskrbnih kmetij (s prihodkom pod 8000 EUR) v strukturi kmetij in pa obseg kmetijskih zemljišč, ki je bil v obdobju 2006–2011 pozidan (za kmetijsko dejavnost izgubljen). Na področju urejanja podeželskega prostora velja izpostaviti Gorenjsko in Koroško regijo kot območji, ki dosegata najmanj trajnostne rezultate. Pri prvi je razlog predvsem obsežna pozidava kmetijskih zemljišč v zadnjem obdobju, pri drugi pa velik delež čistih (ekonomsko praviloma močnejših) kmetij in zato temu primerno nižji delež malih, samooskrbnih kmetij.

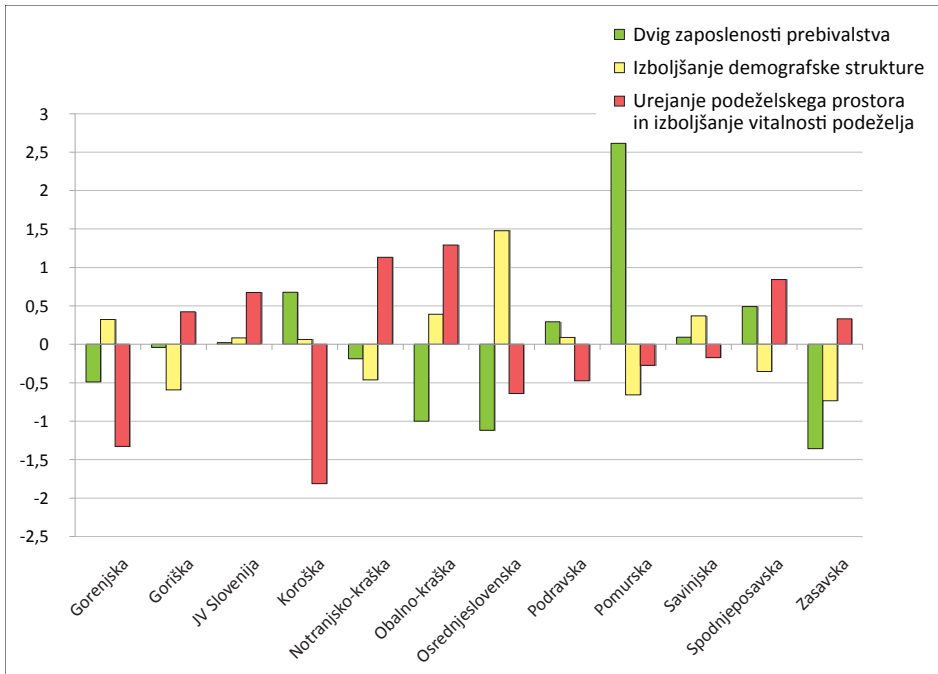
Preglednica 35: Indeks parametra urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja po statističnih regijah.

Statistična regija	Urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja
Obalno-kraška	1,29
Notranjsko-kraška	1,13
Spodnjeposavska	0,84
Jugovzhodna Slovenija	0,68
Goriška	0,42
Zasavska	0,33
Savinjska	-0,17
Pomurska	-0,27
Podravska	-0,47
Osrednjeslovenska	-0,64
Gorenjska	-1,33
Koroška	-1,81

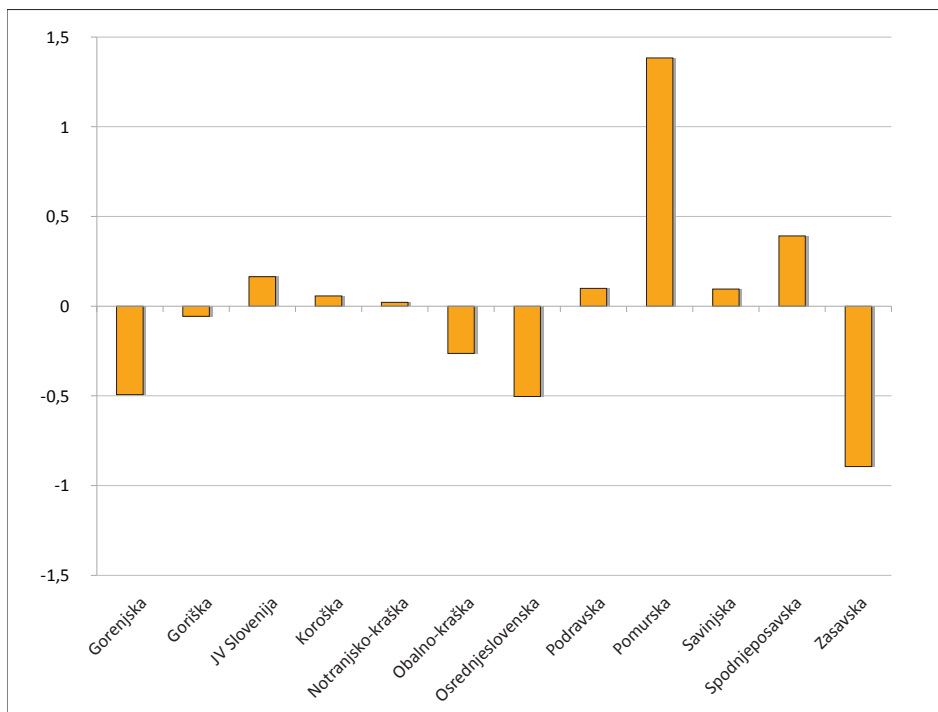
Pomanjkanje ustreznih podatkov (nabor relevantnih kazalnikov) pripomore k večji heterogenosti pri vrednotenju družbene trajnosti. V nobeni regiji niso vsi parametri pozitivni (trajnostni) oz. negativni (netrajnostni). Rezultati tako opozarjajo, da bi bilo treba na tem področju izboljšati in povečati nabor ustreznih kazalnikov in podatkov.

Slika 30: Družbena trajnost kmetijstva po posameznih parametrih.

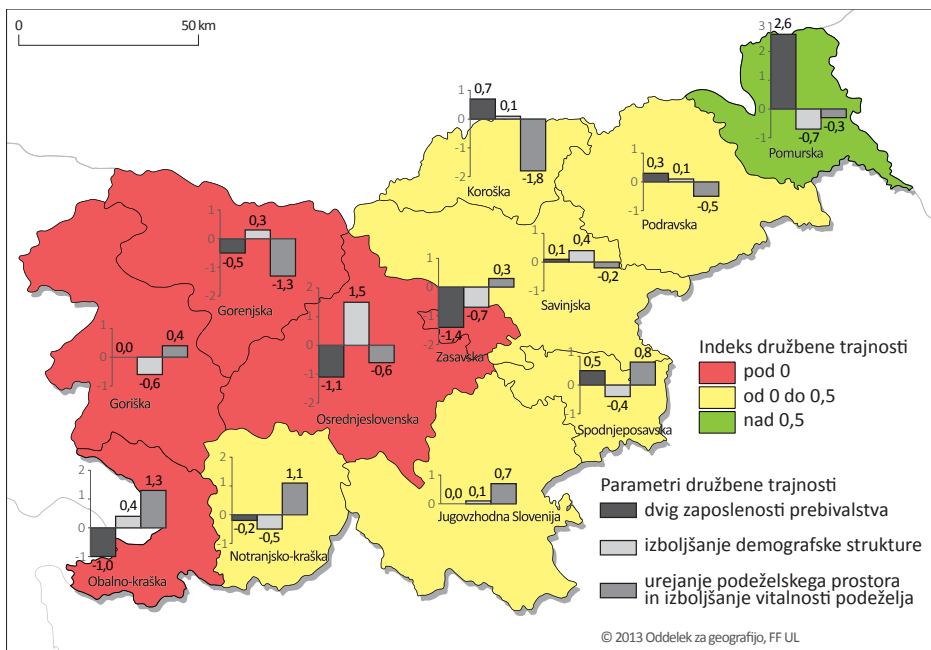

Slika 31: Indeks družbene trajnosti kmetijstva na ravni statističnih regij.

Izračunani skupni indeks družbene trajnosti kaže najugodnejše rezultate v Pomurski regiji, k takšnemu rezultatu pa najbolj prispeva visok delež zaposlenih v kmetijstvu. Izpostaviti velja še Jugovzhodno Slovenijo in Spodnjeposavsko regijo, kjer večjo trajnost izkazuje parameter urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja.

Slika 32: Prikaz družbene trajnosti kmetijstva po statističnih regijah.

Prostorski prikaz doseganja družbene trajnosti v kmetijstvu najbolj očitno loči razmeroma ugodne razmere v regijah vzhodne in manj ugodne v regijah zahodne Slovenije. Končni rezultati so nekoliko presenetljivi. Glede na druge pokazatelje in indekse (npr. indeks razvojne ogroženosti), ki se uporabljajo pri regionalnih prikazih družbenega razvoja nasploh, naša ocena družbene trajnosti kmetijstva kaže precej drugačno podobo podeželja Slovenije. Opozarjamo, da morda naši rezultati napovedujejo razvojno slabitev podeželskih regij zahodne Slovenije (na področju družbene trajnosti), ki je na osnovi drugih dostopnih podatkov in raziskav še ne zaznamo.

4.4 Analiza regionalnih razlik v trajnostni naravnosti kmetijstva

Sintezni prikazi na nivoju vseh treh vidikov trajnosti in indeks skupne trajnosti omogočajo, da regije, glede na rezultate določenega vidika trajnosti, rangiramo in predvsem primerjamo med seboj.

Za vse tiste, ki bodo uporabili predstavljene rezultate je pomembno, da predhodno podrobneje proučijo vzroke oz. identificirajo ključne dejavnike, ki vplivajo na nastale razmere in na tej osnovi pripravijo nabor učinkovitih ukrepov.

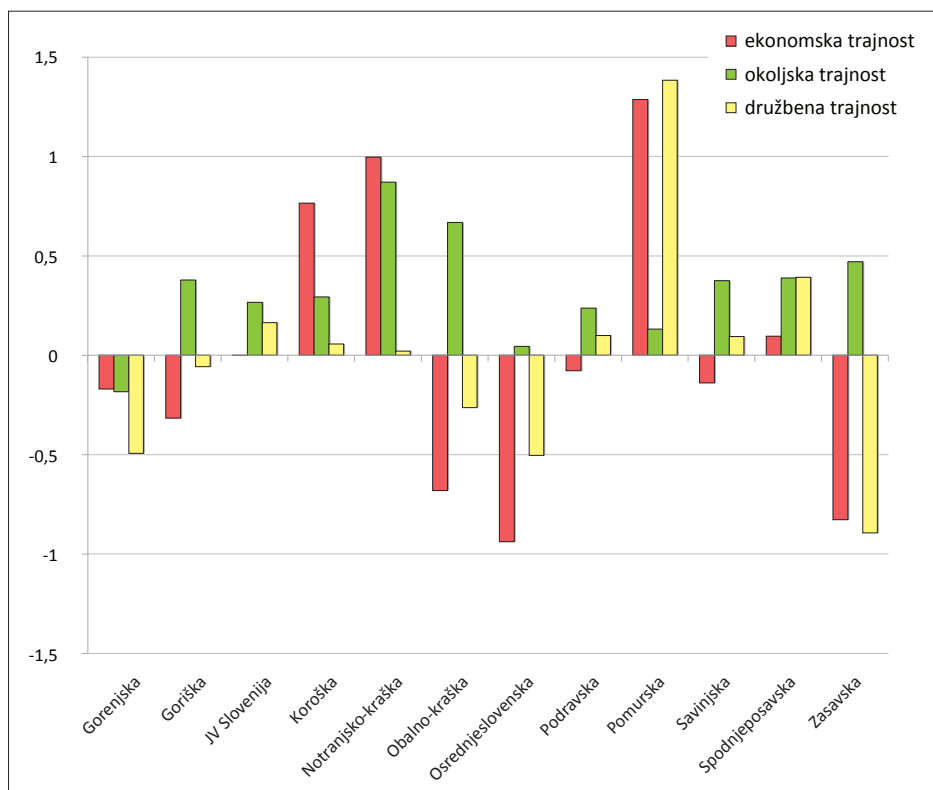
Pri končni oceni rezultatov je treba upoštevati tako vrednost izračunanih indeksov kot tudi večja odstopanja, do katerih prihaja pri posamezni regiji. V smeri dobrih rezultatov oz. večje trajnosti na vseh treh področjih trajnosti največkrat odstopata Notranjsko-kraška in Pomurska regija, v negativno smer pa Gorenjska, Osrednjeslovenska in Zasavska regija.

Preglednica 36: Indeksi posameznih vidikov trajnosti in skupna trajnost v kmetijstvu po statističnih regijah.

Statistična regija	Ekonomska trajnost	Okoljska trajnost	Družbena trajnost	Skupna trajnost kmetijstva
Gorenjska	-0,17	-0,18	-0,49	-0,27
Goriška	-0,32	0,38	-0,06	0,04
Jugovzhodna Slovenija	0,00	0,27	0,16	0,16
Koroška	0,77	0,29	0,06	0,36
Notranjsko-kraška	1,00	0,87	0,02	0,65
Obalno-kraška	-0,68	0,67	-0,26	-0,02
Osrednjeslovenska	-0,94	0,05	-0,50	-0,41
Podravska	-0,08	0,24	0,10	0,10
Pomurska	1,29	0,13	1,38	0,85
Savinjska	-0,14	0,38	0,10	0,14
Spodnjeposavska	0,10	0,39	0,39	0,30
Zasavska	-0,83	0,47	-0,89	-0,33

Na koncu vrednotimo regionalne razlike še z razlikami med vrednostmi indeksov najboljše oziroma najslabše ocenjene regije. Ta razlika je najmanjša na okoljskem področju (1,03), bistveno večja pa na ekonomskem (2,23) in družbenem (2,27). Takšna slika se ujema z ugotovitvami vrednotenja regionalnih razlik pri doseganju sonaravnega razvoja, kjer so razvojni vzorec slovenskih regij proučili s pomočjo sinteznega kazalnika sonaravnega regionalnega razvoja (Vintar Mally, 2009).

Slika 33: Trajnost kmetijstva po posameznih vidikih trajnosti.

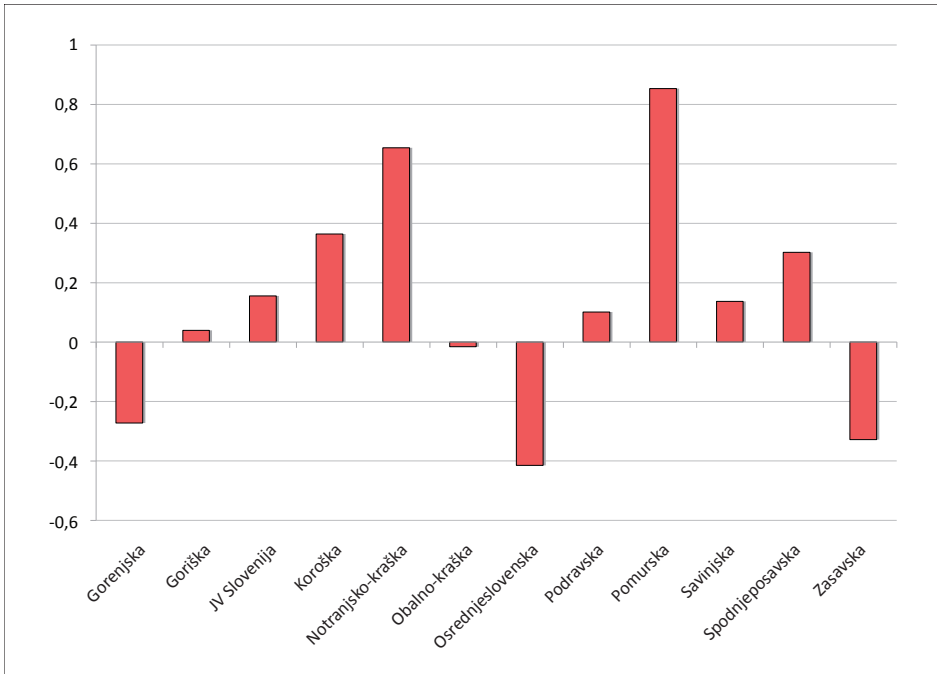

Končni prikaz trajnosti kmetijstva po posameznih vidikih kaže, da pet regij izkazuje trajnostni dosežek na vseh treh obravnavanih področjih. To so Pomurska (kmetijsko razvita in pridelovalno intenzivna), Koroška (kmetijstvo je tu tradicionalno uveljavljeno, razmeroma ekstenzivno, kmetije so velike ter pretežno živinorejsko usmerjene), Notranjsko-kraška (ekstenzivno kmetijstvo, razvito je predvsem gozdarstvo), Jugovzhodna Slovenija in Spodnjejeposavska regija.

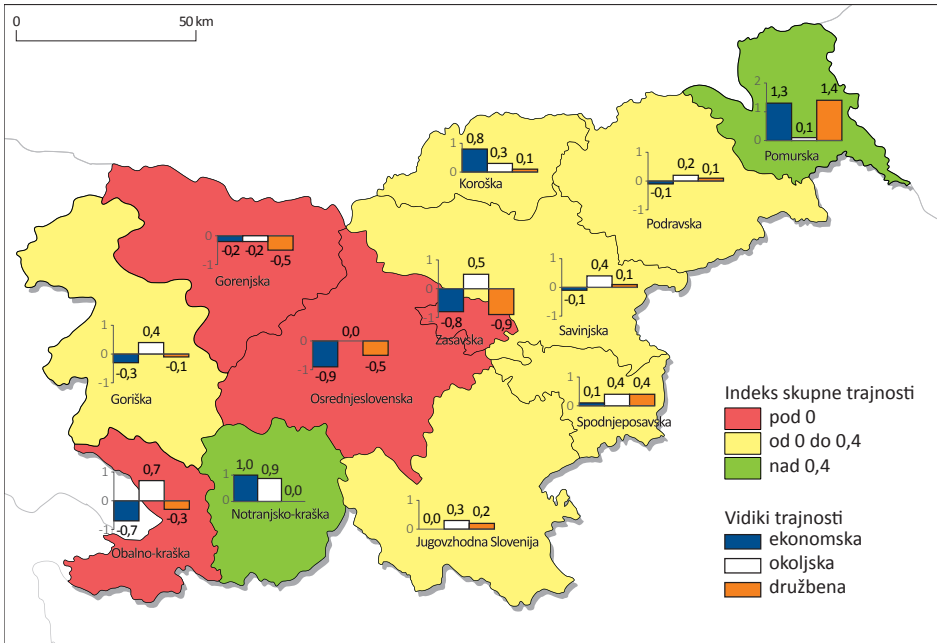
Indeks trajnosti kmetijstva v celoti kot trajnostne izpostavi osem regij, kot netrajnostne pa se izkazujejo Osrednjeslovenska, Zasavska, Gorenjska in Obalno-kraška regija.

Za prostorski prikaz skupne trajnosti v kmetijstvu smo, tako kot pri prikazih za posamezne vidike trajnosti, določili tri razrede. Večjo trajnost dosegajo regije vzhodne Slovenije, medtem ko so (z izjemo Notranjsko-kraške in Goriške) statistične regije zahodne Slovenije netrajnostne. Spet poudarjamo, da ne govorimo o absolutni trajnosti v kmetijstvu, temveč o trajnosti glede na splošne slovenske razmere.

Slika 34: Skupni indeks trajnosti kmetijstva po regijah.

Slika 35: Prikaz trajnosti kmetijstva na regionalni ravni.

Celoten koncept prikaza trajnosti v kmetijstvu slovenskih regij precej zamaje do sedaj uveljavljeno mnenje, da je kmetijstvo bolj trajnostno (včasih celo »idilično«) v alpskem svetu. Koncept trajnosti v kmetijstvu je namreč še vedno povezan predvsem z okoljskim vidikom, zato nas slika skupne trajnosti nekoliko preseneti. Prepoznan »sloves« posameznih regij je nekoliko omajan, spet druge so se z vidika vloge kmetijstva kot dejavnosti v prostoru in družbi pokazale v povsem novi luči.

Kaže se jasna potreba, da bi bilo potrebno ukrepe v kmetijstvu, na področju varovanja okolja in razvoju podeželja uskladiti v luči celovitega trajnostnega regionalnega razvoja. Prav temu se koncept trajnosti kmetijske dejavnosti, kot smo jo prikazali v pričujoči knjigi, zelo približa.

5 Razumevanje trajnostnega kmetijstva

Stopnja legitimnosti in sprejemljivosti družbenega cilja kot je trajnostno kmetijstvo, se povečuje, zato je pomembno, da zna politika ustrezno prisluhni mnenju državljanov o stanju in izvajanju določene politike. Pomembno je vedeti, kakšen je odnos javnosti do trajnostnega razvoja (v kmetijstvu), kako javnost trajnost razume in kakšen pomen ji pripisuje.

Poleg tega je pomembno tudi identificirati odločujoče dejavnike, ki vplivajo na to zaznavanje. Zelo težko je učinkovito in odgovorno izvajati politiko, če le-ta nima ustrezne podpore v javnosti, če ni razumljiva ali ni dovolj (in ustrezno) promovirana. Čeprav je trajnostno kmetijstvo med glavnimi dolgoročnimi cilji EU, usmerjenimi k večji kakovosti življenja, pa se merjenje zaznavanja javnosti ter ugotavljanje dejavnikov, ki vplivajo na javno mnenje o trajnostnem kmetijstvu, izvaja le redko. Čeprav bi moralo biti preverjanje javnega mnenja obvezen predhodni korak pri razvoju programov informiranja in osveščanja javnosti o pomenu trajnostnega kmetijstva v prostoru in družbi (Tathdil in sod., 2009), je bilo v praksi narejenih malo raziskav, kako trajnostno kmetijstvo dojemajo različne ciljne skupine.

Javno mnenje o različnih družbenih ciljih in tudi o trajnostnem kmetijstvu na ravni EU spremlja Evropska komisija (Eurobarometer). Rezultati kažejo, da državljani EU vidijo kot najpomembnejši vidik politike trajnostnega kmetijstva zagotavljanje socialne stabilnosti kmetov (Special Eurobarometer, 2008), kar se ujema tudi z rezultati naše raziskave na vzorcu populacije kmetov. Nekaj tujih raziskav je ožje usmerjenih, tako je Tadhil s sodelavci (2009) želel kvantitativno določiti dojemanje trajnostnega kmetijstva med kmeti ter ugotoviti, kako na to vplivajo različni socio-ekonomski dejavniki in informiranost kmetov. Aerni (2009) je preverjal, v kolikšni meri se odnos prevladujočih političnih interesnih skupin povezuje z mnenjem javnosti o trajnostnem kmetijstvu in kako se te predstave razlikujejo med državami z različnimi kmetijskimi politikami. Študije v državah v razvoju ugotavljajo občutljivost javnosti na zmanjševanje revščine, doseganje trajnostne rabe naravnih virov, nadzor erozije in degradacije tal, pravilno uporabo gnojil in pesticidov ter vlaganje v raziskave in širjenje storitev (Bhutto, Bazmi, 2007).

S predstavljenimi raziskavo smo skušali zapolniti vrzel v empiričnem raziskovanju javnega mnenja o trajnostnem kmetijstvu v Sloveniji. Želeli smo ugotoviti, kako široko javnost in kmetje v Sloveniji razumejo trajnostno kmetijstvo. Poleg tega nas je zanimalo, kako ocenjujejo pomembnost razvoja trajnostnega kmetijstva s pomočjo različnih funkcij in ciljev kmetijske politike ter ali med širšo javnostjo in kmeti prihaja do razlik v mnenju, kako pomemben je v resnici trajnostni razvoj kmetijstva. Pri analizi smo uporabili podatke, ki smo jih pridobili na podlagi opravljenih anket med dvema ciljnim skupinama.

Uporabljena sta bila dva različna vprašalnika, ki se razlikujeta po tem, ali so odgovarjale osebe, ki imajo doma kmetijo (v nadaljevanju smo te odgovore obravnavali kot odgovore kmetov), ali širša javnost. Zaradi lažje statistične obdelave podatkov so bila oblikovana vprašanja zaprtega tipa z vnaprej ponujenimi odgovori. Pri zastavljanju vprašanj smo izhajali iz vsebinskih ciljev in ukrepov obstoječe kmetijske politike.

Vprašalnika sta zajemala pet vsebinskih vprašanj z več trditvami, pri čemer je vprašani izrazil stopnjo strinjanja ali nestrinjanja v zvezi z obravnavano tematiko na petstopenjski lestvici. Evalvirana je bila torej samo percepcija anketiranih, saj so ti pri vprašanjih podajali zgolj ocene na postavljene trditve. Zadnji sklop vprašanj je vseboval splošna demografska vprašanja o anketirancu, kot so spol, starost, izobrazba in regija bivanja.

Vprašalnik, ki je bil namenjen ciljni skupini kmetov, je imel še dve dodatni vsebinski vprašanji ter dve dodatni socio-ekonomski vprašanji v zvezi s prevladujočo usmeritvijo na kmetiji in velikostjo kmetije glede na katastrski dohodek.

Anketiranje je potekalo od novembra 2011 do konca februarja 2012. Izbran je bil naključni vzorec ljudi, kjer je bilo upoštevano, da so bili anketiranci primerno razporejeni glede na spol, starost, izobrazbo in statistično regijo, pri kmečki populaciji (kmetih) pa še glede na velikost in prevladujočo usmeritev kmetije. Izbor enot v vzorec je vključeval osebe, ki so bile pripravljene sodelovati pri anketi. Ta je potekala osebno, saj osebni stik z anketiranci pomembno zviša odstotek odgovorov. V praksi je to pomenilo, da je anketiranec prejel anketo v fizični obliki in jo takoj izpolnil ali pa je anketar sproti beležil njegove odgovore. Anketiranje je potekalo v vseh statističnih regijah Slovenije, zaradi zagotavljanja ustrezne številčne zastopanosti kmetov pa tudi na večjih tržnicah. Odziv je bil praviloma večji na ekološki tržnici in med mladimi, manjši pa pri starejši populaciji.

V celoti je bilo izpolnjenih in v nadaljnjo analizo vključenih 826 anket (502 za širšo javnost in 324 za kmete).

5.1 Zaznavanje trajnostnega kmetijstva s strani širše javnosti

V vzorcu, ki je vključeval širšo javnost, večina anketirancev (34 %) prihaja iz Osrednjeslovenske regije, 13 % iz regije Jugovzhodna Slovenija, sledijo Gorenjska z 11 %, Podravska z 9 % in Savinjska z 9 %, ostale statistične regije pa so bile zastopane v povprečju z okoli 3 % udeležencev. Struktura anketirancev po regijah ustreza strukturi prebivalstva po regijah. Več kot polovica anketirancev je starih od 24 do 44 let, 22 % je starih od 44 do 64 let, 15 % je mlajših od 24 let in 3 % je starejših od 64 let. V Sloveniji je starostna skupina od 24 do 44 let zastopana s približno tretjinskim deležem, prav tako naslednja starostna skupina (od 44 do 64 let), starejših od 64 let je skoraj 20 %, mladih pa okoli 8 %. Navedena struktura kaže na slabšo reprezentativnost našega vzorca z vidika starostne strukture, do te težave pa je prišlo zaradi večjega zavračanja ankete med starejšimi na terenu, ki so se na nek način »ustrušili« osrednje teme vprašalnika – razumevanje trajnostnega kmetijstva. Ženske so z 62 %

v vzorcu anketirancev zastopane le nekoliko bolj kot v splošni populaciji, kjer jih je slabih 51 %. Pri anketirancih prevladuje višja in visokošolska stopnja izobrazbe, saj je teh anketirancev več kot polovica (v slovenski populaciji okoli 20 %), srednjo izobrazbo ima 31 % anketirancev (v Sloveniji okoli 32 %), sledi 11 % tistih z magisterijem in doktoratom ter 3 % tistih z osnovnošolsko izobrazbo. Zanimivo je, da anketiranci z osnovnošolsko izobrazbo v pretežni meri niso želeli odgovarjati na vprašanja.

Pri statistični analizi povezanosti med odgovori in demografskimi značilnostmi populacije (spol, starost, izobrazba in regija bivanja) ni bilo mogoče oceniti, da so odgovori različni glede na demografske značilnosti anketirancev. To pomeni, da odgovori statistično značilno ne variirajo med različnimi anketiranci glede na spol, starost, izobrazbo ali regijo bivanja.

5.1.1. Razumevanje pojma trajnostno kmetijstvo

Raven odgovorov na vprašanje, kaj najbolj označuje trajnostno kmetijstvo, smo v nadaljevanju prikazali s povprečnimi ocenami, ki odražajo stopnjo strinjanja anketirancev. V ocenjevanje smo ponudili osem trditev, ki označujejo različne vidike trajnosti v kmetijstvu, od povsem okoljskih (npr. manjše obremenjevanje okolja in s tem njegovo ohranjanje) do ekonomskih (npr. večji dohodki na kmetiji) in družbenih (npr. poseljenost in zaposlenost na podeželju). Vsako trditev je posameznik ocenil glede na stopnjo strinjanja z njo, od 1 do 5. Rezultati analize so pokazali, da se javnost z večino trditev strinja, saj so povprečne vrednosti višje od 3,5 pri prav vseh trditvah.

Javnost najvišjo stopnjo strinjanja pripisuje trditvi, da trajnostno kmetijstvo najbolj označuje »boljša preskrba s kakovostno hrano in večja varnost hrane«. Povprečna ocena te trditve je kar 4,27, z njo pa se je strinjalo (torej ocena velja oziroma popolnoma velja) kar 82,9 % vprašanih. Na drugem mestu je ocena izrazito okoljsko naravnane trditve »manjša uporaba kemičnih sredstev, več ekološke pridelave«, ki je dosegla povprečno oceno 4,20. Najslabše je bila ocenjena trditev, ki odraža ekonomski vidik trajnosti in sicer »večji dohodki na kmetiji in dodatne donosne dejavnosti«. Ta je dosegla povprečno oceno 3,55, delež tistih, ki so se s trditvijo strinjali, pa je bil le 53,4 %.

Preglednica 37: Mnenje javnosti, kaj najbolj označuje trajnostno kmetijstvo.

Trditev, kaj označuje trajnostno kmetijstvo	Povprečna vrednost	Standardni odklon
Boljša preskrba s kakovostno hrano in večja varnost hrane	4,27	0,869
Manjša uporaba kemičnih sredstev, več ekološke pridelave	4,20	0,932
Večji dohodki na kmetiji in dodatne donosne dejavnosti	3,55	1,045
Manjše obremenjevanje okolja in posledično njegovo ohranjanje	4,19	0,876
Poseljenost in zaposlenost na podeželju	3,81	0,974
Večja socialna varnost za kmete	3,72	1,074
Dobro ravnanje z živalmi	4,04	0,993
Večja prehranska samooskrbnost	4,10	1,031

Na splošno anketiranci priznavajo vse našete vsebine trajnosti, s poudarkom na prehrani s hrano in kakovostni hrani. Tudi neparametrični χ^2 testi za vsako od trditev so potrdili statistično značilne razlike med opazovanimi in pričakovanimi frekvencami ($p = 0,000$), zato lahko sklepamo, da javnost v splošnem široko in kot enako pomembne razume vse vidike kmetijske trajnosti - okoljskega, družbenega in ekonomskega.

5.1.2 Pomembnost kmetijstva glede na ostale dejavnosti in glede njegovih funkcij

V nadaljevanju smo želeli preveriti, kako javnost ocenjuje pomembnost kmetijstva glede na ostala družbena področja. 44,5 % anketiranih meni, da je trajnostni razvoj kmetijstva zelo pomemben v primerjavi z drugimi družbenimi dejavnostmi. Nekoliko višji odstotek anketiranih je označilo odgovor kot pomemben oziroma delno pomemben (54,1 %). Kot nepomemben ali sploh nepomemben pa je razvoj trajnostnega kmetijstva ocenilo le 1,4 % vprašanih.

Preglednica 38: Frekvenca odgovorov javnosti na vprašanje o pomembnosti trajnostnega razvoja kmetijstva v primerjavi z drugimi družbenimi področji.

Stopnja pomembnosti	Frekvenca	Odstotek (%)	Kumulativni odstotek (%)
Sploh nepomemben	2	0,4	0,4
Nepomemben	5	1,0	1,4
Delno pomemben	52	10,4	11,8
Pomemben	219	43,7	55,5
Zelo pomemben	223	44,5	100,0
Skupaj	501	100,0	

Gre za zelo posplošeno oceno ki pa jasno nakazuje, da javnost visoko vrednoti pomen te primarne dejavnosti za delovanje družbe.

V nadaljevanju smo želeli preveriti, katere od opredeljenih dvajsetih funkcij kmetijstva javnost ocenjuje kot najbolj pomembne. Vprašani so se zelo pozitivno odzvali na to vprašanje, večino funkcij oz. ciljev, ki naj bi jih dosegali s kmetijsko dejavnostjo, so ocenjevali kot pomembne za družbo. Kot najpomembnejšo funkcijo so ocenili zaščito in ohranjanje kvalitete vode, ohranjanje tal in prsti (povprečna vrednost 4,64). Kot eno osrednjih funkcij kmetijstva so prepoznali tudi njegovo okoljsko vlogo. Najnižjo povprečno oceno je prejela funkcija izboljšanje prometne in druge infrastrukture (3,75) in povečanje učinkovitosti dela (3,82).

Preglednica 39: Ocena pomembnosti različnih ciljev kmetijstva s strani javnosti.

Funkcija oz. cilj kmetijstva	Povprečna vrednost	Standardni odklon
Samooskrba s hrano	4,34	0,907
Povečanje ponudbe	3,85	0,913
Varna in kakovostna hrana	4,55	0,732
Stabilizacija in dvig dohodka	3,86	0,915
Povečanje učinkovitosti dela	3,82	0,881
Uvajanje novih tehnologij	3,87	0,951
Regionalno tipični proizvodi	3,90	0,967
Varovanje kmetijskih zemljišč	4,29	0,839
Ohranjanje obdelanosti kulturne pokrajine	4,02	0,967
Ohranjanje sonaravnih sistemov kmetovanja	4,03	0,990
Zaščita in ohranjanje kvalitete vode, ohranjanje tal in prsti	4,64	0,700
Ohranjanje avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin in pasem živali	4,24	0,906
Zmanjševanje kmetijskega obremenjevanja okolja (voda, zrak, tla)	4,46	0,765
Nadzorovana uporaba gnojil in fitofarmaceutskih sredstev	4,57	0,776
Ustvarjanje novih delovnih mest	4,06	0,895
Zagotavljanje poseljenosti podeželja	3,88	1,008
Mladi in izobraženi kmetje	4,12	0,897
Izboljšanje prometne in druge infrastrukture	3,75	0,994
Ohranjanje naravne in kulturne dediščine	4,07	0,951
Izboljšanje kvalitete življenja	4,40	0,786

Dejansko po pomembnosti odstopajo pretežno okoljske, varovalne funkcije kmetijstva; poleg zaščite in ohranjanja različnih okoljskih sestavin (vode, prsti) je visoko ocenjena še nadzorovana raba gnojil in FFS ter zmanjševanje kmetijskega obremenjevanja okolja.

5.1.3. Javnost in njena percepcija razvoja kmetijstva po treh vidikih trajnosti

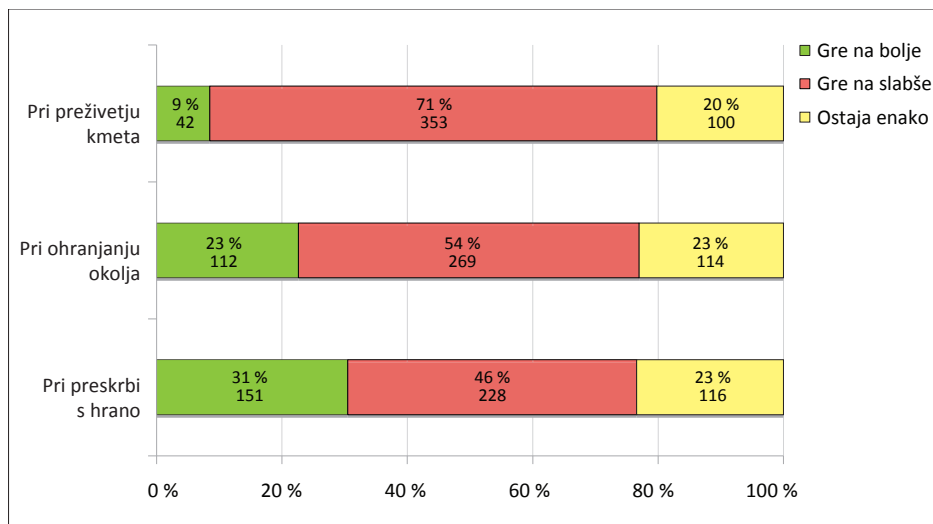
Za obdobje zadnjih deset let smo percepcijo razvoja trajnostnega kmetijstva med prebivalci preverjali po vseh treh vidikih trajnosti: ekonomskem, družbenem in okoljskem. Seveda smo v vprašalniku morali zastaviti poenostavljena in nedvoumna vprašanja. Tako smo ekonomski vidik preverjali z vprašanjem, kako ocenjujejo razvoj kmetijstva na področju preskrbe s hrano, okoljski vidik z vprašanjem, kako ocenjujejo razvoj kmetijstva na področju ohranjanja okolja in družbeni vidik z vprašanjem, kako ocenjujejo razvoj kmetijstva pri omogočanju preživetja samega kmeta.

Anketirani so menili, da so se težnje v razvoju kmetijstva v zadnjih desetih letih razvijale na slabše na vseh treh področjih, saj tako meni 46 % anketirancev za preskrbo s hrano, 54 % pri ohranjanju okolja in kar 71 % pri preživetju kmeta.

Javnost najbolj negativno vidi družbeni vidik razvoja kmetijstva. Samo 9 % anketiranih meni, da gre na bolje, 20 % pa jih je mnenja, da ostaja enako.

Če upoštevamo vse odgovore in vrednotimo percepcijo javnosti glede trajnostnega razvoja kmetijstva na splošno, jih 57 % ocenjuje, da gre razvoj na slabše, 22 % jih gleda na procese v kmetijstvu kot nekaj statičnega, 21 % pa težnje v razvoju kmetijstva ocenjuje kot pozitivne.

Slika 36: Mnenje javnosti, kam gre razvoj slovenskega kmetijstva.

Če še nekoliko podrobneje pogledamo percepcijo javnosti po posameznih vidikih trajnosti je razvidno, da več kot polovica anketiranih meni, da gre razvoj kmetijstva z vidika preživetja kmeta in ohranjanja okolja na slabše. Približno tretjina oziroma četrtnina anketirancev pa meni, da gre razvoj kmetijstva na bolje z vidika preskrbe s hrano oziroma z vidika ohranjanja okolja.

V nadaljevanju smo vse tiste anketirance, ki so vsaj na dve vprašanji glede razvoja kmetijstva odgovorili, da se razmere slabšajo, povprašali še po že v naprej opredeljenih razlogih za negativne težnje v razvoju trajnostnega kmetijstva. 271 odgovorov smo prikazali s povprečnimi vrednostmi ocen. Anketiranci vidijo glavne razloge, da se v zadnjem desetletju v kmetijstvu kažejo negativne težnje, v opuščanju kmetovanja in zaraščanju kmetijskih zemljišč (4,26), kot pomemben razlog pa navajajo tudi vse večjo uporabo FFS in mineralnih gnojil. Na slabšanje razmer pa najmanj vplivajo neurejenost lastninskega statusa in pomanjkanje strokovne pomoči kmetom (in potrošnikom).

Preglednica 40: Povprečne ocene trditev javnosti, zakaj se razmere v kmetijstvu slabšajo.

Razlogi za slabšanje razmer v kmetijstvu	Povprečna vrednost	Standardni odklon
Zmanjšanje dobička	3,89	0,975
Odseljevanje v mesta	4,00	0,901
Večja uporaba kemičnih sredstev, hranil	4,13	1,012
Opuščanje kmetovanja, zaraščanje zemljišč	4,26	0,899
Neurejenost lastninskega statusa	3,62	0,973
Pomanjkanje usposobljene delovne sile na kmetijah	3,70	0,971
Pomanjkanje strokovne pomoči in informacij kmetom in potrošnikom	3,68	1,020
Vedno bolj dotrajana infrastruktura na podeželju	3,76	1,018
Manj finančnih spodbud (subvencij)	3,92	1,065

75 anketirancev, ki so na dve vprašanji o razvoju kmetijstva odgovorili, da gre le-to na bolje, je ravno tako ocenjevalo vnaprej opredeljene razloge za boljše stanje. Najvišje ocenjeni razlogi so bili boljša praksa kmetovanja (4,48) in večje povpraševanje po kakovostni hrani (4,45). To kaže, da se širša javnost že zaveda pozitivnih učinkov trajnostnejših oblik kmetovanja (npr. prakse v ekološkem kmetovanju), še bolj pa je zanimivo, da ocenjujejo večjo ozaveščenost prebivalstva (potrošnikov) kot pomemben vzvod za izboljšanje splošnih razmer v slovenskem kmetijstvu.

Preglednica 41: Povprečne ocene trditev javnosti, zakaj se razmere v kmetijstvu izboljšujejo.

Razlogi za izboljšanje razmer v kmetijstvu	Povprečna vrednost	Standardni odklon
Povečanje dobička	3,73	0,949
Priseljevanje na podeželje	3,32	1,187
Večje povpraševanje po kakovostni hrani	4,45	0,793
Več strokovne pomoči in informacij kmetom in potrošnikom	4,07	0,827
Več usposobljene delovne sile	3,85	0,865
Boljša praksa kmetovanja (manj kemičnih sredstev, hranil)	4,48	0,723
Ohranjanje tradicionalne kmetijske pokrajine	3,63	1,333
Boljša urejenost lastninskega statusa	3,39	1,064
Bolj urejena infrastruktura na podeželju	3,71	0,912
Več finančnih spodbud (subvencije)	4,09	0,932

Po oceni javnosti večje priseljevanje na podeželje (nekmečkega prebivalstva) za pozitivne težnje v razvoju kmetijstva nima večjega pomena, ravno tako ne lastništvo (kmetijskih površin). Tudi ohranjanja tradicionalne podobe kulturne pokrajine ne vrednotijo kot bistveno za pozitivne razvojne težnje v kmetijstvu. Ocenjujemo, da javnost presenetljivo zrelo razmišlja o aktualnih procesih v kmetijstvu, iz odgovorov

se kaže visoka stopnja ozaveščenosti širše skupine prebivalstva, predvsem pa je potrebno izpostaviti dejstvo, da je v javnosti že zelo prisotno zavedanje o »preživetveni« vlogi kmetijstva za družbo.

5.2 Kako trajnost v kmetijstvu razumejo kmetje

Pričakovali smo, da je širša javnost v zadnjem obdobju vse bolj ozaveščena in vidi v kmetijstvu pridelovalca hrane, pomembnega ohranjevalca kulturne pokrajine pa tudi eno od odločujočih dejavnosti pri varovanju okolja. Pri kmetih, ki so nosilci kmetijske dejavnosti, smo pričakovali bolj racionalen pogled. Pri razumevanju vloge kmetijstva naj bi bila bolj v ospredju gospodarska vloga, družbena in predvsem okoljska pa manj. Za primerjavo z odgovori širše javnosti smo imeli na voljo vzorec 324 anketirancev, ki prihajajo iz kmečkih gospodinjstev.

Vzorec kmetov ni enakomerno zastopan po vseh slovenskih statističnih regijah. Večina, to je 26 %, prihaja iz Osrednjeslovenske regije, 16 % iz regije Jugovzhodna Slovenija, sledijo Gorenjska regija z 12 %, Podravska regija z 11 %, Savinjska regija z 7 %, itd. Po starosti prevladujejo anketiranci v starosti med 24 in 64 let (skupaj 81 %), mlajših od 24 let je 11 %, starejših od 64 let pa 8 %. Nekoliko več anketirancev je moškega spola (56,5 %). Po izobrazbi prevladujejo tisti s srednješolsko izobrazbo, sledijo tisti s končano višjo in visoko šolsko izobrazbo, 10 % anketiranih ima osnovnošolsko izobrazbo, 3 % pa ima dokončan magistrski ali doktorski študij.

Glede na prevladujočo proizvodno usmeritev kmetij, s katerih prihajajo anketirani kmetje, prevladujejo mešane kmetije (skoraj polovica), sledijo živinorejske (33 %), poljedelskih je 9 %, trajni nasadi pa prevladujejo na 8 % kmetij.

5.2.1. Kmetje in njihovo razumevanje trajnostnega kmetijstva

Tudi pri kmetih smo preverjali razumevanje pojma trajnostno kmetijstvo z ocenjevanjem že navedenih različnih trditvev, ki označujejo vse tri vidike trajnosti v kmetijstvu. Tudi pri tej skupini anketirancev je iz povprečnih ocen razvidno, da se kmetje z večino trditvev v povprečju strinjajo, saj so povprečne vrednosti, tako kot pri širši javnosti pri vseh trditvah višje od 3,5. Kmetje najvišjo stopnjo strinjanja pripisujejo trditvi, da trajnostno kmetijstvo najbolj označuje »večja prehranska samooskrba«. Povprečna ocena te trditve je 4,2, odstotek tistih, ki se s trditvijo strinjajo (torej ocena velja in popolnoma velja) pa je 82,1 %. Visoko stopnjo strinjanja pripisujejo še trditvama »boljša preskrba s kakovostno hrano in večja varnost hrane« (povprečna ocena 4,15) in »dobro ravnanje z živalmi« (povprečna ocena 4,0). Med kmeti je najslabše ocenjena trditev s področja družbene trajnosti »poseljenost in zaposlenost na podeželju«, s povprečno oceno 3,7.

Preglednica 42: Mnenje kmetov, kaj najbolj označuje trajnostno kmetijstvo.

Trditev, kaj označuje trajnostno kmetijstvo	Povprečna vrednost	Standardni odklon
Boljša preskrba s kakovostno hrano in večja varnost hrane	4,15	0,940
Manjša uporaba kemičnih sredstev, več ekološke pridelave	3,84	1,053
Večji dohodki na kmetiji in dodatne donosne dejavnosti	3,76	1,055
Manjše obremenjevanje okolja in posledično njegovo ohranjanje	3,85	1,116
Poseljenost in zaposlenost na podeželju	3,68	1,168
Večja socialna varnost za kmete	3,82	1,125
Dobro ravnanje z živalmi	4,00	0,929
Večja prehranska samooskrbnost	4,20	0,921

Slika 37:

Število specializiranih sadjarjev v Sloveniji nekoliko upada, narašča pa površina intenzivnih sadovnjakov.

(Foto: B. Lampič)

Kmetje posebej izpostavljajo naslednje vidike trajnosti: večja prehranska varnost, boljša preskrba s kakovostno hrano in večja varnost hrane ter dobro ravnanje z živalmi.

5.2.2. Ocena pomembnosti kmetijstva glede na ostale dejavnosti s strani kmetov

Tudi pri kmetih smo želeli preveriti, kako ocenjujejo pomembnost kmetijstva glede na ostala družbena področja. Kar 50 % anketiranih kmetov ocenjuje, da je trajnostni razvoj kmetijstva zelo pomemben v primerjavi z drugimi družbenimi dejavnostmi. Malenkost nižji odstotek anketiranih je označilo odgovor kot pomemben oziroma delno pomemben, medtem ko ga je kot nepomemben ali sploh nepomemben ocenilo le 1,5 % anketiranih kmetov.

Če primerjamo odgovore kmetov in širše javnosti, je očitno, da obe skupini zelo podobno ocenjujeta pomen kmetijstva v družbi. Razlike so malenkostne, kar kaže, da slovenska družba v celoti priznava kmetijstvu pomembno družbeno vlogo.

Preglednica 43: Frekvenca odgovorov kmetov na vprašanje o pomembnosti trajnostnega razvoja kmetijstva v primerjavi z drugimi družbenimi področji.

Stopnja pomembnosti	Frekvenca	Odstotek (%)	Kumulativni odstotek (%)
Sploh nepomemben	1	0,3	0,3
Nepomemben	4	1,2	1,5
Delno pomemben	28	8,6	10,2
Pomemben	130	40,1	50,3
Zelo pomemben	161	49,7	100,0
Skupaj	324	100,0	

Tudi kmetje so vrednotili pomembnost kmetijstva z ocenjevanjem pomembnosti posameznih funkcij oziroma ciljev kmetijstva. V nadaljevanju so v preglednici predstavljene povprečne ocene pomembnosti. Glede na odgovore javnosti so kmetje posameznim funkcijam nasploh pripisovali nekoliko nižje vrednosti kot širša javnost, še vedno pa so vse funkcije ocenjene razmeroma visoko.

Preglednica 44: Ocena pomembnosti različnih ciljev kmetijstva s strani kmetov.

Funkcija oz. cilj kmetijstva	Povprečna vrednost	Standardni odklon
Samooskrba s hrano	4,32	0,894
Povečanje ponudbe	3,84	0,952
Varna in kakovostna hrana	4,38	0,815
Stabilizacija in dvig dohodka	4,16	0,922
Povečanje učinkovitosti dela	3,88	0,920
Uvajanje novih tehnologij	4,00	0,916
Regionalno tipični proizvodi	3,84	0,989
Varovanje kmetijskih zemljišč	4,20	0,941
Ohranjanje obdelanosti kulturne krajine	4,02	0,897
Ohranjanje sonaravnih sistemov kmetovanja	3,90	1,024
Zaščita in ohranjanje kvalitete vode, ohranjanje tal in prsti	4,35	0,904
Ohranjanje avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin in pasem živali	4,00	1,089
Zmanjševanje kmetijskega obremenjevanja okolja (voda, zrak, tla)	4,18	0,963
Nadzorovana uporaba gnojil in FFS	4,22	0,966
Ustvarjanje novih delovnih mest	4,03	0,970
Zagotavljanje poseljenosti podeželja	3,81	1,169
Mladi in izobraženi kmetje	4,13	0,921
Izboljšanje prometne in druge infrastrukture	3,75	1,079
Ohranjanje naravne in kulturne dediščine	3,78	1,029
Izboljšanje kvalitete življenja	4,27	0,916

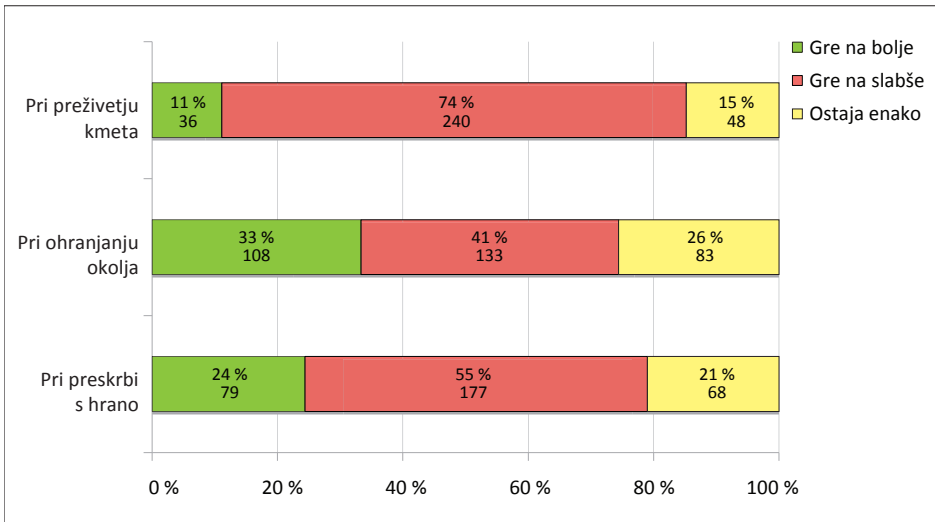
Kmetje so kot najpomembnejšo funkcijo ocenili varno in kakovostno hrano (povprečna ocena 4,38), najnižjo povprečno oceno je prejela funkcija izboljšanje prometne in druge infrastrukture (3,75).

Vse navedene funkcije oziroma predstavljeni cilji kmetijstva so ocenjeni zelo visoko (kot zelo pomembni), hkrati pa je razpon med najvišjo in najnižjo oceno razmeroma majhen. Pri interpretaciji teh podatkov moramo torej upoštevati, da so anketiranci (tako širša javnost kot kmetije) pri svojih odgovorih navajali ocene, ki odražajo njihovo željo, vizijo, ne pa dejanskega stanja.

5.2.3. Kmetje in njihova percepcija razvoja kmetijstva po treh vidikih trajnosti

Težnje v razvoju trajnostnega kmetijstva v Sloveniji v zadnjih desetih letih smo pri kmetih preverjali po istih treh vidikih trajnosti kot pri vprašanih s strani splošne javnosti

Slika 38: Mnenje kmetov, kam gre razvoj slovenskega kmetijstva.

Podobno kot širša javnost tudi kmetje menijo, da so težnje v razvoju kmetijstva v zadnjem obdobju negativne. 74 % jih meni, da se pogoji za preživetje kmeta slabšajo, vse slabše razmere na področju preskrbe s hrano je prepoznalo 54,6 %, slabšanje razmer pri varovanju okolja pa je ocenilo najmanj, le 41 % vprašanih.

Večina anketiranih kmetov torej meni, da gre razvoj kmetijstva v zadnjih desetih letih z vidika preskrbe s hrano na slabše, skoraj četrtina (24 %) jih ocenjuje, da se kmetijstvo v tem segmentu razvija v pozitivni smeri, preostalih 21 % anketiranih kmetov pa ugotavlja, da se razmere niso kaj dosti spremenile. Še slabše ocenjujejo razvoj kmetijstva z vidika preživetja kmeta, saj kar 74 % anketiranih meni, da gre le-ta na slabše in komaj 11 % kmetov meni, da gre razvoj na tem področju na bolje. Zelo zanimiva

pa je ocena o razvoju kmetijstva z vidika ohranjanja okolja. Kar tretjina (33 %) kmetov vidi tu izrazit premik na bolje.

Širša javnost razvoj razmer na področju z oskrbo s hrano ocenjuje nekoliko bolj pozitivno, kmetje pa so na tem področju manj optimistični in spremembe v tem segmentu trajnostnega kmetijstva (ekonomski vidik) ocenjujejo kot skromne oz. nezadostne. Bistvena razlika med obema skupinama anketirancev se pokaže pri vrednotenju razmer na področju ohranjanja okolja, saj kmetje razvoj kmetijstva na tem področju ocenjujejo razmeroma pozitivno. Takšno razmišljanje je pričakovano, saj se v zadnjih programskih obdobjih izvaja vse več ukrepov v podporo varstvu okolja in dobrobiti živali. Kmetje te ukrepe dobro poznajo in številni tudi izvajajo.

Tisti anketirani kmetje, ki so vsaj na dve vprašanji glede razvoja kmetijstva odgovorili, da se razmere slabšajo, so svoje odgovore argumentirali še z navajanjem razlogov za tak razvoj. Skupaj 173 vprašanih je ocenjevalo že vnaprej opredeljene razloge za negativne težnje v razvoju trajnostnega kmetijstva. Kmetje kot najpomembnejše razloge za razvoj na slabše vidijo v zmanjševanju finančnih spodbud oz. subvencij (4,11) in zmanjšanju dobička (4,10). Večja uporaba FFS in hranil ter pomanjkanje usposobljene delovne sile pa sta po njihovem mnenju drugimi podanimi razlogi manj pomembna faktorja za slabši trajnostni razvoj.

Preglednica 45: Povprečne ocene trditev kmetov, zakaj se razmere v kmetijstvu slabšajo.

Razlogi za slabšanje razmer v kmetijstvu	Povprečna vrednost	Standardni odklon
Zmanjšanje dobička	4,10	0,998
Odseljevanje v mesta	3,71	1,127
Večja uporaba kemičnih sredstev, hranil	3,49	1,246
Opuščanje kmetovanja, zaraščanje zemljišč	3,93	1,201
Neurejenost lastninskega statusa	3,64	1,165
Pomanjkanje usposobljene delovne sile na kmetijah	3,54	1,104
Pomanjkanje strokovne pomoči in informacij kmetom in potrošnikom	3,68	1,051
Vedno bolj dotrajana infrastruktura na podeželju	3,86	1,034
Manj finančnih spodbud (subvencij)	4,11	1,103

Tu velja omeniti razliko med javnostjo in kmeti, saj obe skupini težnje v razvoju kmetijstva po vseh treh vidikih trajnosti ocenjujeta razmeroma podobno, razloge za takšne težnje pa vidita precej drugače. Tako npr. javnost kot enega bistvenih razlogov za negativne razvojne težnje na področju okoljskega razvoja v kmetijstvu vidijo vse večjo uporabo FFS in hranil, ta isti razlog pa kmetje navajajo kot najmanj pomembnega.

56 anketiranih kmetov, ki so na dve vprašanji o razvoju kmetijstva odgovorili, da gre le-ta na bolje, so ravno tako ocenjevali razloge za boljše stanje. Najvišje ocenjena razloga, da gre razvoj na bolje, sta po mnenju kmetov boljša praksa kmetovanja (4,32) in večje povpraševanje po kakovostni hrani (4,29). Priseljevanje na podeželje je po njihovem mnenju, glede na druge razloge, relativno manj pomemben faktor za bolj trajnostni razvoj.

Preglednica 46: Povprečne ocene trditev kmetov, zakaj se razmere v kmetijstvu izboljšujejo.

Razlogi za izboljšanje razmer v kmetijstvu	Povprečna vrednost	Standardni odklon
Povečanje dobička	3,73	0,963
Priseljevanje na podeželje	3,09	1,116
Večje povpraševanje po kakovostni hrani	4,29	0,653
Več strokovne pomoči in informacij kmetom in potrošnikom	4,16	0,757
Več usposobljene delovne sile	3,93	0,892
Boljša praksa kmetovanja (manj kemičnih sredstev, hranil)	4,32	0,811
Ohranjanje tradicionalne kmetijske pokrajine	3,50	1,321
Boljša urejenost lastninskega statusa	3,45	1,306
Bolj urejena infrastruktura na podeželju	3,75	0,958
Več finančnih spodbud (subvencije)	4,16	1,023

Tako javnost kot kmetje vidijo največji prispevek k bolj trajnostno naravnemu kmetijstvu v boljših, bolj sonaravnih praksah kmetovanja. Takšna ocena tako nakazuje, da trajnostni razvoj še vedno najbolj povezujemo s pozitivnim prispevkom na okoljskem področju.

5.2.4. Ocena ukrepov in ciljev kmetijske politike

Pri anketiranju kmetov smo v zadnjem sklopu vprašanj preverjali, kako ocenjujejo posamezne ukrepe (oz. skupine ukrepov) in cilje kmetijske politike. Najvišjo oceno so prejeli ukrepi za prestrukturiranje kmetijstva, živilstva in gozdarstva, najnižjo oceno pa ukrepi za spodbujanje razvoja podeželskih območij. Kljub vsemu pa so vsi ukrepi prejeli relativno visoko oceno, kar vsekakor kaže na pomembnost, marsikdaj pa tudi odvisnost kmetov (in kmetijstva) od ukrepov kmetijske politike.

Preglednica 47: Mnenje kmetov o ukrepih spodbujanja trajnostnega kmetijstva.

Skupine ukrepov	Povprečna vrednost	Standardni odklon
Tržni ukrepi in neposredne podpore proizvajalcem (izvozne podpore, spodbujanje porabe kmetijskih proizvodov; neposredna plačila, proizvodno vezana plačila)	4,05	0,994
Ukrepi za prestrukturiranje kmetijstva, živilstva in gozdarstva (investicije v kmetijstvu, izboljšanje zemljiške infrastrukture, sanacija kmetij, prenos kmetij na mlajše prevzemnike)	4,15	0,902
Ukrepi za spodbujanje razvoja podeželskih območij (diverzifikacija v nekmetijske dejavnosti, obnova in razvoj vasi, ohranjanje kulturne dediščine ipd.)	3,87	0,930
Splošne storitve v podporo razvoju kmetijstva (financiranje raziskav, kmetijska svetovalna služba, izobraževanje idr.)	3,89	0,898
Ukrepi za izboljšanje okolja in krajine (območja z omejenimi možnostmi kmetovanja in kmetijski okoljski program)	4,03	0,942

Iz frekvenčnih porazdelitev ocen posameznih skupin ukrepov lahko ugotovimo, da so bili kot najbolj pomembni ocenjeni ukrepi za prestrukturiranje kmetijstva, tržni ukrepi in neposredne podpore za proizvajalce ter ukrepi za izboljšanje okolja in krajine. Več kot tri četrtine anketiranih kmetov ocenjuje te tri skupine ukrepov kot pomembne ali zelo pomembne. Okoli 70 % kmetov je ocenilo ukrepe za spodbujanje razvoja podeželskih območij in splošne storitve v podporo razvoju kmetijstva kot pomembne ali zelo pomembne.

Slovenska javnost in kmetje trajnostno kmetijstvo najbolj povezujejo z boljšo preskrbo s kakovostno hrano in večjo varnostjo hrane. Širša javnost v kontekstu kmetijske trajnosti pogosto razume tudi manjše obremenjevanje okolja in posledično njegovo ohranjanje.

Pomembnost posameznih ciljev, ki jih želimo s trajnostnim kmetijstvom doseči, **ocenjuje širša javnost nekoliko drugače od kmetov**. Prva vidi trajnostno kmetijstvo predvsem v funkciji varovanja okolja (ohranjanju kvalitete vode, tal, nadzorovani rabi FFS itd.), kmetje pa razumejo kot pomembnejšo ekonomsko komponento trajnosti (samooskrba s hrano, varna in kakovostna hrana, stabilnosti in dviga dohodka).

Ocena trendov razvoja trajnostnega kmetijstva je pokazala, da tako kmetje kot širša javnost ugotavljajo, da gre razvoj kmetijstva na področju preživetja kmeta (družbeni vidik trajnosti) v zadnjem desetletju na slabše, stališča obeh skupin anketirancev pa se razhajajo pri oceni razvoja glede preskrbe s hrano in ohranjanju okolja. Večji delež vprašanih kmetov vidi pozitiven razvoj na okoljskem področju kmetijstva, medtem ko širša javnost pozitivneje vrednoti razmere na področju preskrbe s hrano. Slednje lahko v precejšnji meri povezujemo z ukrepi kmetijske politike, istočasno pa tudi povečanemu zavedanju pomena lokalne samooskrbe.

6 Kmetijstvo v funkciji spodbujanja trajnostnega razvoja slovenskega podeželja

Velike regionalne razlike, ki jih v Sloveniji pogosto poudarjamo na različnih področjih (naravnih značilnosti, gospodarskem, družbenem, regionalnem razvoju, dostopnosti idr.), so se izrazito pokazale tudi pri regionalni kvantitativni oceni trajnostnega razvoja kmetijstva.

S predstavljeno raziskavo smo želeli ne le nadgraditi razumevanje koncepta trajnosti (v kmetijstvu), temveč predvsem »premakniti« njegovo uporabo s kvalitativnega v kvantitativni okvir. Poleg metodološkega izziva za vrednotenje tako kompleksnega problema pa smo želeli vzpostaviti in preizkusiti sistem, ki je praktičen in operativen, hkrati pa je strokovno korektno zasnovan, ponovljiv in razmeroma enostaven.

6.1 Izhodišča za usmerjanje kmetijske politike

V uvodnem strateškem delu obstoječega Programa razvoja podeželja (PRP 2014–2020) so okvirno opredeljene tako prednosti kot slabosti slovenskega kmetijskega sektorja, ki predstavljajo izhodišča za »ukrepanje« do leta 2020. Ugotavljamo, da smo v dosedanem izvajanju ukrepov kmetijske politike bistveno premalo pozornosti posvetili rezultatom oz. oceni učinkovitosti izvajanja ukrepov, ki bi nam omogočila bolj ciljno načrtovanje nadaljnjih ukrepov. Prav ta segment bi lahko s predlaganim modelom ocenjevanja različnih vidikov in parametrov trajnosti bistveno izboljšali. Obstoječi PRP 2014–2020 tako predstavlja že tretjo generacijo izvajanja ukrepov kmetijske politike po vstopu Slovenije v EU. Bolj izstopajoče prednosti in prepoznane slabosti smo združili po treh vidikih trajnosti in na tak način sledili shemi našega dela. Številne, na strateški ravni prepoznane značilnosti, so že izpostavljene pri kvantitativni oceni razmer v slovenskem kmetijstvu z izbranimi kazalniki, na marsikatera pa v okviru metodologije opredelitve trajnosti v kmetijstvu nismo opozorili, saj celovita ocena trajnosti na osnovi izbranih kazalnikov posamezne elemente nekoliko zapostavi.

Predvsem prepoznane slabosti naslavlja področja, na katera bo v prihodnjem programskem obdobju potrebno prednostno usmerjati ukrepe in prizadevanja za izboljšanje razmer, to pa bo posledično prispevalo tudi k dvigu trajnosti v kmetijstvu na nacionalni in regionalni ravni.

V kontekstu razumevanja vseh treh vidikov trajnosti v kmetijstvu so bile v izhodiščih PRP za novo programsko obdobje že **prepoznane naslednje prednosti**:

Ekonomski vidik:

- **Spremembe velikostne strukture** kažejo, da se pri kmetijskih zemljiščih nadaljujejo procesi koncentracije.
- **Naraščanje interesa za izvedbo komasacij in agromelioracij** ter uvedbo namakalnih sistemov v programskem obdobju 2007–2013 pomeni prednost, pri čemer gre za prednost izključno z vidika ekonomskih učinkov, ki jih imajo ti posegi na konkurenčnost kmetijstva.
- **Povečevanje števila registriranih dopolnilnih dejavnosti** na kmetijah.
- **Obstoj zadrug**, ki imajo pomembno vlogo pri povezovanju primarnih proizvajalcev, zagotavljanju odkupa kmetijskih proizvodov in predelavi le-teh ter zagotavljanju storitev za širše podeželsko prebivalstvo.
- **Vzpostavljen sistem shem kakovosti** in rahlo naraščanje števila proizvodov iz shem kakovosti.
- **Naraščanje produktivnosti dela in factorskega dohodka v gozdarstvu.**
- Prispevek **naložb v gozdarsko mehanizacijo in opremo** ter v gozdne prometnice, ki so bile podprte v programskem obdobju 2007–2013, k povečanju varnosti pri delu v gozdu, zmanjšanju spravilnih razdalj in s tem k zmanjšanju stroškov sečnje in spravila.

Okoljski vidik:

- Na območjih visoke naravne vrednosti se nahaja pretežni del vseh KZU (med 60 in 80 %).
- **Visok delež zavarovanih območij**, kar pripomore k sonaravnemu razvoju.
- **Obstoj avtohtonih sort kmetijskih rastlin in pasem domačih živali**, ki so optimalno prilagojene lokalnim okoljskim razmeram.
- **Zmanjševanje porabe mineralnih gnojil na ha KZU** (-31,4 %) in zmanjševanje porabe rastlinskih hranil (N, P₂O₅, K₂O) (-27,4 %) v obdobju 1992–2013.
- **Poraba fitofarmaceutskih sredstev se zmanjšuje.**
- **Zmanjšanje bilančnega presežka dušika** na nacionalni ravni v obdobju 1992–2012 zaradi zmanjšanja skupnega vnosa dušika na kmetijska zemljišča (-19,2 %).
- **Postopno zmanjševanje emisij toplogrednih plinov** in amonijaka iz kmetijstva v zadnjih dveh desetletjih.
- **Povečan interes za ekološko kmetovanje**, kar dokazuje tako povečevanje števila ekoloških kmetijskih gospodarstev kot tudi obseg ekološko obdelanih površin.
- **Velik del Slovenije je poraščen z gozdom.** Uvrščamo se na tretje mesto med državami EU po gozdnatosti (takoj za Finsko in Švedsko), saj sta slabi dve tretjini ozemlja pokriti z gozdovi. Gozdovi so pomemben vir pitne vode, prispevajo k boljšemu zraku, sekvestraciji ogljikovega dioksida in s tem blaženju podnebnih sprememb ter so pomemben vir lesa in lesne biomase.

Družbeni vidik:

- **Bogata naravna in kulturna dediščina ter pestra kulturna pokrajina.**
- Povečuje se profesionalizacija v kmetijstvu, kar se kaže v **višji ravni dosežene formalne izobrazbe nosilcev kmetijskih gospodarstev.**
- Dolgoletne izkušnje z izvajanjem **programov razvoja podeželja** in aktivnim vključevanjem lokalnih skupnosti in prebivalstva v razvojno načrtovanje.
- **Ukrepi LEADER** so se v programskem obdobju 2007–2013 izkazali kot uspešno orodje za uresničevanje lokalnih razvojnih potreb.
- **Veliko zanimanje lokalnih razvojnih iniciativ in prebivalstva za izvajanje projektov po pristopu »od spodaj navzgor«.**

Podobno kot prednosti smo po treh vidikih trajnosti razvrstili tudi v izhodiščih PRP opredeljene **slabosti**:

Ekonomski vidik:

- Ključni dejavniki razvojnega zaostanka so: še vedno neugodna velikostna struktura kmetijskih gospodarstev in **velika razdrobljenost kmetijske posesti**, prenizka specializiranost v kmetijstvu, nizka produktivnost in **izrazito neugodna starostna struktura gospodarjev** na kmetijah.
- **Velik delež območij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost** (86,3 % celotnega ozemlja), kar vpliva na konkurenčnost kmetijstva. V strukturi kmetijske rabe prevladujejo trajni travniki in pašniki (54,2 % vseh kmetijskih površin v uporabi).
- **Povprečna ekonomska velikost kmetijskih gospodarstev**, izražena kot standardni prihodek, je v letu 2013 znašala 16.158 EUR, kar je dvakrat manj od povprečja v EU-27. Slovenija se uvršča v krog držav, ki precej zaostajajo za povprečjem EU-27.
- **Faktorski dohodek na PDM je v letu 2013 znašal le 36 % povprečja EU-27.** Velik delež factorskega dohodka predstavljajo proračunska izplačila iz naslova SKP.
- **Zaostajanje ponudbe proizvodov iz ekološkega kmetijstva za povpraševanjem.** Diferenciacija in prepoznavanje kmetijskih in živilskih proizvodov iz shem kakovosti sta še vedno premajhna, prešibko je tudi vključevanje proizvajalcev v sheme kakovosti.
- Kljub dolgi tradiciji združništva, z izjemo posameznih kmetijskih proizvodov (kot je npr. mleko), je **stopnja tržne usmerjenosti in organiziranosti prenizka**, kar zavira kmetijska gospodarstva pri doseganju večje participacije na trgu in ekonomiji obsega.
- Majhno število ustanovljenih **skupin proizvajalcev** in neobstoj organizacij proizvajalcev.
- **Pomanjkanje specializiranih svetovalnih storitev**, zlasti na področju tehnološkega razvoja v kmetijstvu, ekonomike proizvodnje, varovanja naravnih virov in podnebnih sprememb.

- **Otežen dostop do dolžniških virov financiranja** in visoke obrestne mere negativno vplivajo na investicijsko dejavnost kmetijskih gospodarstev in podjetij.

(Foto: B. Lampič)

Slika 39:

Na Ljubljanskem barju so zaradi pogostih poplav razmere za kmetijstvo specifične.

Okoljski vidik:

- **Neugodno ali slabo stanje precejšnjega števila habitatnih tipov** z vidika ohranjenosti biotske raznovrstnosti, med katerimi so z vidika vplivov kmetijstva najbolj izpostavljeni traviščni in sladkovodni habitatni tipi.
- **Poslabševanje stanja traviščnih habitatnih tipov**, vezanih na kmetijsko pokrajino, ki se med drugim kaže v upadanju populacije določenih vrst ptic kmetijske krajine. Večinoma gre za ekstenzivna travišča in različne habitate na mokrotnih tleh. Traviščne habitate ogroža intenzifikacija kmetijstva v smeri preoravanja travinja v njivske površine, intenzifikacije košnje in paše ter gnojenja, ogroža pa jih tudi zaraščanje zaradi opustitve košnje.
- **Čezmerna obremenjenost podzemnih voda z nitrati in pesticidi** ter njihovimi razgradnimi produkti na posameznih območjih (v Savinjski, Dravski in Murski kotlini). Vzrok za to je bolj intenzivna kmetijska raba v ravninskih predelih, kjer prevladujejo vodonosniki z medzrnsko poroznostjo.
- Znatno delež vodnih teles površinskih voda ne dosega dobrega ekološkega stanja oz. dobrega ekološkega potenciala. Največ vodnih teles je čezmerno obremenjenih zaradi hranil, sledi čezmerna obremenjenost z organsko maso in s posebnimi onesnaževali.
- Kljub večinoma dobri oskrbljenosti tal z organsko snovjo se na posameznih območjih SV Slovenije pojavlja tveganje za zmanjševanje vsebnosti organske snovi. Na omenjenih območjih so tla ponekod tudi kislila, kar vpliva na rodovitnost tal.
- **Bilančni presežek dušika.** Največji bilančni presežek dušika je ugotovljen v SV delu Slovenije (na območju Dravske in Murske kotline ter Vzhodnih Slovenskih gorc).

- Neustrezna izvedba melioracij v preteklosti je na določenih območjih poslabšala stanje habitatov in vrst. Procesi strukturnega prilagajanja v kmetijstvu potekajo počasneje kot v povprečju EU-27.
- **Zmanjševanje obsega kmetijskih zemljišč zaradi pozidave in zaraščanja kmetijskih zemljišč.** Proces zaraščanja je najbolj intenziven v hribovskih območjih z manj ugodnim reliefom ali manj kakovostnimi tlemi.

Družbeni vidik:

- **Zmanjšanje zaposlenosti v kmetijstvu** oziroma skupnega števila PDM v obdobju 2000–2013 za 23,5 %, še vedno pa ima povprečno kmetijsko gospodarstvo v Sloveniji v primerjavi z EU-27 nadpovprečno zaposlenost na kmetijskih gospodarstvih (1,03 PDM). Produktivnost dela v kmetijstvu je v veliki meri odraz agrarne strukture, ki je na območju EU-27 zelo različna.
- **Slabšanje uspešnosti živilskopredelovalne panoge** po najpomembnejših kazalnikih gospodarske učinkovitosti v zadnjih letih, kar je predvsem rezultat neustrezne prilagoditve na zaostritev konkurence tako na domačem kot tudi na tujih trgih.
- **Pomanjkanje visoko usposobljenih svetovalcev.** Javna služba kmetijskega svetovanja je preobremenjena z administrativnimi nalogami, povezanimi s črpanjem EU sredstev.
- **Prešibek prenos znanja in inovacij** iz raziskovalne sfere v kmetijsko prakso in premalo povratnega pretoka informacij o potrebah kmetijske prakse. Ugotovljeno je tudi prešibko sodelovanje med akterji na tem področju.
- Pretežno podeželske regije imajo v povprečju nižji BDP od slovenskega povprečja.
- Močno povišanje stopnje anketne in registrirane brezposelnosti v obdobju 2008–2013, kar je posledica zaostrenih gospodarskih razmer v državi. Povišanje brezposelnosti beležimo v vseh starostnih skupinah, še posebej izrazito pa je med mladimi, starimi med 15–24 let.
- **Staranje prebivalstva**, še posebej na območjih s pomanjkanjem delovnih mest in tistih, ki so bolj oddaljena od večjih regionalnih središč.
- **Pri lokalnih razvojnih projektih LEADER** se je v obdobju 2007–2013 kot slabost izkazalo **pomanjkanje strateške naravnosti, inovativnosti, razpršenost in večinoma kratkoročnost učinkov** ter pomanjkanje osveščenosti prebivalstva in ustrezne usposobljenosti pri vodenju in izvajanju projektov LEADER.

Na v strateškem delu PRP 2014–2020 prepoznane prednosti/slabosti (po posameznih vidikih trajnosti) v zaključku knjige gledamo skozi predhodno regionalno prikazane podatke in izpeljave indeksa trajnostnega razvoja kmetijstva. Zavedajoč se, da so številni izpostavljeni elementi lahko regionalno zelo neenakomerno zastopani, določeni pretirano poudarjeni, drugi spet zelo splošni (in nekvantificirani), moramo nabor prednosti/slabosti razumeti kot »zelo okviren« in ga uporabljati kritično.

6.2 Prednostna področja ukrepanja na regionalni ravni

Slovenija je že kmalu po osamosvojitvi s sprejetjem Strategije razvoja slovenskega kmetijstva (Okolju prijazno in učinkovito kmetijstvo, 1992), priznala kmetijstvu vlogo, ki ni omejena zgolj na pridelavo hrane, ampak ob upoštevanju ekoloških in prostorskih omejitev prispeva tudi k ohranjanju poseljenosti in kulturne pokrajine. Čeprav se osrednji cilji kmetijske politike skozi celotno obdobje niso bistveno spremenili, pa sta šele vstop Slovenije v EU in prevzem Skupne kmetijske politike pomenila zasuk v bolj ciljno in trajnostno naravnano načrtovanje kmetijske politike.

Večja trajnostna naravnost v kmetijstvu je odločilna za skladnejši regionalni razvoj Slovenije. Kot prostorsko najbolj razširjena dejavnost je kmetijstvo odločilno tako za naravni kot družbeni razvoj in gotovo najbolj vpliva na vse tri elemente trajnosti.

Kompleksen pristop k vrednotenju trajnosti v kmetijstvu je nakazal, kako pomembno lahko naše vedenje in razumevanje vloge kmetijstva (neke regije) spremeni enakovredno načrtno vključevanje kazalnikov vseh treh vidikov trajnosti. Pokazale so se tudi precejšnje razlike med regijami, ki pred raziskavo in samim postopkom ocenjevanja niso bile povsem pričakovane.

Pri soočanju dejanskih podatkov, ki smo jih uporabili za vrednotenje trajnosti kmetijstva na regionalni ravni ter analizo osebnih mnenj, pridobljenih s pomočjo ankete med prebivalci, moramo upoštevati, da predvsem slednja ne odraža vedno realnega stanja in je zato potrebna določena mera pazljivosti pri interpretaciji rezultatov.

Na osnovi strateških izhodišč aktualnega PRP in ocene trajnosti kmetijstva na ravni statističnih regij smo nekoliko **podrobneje ovrednotili in predstavili tista prednostna področja, ki bi zahtevala ciljno ukrepanje kmetijske politike**. Pristop merjenja s kazalniki nam namreč omogoča opredelitev prednostnih področij ukrepanja ne zgolj strateško in na ravni celotne države ampak tudi na regionalnem nivoju. Na ta način postane usmerjanje razvoja kmetijstva in podeželja bolj učinkovito ter preraste v sestavino regionalnega načrtovanja. Že Evropska komisija je prepoznala kazalnike kot osnovo za ocenjevanje napredka pri doseganju dolgoročnih ciljev trajnostnega razvoja (Skupna kmetijska politika proti letu 2020 ..., 2010).

Na področju trajnostnega razvoja je mogoče znotraj ekonomskega vidika opredeliti predvsem skupine ukrepov, ki prispevajo k povečanju konkurenčnosti in tehnološkemu razvoju kmetijstva ter ukrepe, ki spodbujajo trženje kmetijskih proizvodov. V analizi smo opredelili naslednje skupine ukrepov:

- Ukrepi za povečanje konkurenčnosti kmetijskih gospodarstev (podpore za naložbe v kmetijska gospodarstva, podpore za naložbe v živilsko predelovalno industrijo, naložbe v izboljšanje zemljišč in razvoj kmetijske infrastrukture).
- Spodbujanje vzpostavljanja in delovanja kratkih oskrbnih verig (podpora za horizontalno in vertikalno sodelovanje med udeleženci v dobavni verigi).
- Ukrepi za povezovanje pridelovalcev (ustanovitve skupin in organizacij proizvajalcev).

- Spodbujanje trženja regionalno tipičnih proizvodov (podpora za dejavnosti informiranja in promocije, podpora za novo sodelovanje v shemah kakovosti).
- Spodbujanje novih tehnologij (podpora za pilotne projekte ter razvoj novih proizvodov, praks, procesov in tehnologij).
- Spodbujanja izobraževanja in svetovanja (prenos znanja in dejavnosti informiranja, službe za svetovanje, službe za pomoč pri upravljanju kmetij in zagotavljanje nadomeščanja na kmetijah).

Pri okoljskem vidiku sta kot prednostni opredeljeni področje zemljiške politike in področje trajnostnih kmetijskih praks, znotraj katerih se izvajajo naslednje skupine ukrepov:

- Ukrepi za varovanje kmetijskih zemljišč (sprejem prostorske zakonodaje, ki preprečuje spremembe namembnosti kmetijskih zemljišč, plačila območjem z naravnimi in drugimi posebnimi omejitvami).
- Ukrepi za povečanje obsega ekološkega kmetovanja (plačila za preusmeritev v prakse in metode ekološkega kmetovanja, plačila za ohranitev praks in metod ekološkega kmetovanja).
- Ukrepi za zmanjšanje obremenitve kmetijstva na okolje (kmetijsko-okoljska-podnebna plačila)

Na področju družbenega vidika pa se izvajanje ukrepov usmerja na področje diverzifikacije dejavnosti in zaposlenosti na podeželju ter ohranjanje vitalnosti podeželja:

- Ukrepi za spodbujane razvoja dopolnilnih dejavnosti (ekonomska diverzifikacija na kmetijah, ustanavljanje in razvoj mikropodjetij).
- Ukrepi za ohranjanje poseljenosti (podpore mladim prevzemnikom kmetij, podpora za širokopasovno infrastrukturo na podeželju, izvajanje strategij lokalnega razvoja, razvoj socialnih storitev na podeželju).

V nadaljevanju so izpostavljena prednostna področja ukrepanja po posameznih regijah skupaj z nekaterimi možni ukrepi, s katerimi bi lahko prispevali k regionalno uravnoteženemu razvoju kmetijstva, pa tudi k njegovemu večjemu doprinosu k trajnostnemu regionalnemu razvoju.

Preglednica 48: Predlog prednostnih področij in ukrepov za povečevanje trajnosti kmetijstva slovenskih regij.

Statistična regija	Prednostna področja	Možni ukrepi
Gorenjska	Področje zemljiške politike	Ukrepi za varovanje KZ
	Področje trajnostnih kmetijskih praks	Ukrepi za povečanje obsega ekološkega kmetovanja
Goriška	Področje zemljiške politike	Ukrepi za varovanje KZ
	Tehnološki razvoj in produktivnost	Ukrepi za povečanje konkurenčnosti KMG

Statistična regija	Prednostna področja	Možni ukrepi
Jugovzhodna Slovenija	Trženje kmetijskih proizvodov	Spodbujanje vzpostavljanja kratkih oskrbnih verig Ukrepi za povezovanje pridelovalcev
	Tehnološki razvoj in produktivnost	Ukrepi za povečanje konkurenčnosti KMG
Koroška	Trženje kmetijskih proizvodov	Ukrepi za povezovanje pridelovalcev Spodbujanje vzpostavljanja kratkih oskrbnih verig
	Področje trajnostnih kmetijskih praks	Ukrepi za zmanjšanje obremenitve kmetijstva na okolje
Notranjsko-kraška	Ohranjanje vitalnosti podeželja	Ukrepi za ohranjanje poseljenosti
	Tehnološki razvoj in produktivnost	Ukrepi za spodbujanje izobraževanja in svetovanja
Obalno-kraška	Tehnološki razvoj in produktivnost	Ukrepi za povečanje konkurenčnosti KMG
	Področje zemljiške politike	Ukrepi za varovanje KZ
Osrednjeslovenska	Področje zemljiške politike	Ukrepi za varovanje KZ
	Trženje kmetijskih proizvodov	Spodbujanje vzpostavljanja kratkih oskrbnih verig
Podravska	Področje trajnostnih kmetijskih praks	Ukrepi za povečanje obsega ekološkega kmetovanja
	Področje zemljiške politike	Ukrepi za varovanje KZ
Pomurska	Področje zemljiške politike	Ukrepi za varovanje KZ
	Področje trajnostnih kmetijskih praks	Ukrepi za povečanje obsega ekološkega kmetovanja
Savinjska	Tehnološki razvoj in produktivnost	Ukrepi za povečanje konkurenčnosti KMG
	Trženje kmetijskih proizvodov	Spodbujanje vzpostavljanja kratkih oskrbnih verig
Spodnjeposavska	Trženje kmetijskih proizvodov	Spodbujanje trženja regionalno tipičnih proizvodov
	Tehnološki razvoj in produktivnost	Ukrepi za povečanje konkurenčnosti KMG
Zasavska	Trženje kmetijskih proizvodov	Spodbujanje vzpostavljanja kratkih oskrbnih verig
	Tehnološki razvoj in produktivnost	Ukrepi za povečanje konkurenčnosti KMG

V **Gorenjski statistični regiji** se je glede na uporabljene kazalnike pokazalo, da ima regija najmanjši delež kmetijskih zemljišč v strukturi rabe in najvišjo obremenitev z GVŽ na hektar, kar ima lahko dolgoročno negativne posledice na okolje. Zaradi tega je potrebno spodbujati sonaravno rejo živali in ekološki način kmetovanja, predvsem pa ohranjati ali celo povečevati obstoječi zemljiški potencial.

Notranjsko-kraška regija ima med vsemi slovenskimi regijami najbolj neugodno starostno strukturo in najmanjši delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo, zato bi bilo potrebno spodbujati vse vrste ukrepov, ki ohranjajo vitalnost podeželskih območij, predvsem na področju izobraževanja in svetovanja.

Podravska in Pomurska regija, ki predstavljata najbolj intenzivni kmetijski regiji v Sloveniji, se soočata z nadpovprečnim deležem kmetijskih zemljišč na vodovarstvenih območjih, visokim deležem zemljišč v zaraščanju in izrazito podpovprečnim deležem ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč. Zato bi morali biti ukrepi kmetijske politike prednostno usmerjeni v varovanje/ohranjanje kmetijskih zemljišč in spodbujanje takšnih kmetijskih praks, ki zmanjšujejo negativne vplive kmetijstva na okolje. Predvsem pa bi morali s kombinacijo ukrepov vzpodbuditi ekološke oblike pridelave (poljedelstvo, zelenjadarstvo).

Savinjska, Zasavska, Spodnjeposavska, Goriška, Koroška in Jugovzhodna Slovenija predstavljajo skupino regij, v katerih največje težave predstavlja pomanjkanje trženjskih aktivnosti in izrazito neugodna posestna in velikostna struktura kmetijskih gospodarstev. Zato bi bilo potrebno v omenjenih regijah usmerjati ukrepe kmetijske politike predvsem v povečanje konkurenčnosti kmetijskih gospodarstev ter spodbujati pridelovalce k povezovanju in vzpostavljanju kratkih oskrbnih verig ter s tem bolj konkurenčnemu nastopu na trgu.

Osrednjeslovenska regija ima v strukturi rabe najvišji delež pozidanih površin in nadpovprečno obremenitvijo z GVŽ na hektar. Še večjo težavo predstavlja nadaljnja (razmeroma hitra) izguba kmetijskih zemljišč zaradi gradnje komunalne in druge infrastrukture. Potrebno bi bilo spodbujati ukrepe, ki zmanjšujejo negativne vplive kmetijstva na okolje in sprejeti takšno prostorsko politiko, ki preprečuje gradnjo na (najbolj) kakovostnih kmetijskih zemljiščih ter istočasno usmerja razvojne projekte na številna slabše izrabljena, funkcionalno degradirana območja.

Obalno-kraška regija ima med vsemi slovenskimi regijami najvišji delež zemljišč v zaraščanju in najnižji delež kmetijskih gospodarstev, ki imajo standardni prihodek nad 8000 EUR. Zaradi tega bi morali biti ukrepi kmetijske politike usmerjeni predvsem v varovanje kmetijskih zemljišč in povečanje konkurenčnosti kmetijskih gospodarstev.

Seveda pa velja razmisliti, ali so navedeni ukrepi resnično vezani zgolj na kmetijsko politiko ali pa jih lahko izvajamo tudi v kombinaciji z drugimi regionalno-razvojnimi politikami ter na ta način povečamo njihovo učinkovitost.

6.3 Koristi in možnosti nadgradnje izvedbe ocene trajnosti kmetijstva

Merjenje kmetijske trajnosti je težko in ostaja izziv, saj kljub končnemu številčnemu prikazu, natančne »izmerjene« vrednosti ne moremo pridobiti. Veliko raziskav pa potrjuje, da je **pristop merjenja/ocenjevanja s kazalniki idealen za presojo smeri razvoja določenega področja** (Hennessy in sod., 2013).

Ocena trajnosti kmetijstva po slovenskih regijah, kjer smo s pomočjo kazalnikov analizirali množico podatkov, nakazuje nekatere razlike in **opozarja na nujnost regionalnega pristopa pri načrtovanju, izvajanju in vrednotenju ukrepov kmetijske politike**.

Poudariti moramo predvsem širši **pomen in vlogo uporabe kazalnikov**. Ti predstavljajo že preverjeno **uporabno orodje za informiranje in komuniciranje** z

javnostmi. Še bolj pomembno je, da na osnovi opredeljenih kazalnikov lahko **redno spremljamo razvoj in pravočasno zaznamo spremembe**, neposredno ali posredno vezane na kmetijsko dejavnost in razvoj podeželja.

Na nacionalni in regionalni ravni tako kazalniki predstavljajo okvir za spremljanje in načrtovanje razvoja znotraj kmetijske dejavnosti ali (regionalnega) razvoja podeželja.

Z izborom ustreznih kazalnikov za oceno ravni trajnosti v kmetijstvu na nivoju regij smo imeli v primerjavi z naborom za nacionalno vrednotenje (izbor je vključeval 34 kazalnikov) veliko težjo nalogo, saj so podatki, ki se zbirajo na nižjih prostorskih nivojih, pomanjkljivi. Še najlažje smo oblikovali nabor za vrednotenje okoljske trajnosti, kjer je na voljo vrsta prostorskih podatkov s področja rabe tal ipd.

Ena glavnih **prednosti opisanega metodološkega pristopa** je, da **omogoča posodabljanje in zamenjavo obstoječih kazalnikov. Za spremljanje razvoja kmetijstva** bi bilo idealno, da bi se, zaradi same razpoložljivosti podatkov **kazalniki posodabljali na 2 do 3 leta**; tako kot se izvajalo raziskovanja strukture kmetijskih gospodarstev. Na ta način bi ne le **sproti vrednotili učinke** različnih politik, ampak bi nam **rezultati že služili za načrtovanje nove generacije ukrepov** (kmetijske) politike. S tem bi lahko bistveno bolj učinkovito spremljali napredek izvajanja kmetijske politike, ki se izvaja v okviru 7-letnih programov. Trenutno poteka Program razvoja podeželja 2014–2020, ki sovпада tudi z izvajanjem Regionalnih razvojnih programov.

Prikazan sistem za ocenjevanje trajnosti kmetijstva pa omogoča vrednotenje tudi na drugih prostorskih ravneh (Rutar, 2016) in tudi z uporabo nekoliko spremenjenega nabora kazalnikov (Bedrač, 2016). To velja predvsem za okoljski vidik trajnosti, ki bi ga bilo potrebno, zaradi upoštevanja naravnih razmer in različnih nosilnih sposobnosti naravnega okolja, nujno vključevati v analize posebej občutljivih območij (kot so npr. vodovarstvena območja, območja prodnih ravnin, kraška območja, območja vodnih teles podzemne vode, območja posamezne občine ipd.). Obstoječa shema kazalnikov in vhodnih podatkov zanje namreč omogoča, da lahko analiziramo okoljsko trajnost na različnih prostorskih ravneh, neodvisno od formalnih statističnih enot. Vrednotenje okoljske trajnosti kmetijstva je še toliko bolj smiselno, saj nam primanjkuje ustreznih meritev, ki bi ažurno in ustrezno prikazovale vplive kmetijske dejavnosti na okoljske sestavine in razmere v okolju nasploh.

Ocenjevanje kmetijske trajnosti preko analiz gospodarske rasti, varovanja okolja in družbenega napredka v tujini označujejo kot trojni »P« pristop; Profit – Planet – People (dobiček – planet – prebivalstvo) (Hennessy in sod., 2013).

Pogled na regionalne oceno trajnosti kmetijstva v Sloveniji kaže, da Pomurska in Notranjsko-kraška regija dosejata najvišji, Osrednjeslovenska, Zasavska in Gorenjska regija pa najnižji indeks skupne trajnosti. Pričakovane regionalne razlike v doseganju skupne ravni trajnosti so se torej potrdile, dodatno pa se je pokazalo, da so velika odstopanja predvsem med posameznimi vidiki trajnosti.

Zasnovan sistem za merjenje regionalne trajnosti v kmetijstvu z metodo kazalnikov in večkriterijskim odločanjem lahko bistveno pripomore h kreiranju različni

politik s področja usmerjanja razvoja kmetijstva, varovanja okolja in razvoja podeželja. Predstavlja orodje, ki omogoča transparentnost in zagotavlja ustrezno spremljanje, nadzor in vrednotenje doseganja učinkov izvajanja (kmetijskih) politik in smer razvoja kmetijstva nasploh.

Predstavljeni pristop analiziranja kmetijske trajnosti s sistemom kazalnikov v kombinaciji z večkriterijskim odločanjem postavlja v ospredje tudi **nekatero metodološko dilemo**. Tako velja najprej opozoriti na vlogo **izbora ustreznih kazalnikov**. Zavedati se je potrebno, da je **izbira posameznih kazalnikov v veliki meri odvisna od značilnosti slovenskih razmer, politične relevantnosti** kazalnika in **razpoložljivosti primarnih podatkov**. Izbrani so bili takšni kazalniki, ki temeljijo na izvornih podatkih z razmeroma redno periodiko objavljanj in za katere se pričakuje, da bodo dostopni tudi v prihodnosti. Prav slednje omogoča neprestano posodabljanje modela. Potrebno je poudariti, da nabor obstoječih kazalnikov ni idealen, saj nekateri med njimi zgolj posredno opisujejo posamezni parameter.

Pri analizi razmer po posameznih regijah smo tudi ugotovili, da je **raven statistične regije lahko še vedno »pregroba«** za podrobne prostorske analize in predvsem pripravo konkretnih regionalnih priporočil in ukrepov.

Ker z obstoječim naborom kazalnikov še nismo povsem **enakovredno** in vsebinsko optimalno **pokrili vseh treh vidikov trajnosti**, predlagamo tudi nekaj možnih izboljšav za razširitev nabora kazalnikov. V okviru ekonomskega vidika bi bilo v prihodnosti **smiselno** v model **vkjučiti tudi fizične kazalnike obsega proizvodnje in intenzivnosti kmetijske pridelave** ter preučiti možnost vključitve knjigovodskih podatkov na kmetijskih gospodarstvih (FADN).

V okviru okoljskega vidika bi bilo v prihodnosti nujno **vkjučiti fizične kazalnike o izvajanju kmetijsko-okoljskih ukrepov**, kar bi bistveno izboljšalo kvaliteto ocene na področju biotske raznovrstnosti, ki se je pri dosedanem vrednotenju pokazala kot najbolj vprašljiva. Ena izmed težav pri vzpostavljanju okoljskih kazalnikov je, da nimajo redne periodike objavljanj, kar lahko v veliki meri presežemo z vključitvijo podatkov iz zbirnih vlog v okviru kmetijsko-okoljskih ukrepov.

Za še večjo uporabnost predlaganega modela bi bilo v prihodnosti potrebno vkjučiti še **kazalnike o diverzifikaciji dejavnosti na podeželju in kazalnike o opremljenosti podeželskega prostora** s prometno, telekomunikacijsko in drugo družbeno **infrastrukturo**.

Glede na to, da je velika večina slovenskega prostora pokrita z lokalnimi akcijskimi skupinami (LAS), ki izvajajo lokalne razvojne strategije po pristopu »od spodaj navzgor«, bi bilo smiselno preučiti možnost vključitve kazalnikov tudi s tega področja.

Za nadaljnje sistematično ocenjevanje trajnostne naravnosti kmetijstva bo potrebno še nekoliko izpopolniti sam nabor kazalnikov, predvsem pa vzpostaviti usklajen in poenoten način zbiranja podatkov ter določiti odgovornega za izvajanje te naloge.

V zaključku je potrebno poudariti, da je ocenjevanje trajnostne naravnosti kmetijstva skozi daljše časovno obdobje zelo zahtevno. Največja objektivna težava je

zagotavljanje časovnih serij podatkov, saj na zbiranje posameznih kazalnikov zelo vplivajo spremembe politike, kar lahko v določeni meri zoži nabor primernih kazalnikov. Pa vendar smo s prikazom regionalnih razlik in opozarjanjem na določene elemente, ki generirajo razlike v trajnostni naravnosti kmetijstva slovenskih regij opredelili vzroke, ki kažejo smeri sprememb v razvoju slovenskega kmetijstva. Predlagan metodološki okvir pa kljub vsem predstavljenim pomislekom predstavlja učinkovito orodje za nadaljnje spremljanje in oceno trajnostne naravnosti kmetijstva.

Povzetek

Trajnostna naravnost kmetijstva v slovenskih regijah

Slovenija glede na države EU-15 dosega razmeroma nizko stopnjo trajnosti kmetijstva (Slabe Erker in sod., 2015). Upoštevajoč vse tri vidike trajnosti smo na področju okoljske trajnosti v dokaj ugodnem položaju, medtem ko v segmentu družbene in ekonomske trajnosti zaostajamo. V prihajajočem programskem obdobju bomo morali ciljno usmeriti naša prizadevanja prav v izboljšanje razmer na področju zagotavljanja proizvodnje hrane in prehranske varnosti, izboljšanju dohodkovnega položaja kmetijskega sektorja, tehnološkim izboljšavam in boljši produktivnosti, izboljšanju demografske strukture in vitalnosti podeželja nasploh.

Pokrajinska heterogenost Slovenije in posledično pestrost kmetijske pridelave, kljub majhnosti naše države, zahteva proučitev vseh treh vidikov trajnosti kmetijstva tudi na nižji prostorski ravni. Ciljno naravnane ukrepe za spremembe, ki so v precejšnji meri povezani z izvajanjem ukrepov programa razvoja podeželja, bo potrebno usmerjati glede na potrebe in probleme posamezne regije. Razpoložljivost podatkov nam trenutno omogoča podrobnejše analize na ravni 12 slovenskih statističnih regij. Zavedamo se, da to ni idealna rešitev, saj znotraj posamezne regije (npr. Pomurske ali Savinjske) srečamo povsem različne pridelovalne pogoje, posledično pa tudi različne kmetijske usmeritve in stopnjo intenzivnosti kmetijske pridelave.

Analiza trajnosti na regionalni ravni je edina možnost, ki omogoča sledenje v metodologiji raziskave zastavljeni shemi – da ugotovimo, kateri vidiki in kateri parametri trajnosti kmetijstva po posameznih regijah najbolj odstopajo od povprečne stopnje trajnosti (t. j. povprečne vrednosti v Sloveniji). Za potrebe analize regionalne ravni smo ocenjevali odstopanja od povprečnih vrednosti na nivoju posameznega vidika (3 vidiki) in parametra (9 parametrov) in kazalnika (22 kazalnikov). Na koncu smo rezultate prostorsko prikazali in tako prvič, s skupnim indeksom trajnosti številčno opredelili, katere slovenske regije so na področju kmetijstva bolj trajnostne in katere manj.

Za potrebe opredelitve trajnostnega kmetijstva na regionalni ravni smo sledili konceptu že uporabljene metodologije ocenjevanja trajnosti v kmetijstvu, ki smo jo zasnovali in uporabili za potrebe primerjave kmetijske trajnosti z državami EU (Slabe Erker in sod., 2015). Izhajali smo iz zoženega nabora osnovnih kazalnikov po posameznih vidikih trajnosti, hkrati pa smo dodali vsebinsko relevantne nove kazalnike, za katere podatki na ravni držav EU niso bili dosegljivi, z njimi pa razpolagamo na nivoju Slovenije in njenih regij. Večina uporabljenih podatkov se nanaša na statistične regije, nekaj pa jih je na voljo tudi na nižjem prostorskem nivoju. Med ekonomskim, okoljskim in družbenim vidikom trajnosti se število izbranih kazalnikov razlikuje. Ekonomsko in družbeno trajnost smo ocenjevali na podlagi šestih, okoljsko pa desetih kazalnikov. Prav nabor kazalnikov za vrednotenje okoljske trajnosti, ki vključuje vrsto prostorskih podatkov (raba tal, zavarovana in varovana območja idr.), ki so v Sloveniji dostopni in sprotno ažurirani, je bilo moč oblikovati nekoliko lažje.

Pričakovane velike regionalne razlike v doseganju skupne ravni trajnosti v kmetijstvu so se potrdile, dodatno pa se je pokazalo, da prihaja do velikega razkoraka med posameznimi vidiki trajnosti. Okoljski vidik smo že v nacionalni primerjavi z državami EU-15 ocenili kot najugodnejši, podobno se kaže kot izrazito trajnosten tudi na regionalni ravni v kar 11 statističnih regijah. Na ekonomskem in družbenem področju je zaostanek številnih regij veliko bolj očiten, kar je gotovo tudi posledica preveč sektorskega pristopa pri spodbujanju trajnostnega razvoja podeželja.

Če povzamemo **ugotovitve po posameznih vidikih trajnosti** po statističnih regijah, skupni indeks ekonomske trajnosti kaže na trajnostno ekonomsko stanje kmetijstva v petih slovenskih regijah: Pomurski, Notranjsko-kraški, Koroški, Spodnjeposavski in Jugovzhodni Sloveniji. Še bolj pozitivna je slika skupnega indeksa okoljske trajnosti, ki kaže na trajnostno okoljsko stanje v kar 11 regijah (z izjemo Gorenjske). Tudi podrobnejša analiza po posameznih parametrih okoljske trajnosti kaže, da je stanje na tem področju najugodnejše. V kar štirih statističnih regijah (Notranjsko-kraška, Goriška, Jugovzhodna in Zasavska) je indeks vseh treh okoljskih parametrov trajnosten, kot manj trajnostni pa izstopata kmetijsko bolj intenzivni Podravska in Pomurska statistična regija. Skupni indeks družbene trajnosti kaže, sicer nekoliko presenetljivo, daleč najugodnejše rezultate v Pomurski regiji, medtem ko so razmere v ostalih regijah manj ugodne a nekoliko bolj uravnotežene. Prostorski prikaz doseganja družbene trajnosti, glede na upoštewane podatke, zelo očitno loči razmeroma ugodne razmere v regijah vzhodne in manj ugodne v regijah zahodne Slovenije. Najnižji indeks družbene trajnosti v kmetijstvu izkazujejo Gorenjska, Osrednjeslovenska, Obalno-kraška in Zasavska regija.

Glede na **skupni indeks trajnosti** v kmetijstvu smo na koncu opredelili kot trajnostne osem slovenskih regij, kot netrajnostne pa so se pokazale Osrednjeslovenska, Zasavska, Gorenjska in Obalno-kraška regija, torej pretežno regije zahodne in osrednje Slovenije.

Preglednica 49: Indeksi posameznih vidikov trajnosti in skupna trajnost v kmetijstvu po statističnih regijah Slovenije.

Statistična regija	Ekonomska trajnost	Okoljska trajnost	Družbena trajnost	Skupna trajnost kmetijstva
Gorenjska	-0,17	-0,18	-0,49	-0,27
Goriška	-0,32	0,38	-0,06	0,04
Jugovzhodna Slovenija	0,00	0,27	0,16	0,16
Koroška	0,77	0,29	0,06	0,36
Notranjsko-kraška	1,00	0,87	0,02	0,65
Obalno-kraška	-0,68	0,67	-0,26	-0,02
Osrednjeslovenska	-0,94	0,05	-0,50	-0,41
Podravska	-0,08	0,24	0,10	0,10
Pomurska	1,29	0,13	1,38	0,85
Savinjska	-0,14	0,38	0,10	0,14
Spodnjeposavska	0,10	0,39	-0,39	0,30
Zasavska	-0,83	0,47	-0,89	-0,33

Sintezni prikaz trajnosti kmetijstva po posameznih vidikih kaže, da pet slovenskih regij izkazuje trajnostni dosežek pri ekonomskem, okoljskem in družbenem vidiku. To so Pomurska (kmetijsko razvita in intenzivna), Koroška (prisotno tradicionalno, razmeroma ekstenzivno kmetovanje), Notranjsko-kraška (ekstenzivno kmetijstvo, razvito predvsem gozdarstvo), Jugovzhodna in Spodnjeposavska regija.

Posamezne vidike trajnosti in njihove parametre smo opredelili povsem enako kot na nacionalnem nivoju, podrobneje pa smo parametre trajnosti opredelili z naslednjimi kazalniki:

1. Ekonomski vidik (6 kazalnikov)

P1: Proizvodnja hrane in prehranska varnost:

- Dodana vrednost v kmetijstvu, delež v skupni BDV.

P2: Izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje proizvodov in storitev:

- Trženje kakovostnih kmetijskih proizvodov, delež odobrenih vlog.
- Delež kmetij z dopolnilno dejavnostjo.
- Delež kmetij s prihodkom nad 8000 EUR.

P3: Tehnološki napredek in povečanje produktivnosti:

- Produktivnost dela v kmetijstvu v PDM/ha.
- Izdatki za naložbe (posodabljanje kmetijskih gospodarstev), delež odobrenih vlog.

2. Okoljski vidik (10 kazalnikov)

P4: Ohranjanje naravnih virov in ekološkega ravnovesja:

- Delež KZ od vseh zemljišč.
- Delež pozidanih površin.
- Razmerje med površinami njiv in travinja.
- Delež KZU na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo.

P5: Ohranjanje biotske raznovrstnosti:

- Delež KZU na območjih Natura 2000.
- Delež KZ na območjih visoke naravne vrednosti.
- Delež zemljišč v zaraščanju.

P6: Uporaba okolju prijaznih tehnologij:

- Delež ekološko obdelanih KZ.
- Delež njiv na VVO.
- Obremenitev z GVŽ na ha.

3. Družbeni vidik (6 kazalnikov)

P7: Dvig zaposlenosti prebivalstva:

- Delež zaposlenih v kmetijstvu po SKD.

P8: Izboljšanje demografske strukture:

- Povprečna starost gospodarjev na družinskih kmetijah.
- Gostota poseljenosti na podeželskih območjih.
- Delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo.

P9: Urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja:

- Delež kmetij s prihodkom pod 8000 EUR.
- Sprememba dejanske rabe KZ v kategorijo pozidano.

Metodološki postopek dela se je nadaljeval enako kot pri nacionalni oceni trajnosti kmetijstva. Z metodo standardizacije smo pretvorili vrednosti posameznih kazalnikov na brezenotsko skalo, standardizirano normalno porazdelitev, ki ima zelene lastnosti v primeru agregacije. Preden smo kazalnike agregirali na ravni posameznih parametrov oz. vidikov (gre za razvoj agregatnih indeksov trajnosti na različnih ravneh), smo vsem kazalnikom in parametrom določili tudi njihovo pomembnost pri doseganju trajnosti. Področni indeksi trajnosti so izračunani kot povprečje posameznih uteženih kazalnikov znotraj enega parametra trajnosti in kot povprečje indeksov parametrov trajnosti znotraj ene izmed treh ravni trajnosti. Povprečje teh predstavlja najvišje agregirani indeks kmetijske trajnosti (IKT). Na koncu pozitivne vrednosti indeksov lahko interpretiramo kot trajnostni dosežek, negativne vrednosti pa kot manj trajnostni oz. smo v nadaljevanju uporabljali kar izraz netrajnostni dosežek.

Seveda takšen pristop in predstavljeni rezultati postavljajo v ospredje nekatere metodološke dileme. Tako velja opozoriti na vlogo izbora ustreznih kazalnikov, saj leta lahko vpliva na »moč« posameznih vidikov in parametrov trajnosti. Med vsemi regijami je presenetljivo najvišji skupni indeks trajnosti dosegla Pomurska statistična regija. Celovit pristop in uporabljena metodologija opozarjata na dvoje.

a) Da je raven statistične regije lahko še vedno »pregroba« za podrobne prostorske analize in predvsem pripravo konkretnih regionalnih priporočil in ukrepov.

b) Da z obstoječim naborom kazalnikov verjetno še nismo povsem enakovredno vključili vseh treh vidikov trajnosti. Vendar ocenjujemo, da je pomembnejša od izbora kazalnikov sama metodologija izračuna trajnosti. Nabor ustreznih kazalnikov se bo postopoma dopolnjeval in izpopolnjeval, postopek izračuna končne trajnosti pa je tako že določen. Prav prvo fazo izbora kazalnikov bo tako v prihodnje moč še izboljšati, kar pa bo v prvi vrsti odvisno od ustreznih monitoringov, vzdrževanja in nadgradnje ustreznih podatkovnih baz na različnih prostorskih ravneh in nenazadnje v dostopnosti relevantnih podatkov.

Vsekakor pa zasnovan sistem za ugotavljanje regionalnih razlik v doseganju trajnosti po posameznih vidikih in parametrih lahko bistveno pripomore h kreiranju različni politik s področja usmerjanja razvoja kmetijstva, varovanja okolja in tudi razvoja podeželja. Služi lahko tudi za spremljanje učinkov dosedanjih politik, saj je smiselno izvesti oceno trajnosti npr. za leto 2002, torej za čas ob vstopu Slovenije v EU (pred

izvajanjem programa razvoja podeželja 2004–2006). Vsekakor je sedaj tudi pravi čas, da se v okviru nove raziskave (ali morda magistrskega, doktorskega dela) obstoječe rezultate za leto 2010 oziroma 2011 nadgradi tudi s primerjavo za leto 2014 oz. 2015, ko bodo na voljo vsi relevantni podatki ob zaključku programskega obdobja 2007–2013. Podrobna obrazložitev kazalnikov in interpretacija doseganja trajnosti po vseh treh vidikih pa daleč presega zgolj potrebe kmetijskega sektorja. Interpretacije bodo koristne tudi na področju okoljskega sektorja, načrtovanja regionalnega razvoja ter pri realizaciji programov in projektov na nivoju regionalnih razvojnih programov.

Pomembno poglavje v monografiji predstavlja tudi prispevek o **zaznavanju trajnostnega razvoja kmetijstva s strani javnosti**. Stopnja legitimnosti in sprejemljivosti družbenega cilja, kot je trajnostno kmetijstvo, se povečuje, zato je pomembno, da zna politika ustrezno prisluhniti mnenju državljanov o stanju in izvajanju določene politike. Pomembno je vedeti, kakšen je odnos javnosti do trajnostnega razvoja (v kmetijstvu), kako javnost trajnost razume in kakšen pomen ji pripisuje. Seveda je pomembno tudi identificirati odločujoče dejavnike, ki vplivajo na to zaznavanje. Zelo težko je namreč učinkovito in odgovorno izvajati politiko, če le-ta nima ustrezne podpore v javnosti, če ni razumljiva ali dovolj promovirana. Čeprav je trajnostno kmetijstvo eden glavnih dolgoročnih prednostnih ciljev EU, usmerjen k večji kakovosti življenja, pa je merjenje zaznavanja javnosti ter ugotavljanje dejavnikov, ki vplivajo na javno mnenje o trajnostnem kmetijstvu, izvedeno le redko.

Z anketno raziskavo smo tako skušali zapolniti vrzel v empiričnem raziskovanju javnega mnenja o trajnostnem kmetijstvu v Sloveniji. Ugotavljali smo, kako si pomen trajnostnega kmetijstva razlaga širša javnost in kako kmetje, kako ocenjujejo pomembnost razvoja trajnostnega kmetijstva s pomočjo različnih funkcij in ciljev kmetijske politike, ali med širšo javnostjo in kmeti prihaja do razlik v stališču in kako pomemben je v resnici trajnostni razvoj kmetijstva za družbo nasploh. V raziskavi smo uporabili metodo analize primarnih podatkov, ki smo jih pridobili na podlagi opravljenih anket med obema ciljnim skupinama. Anketiranje je potekalo konec leta 2011 in v začetku leta 2012, izbran pa je bil naključni vzorec anketirancev. Pri vzorcu smo upoštevali, da so bili anketiranci primerno razporejeni glede na spol, starost, izobrazbo in tudi ustrezno zastopani po statističnih regijah. Na koncu smo obdelali in interpretirali rezultate 836 anket (502 ankete za širšo javnost in 324 anket kmetov).

Kaj najbolj označuje trajnostno kmetijstvo, smo prikazali s povprečnimi ocenami trditev, ki kažejo stopnjo strinjanja anketirancev. V ocenjevanje smo ponudili osem trditev, ki označujejo različne vidike trajnosti v kmetijstvu, od povsem okoljskih (npr. manjše obremenjevanje okolja in s tem njegovo ohranjanje) do ekonomskih (npr. večji dohodki na kmetiji) in družbenih (npr. poseljenost in zaposlenost na podeželju). Vsako trditev je posameznik ocenil glede na stopnjo strinjanja z njo, od 1 (se ne strinjam) do 5 (povsem se strinjam). Rezultati analize so pokazali, da se javnost z večino trditev strinja, saj so povprečne vrednosti višje od 3,5 pri prav vseh trditvah.

Javnost najvišjo stopnjo strinjanja pripisuje trditvi, da trajnostno kmetijstvo najbolj označuje »boljša preskrba s kakovostno hrano in večja varnost hrane« (ekonomski vidik trajnosti). Povprečna ocena trditve je kar 4,27, s to trditvijo se je strinjalo kar 82,9 % vprašanih. Na drugem mestu je ocena izrazito okoljsko naravnane trditve »manjša uporaba kemičnih sredstev, več ekološke pridelave«, ki je dosegla povprečno oceno

4,20. Najskromnejše strinjanje je bilo s trditvijo, ki odraža ekonomski vidik trajnosti in sicer »večji dohodki na kmetiji in dodatne donosne dejavnosti«. Odgovori kmetov so se nekoliko razlikovali.

Pomembnost kmetijstva za družbo smo ugotavljali z ocenjevanjem pomembnosti posameznih funkcij oziroma ciljev kmetijstva. S tem smo želeli preveriti, katere od številnih funkcij kmetijstva javnost ocenjuje kot najbolj pomembne. Ocenjevali so kar 20 različnih funkcij oz. ciljev in večino so vprašani vrednotili izrazito pozitivno. Spremembe v odnosu do kmetijstva lahko pripišemo v zadnjih letih naraščajočemu in pozitivno naravnanim medijskem poročanju. Na koncu so anketirani kot najbolj pomembno funkcijo kmetijstva izpostavili zaščito in ohranjanje kvalitete vode, ohranjanje tal in prsti (povprečna vrednost trditev kar 4,64). To kaže, da javnost kot eno nosilnih funkcij kmetijske dejavnosti prepozna njeno okoljsko in varovalno vlogo, kar potrjuje tudi visoko ocenjena nadzorovana raba gnojil in FFS ter zmanjševanje kmetijskega obremenjevanja okolja. Najnižjo povprečno oceno sta prejeli funkciji izboljšanje prometne in druge infrastrukture (3,75) in povečanje učinkovitosti dela (3,82).

Visoke povprečne ocene vseh trditev o tem, kaj najbolj označuje trajnostno kmetijstvo, in rezultati neparametričnega χ^2 testa za vsako od trditev dokazujejo, da javnost in kmetje v splošnem široko in enako pomembno razumejo vse vidike kmetijske trajnosti - okoljsko, družbeno in ekonomsko. Povprečne ocene trditev med obema skupinama anketirancev se le malenkostno razlikujejo.

Primerjava povprečnih ocen o pomembnosti posameznih funkcij oz. ciljev trajnostnega kmetijstva kaže, da se večje razlike v odgovorih kažejo pri oceni trditev »ohranjanje naravne in kulturne dediščine«, »nadzorovana uporaba gnojil in FFS«, »stabilnost in dvig dohodka«, »zmanjševanje kmetijskega obremenjevanja okolja« in pri trditvi »zaščita in ohranjanje kvalitetne vode, ohranjanje tal in prsti«. Trditev »stabilnost in dvig dohodka« so, povsem pričakovano, bolje ocenili kmetje, saj je zanje kmetijska dejavnost preživetvenega pomena, medtem ko je druge trditve, predvsem tiste z okoljsko vsebino, bolje ocenila splošna javnost.

Na koncu nas je zanimal pogled ljudi na to, kako se je razvijalo trajnostno kmetijstvo v zadnjih desetih letih na vseh treh področjih in sicer z vidika preskrbe s hrano, preživetja kmeta in ohranjanja okolja. Vprašanje smo namenoma nekoliko poenostavili in tako vse tri vidike trajnosti približali anketirancem. Iz primerjave odgovorov je razvidno, da obe skupini večinoma menita, da je šel razvoj kmetijstva na slabše, predvsem z vidika preživetja kmeta. Glede preskrbe s hrano je odstotek javnosti, ki meni da se razmere na tem področju slabšajo, manjši, medtem ko ravno obratno velja pri vidiku ohranjanja okolja (javnost meni, da kmetijstvo s svojo dejavnostjo vse bolj negativno vpliva na ohranjanje okolja).

Zaznavanje razvoja kmetijstva v zadnjih desetih letih s strani kmetov se zdi zelo realno, za razliko od splošne javnosti ocenjujejo, da gre razvoj na slabše predvsem na področju preskrbe s hrano in pri samem preživetju kmeta. Sovpada z dejanskimi ukrepi politike, saj je država v tem času vlagala sredstva predvsem v trajnostno rabo naravnih virov in ohranjanje krajine (okrog 80 mio EUR v letu 2010), manj v kakovost življenja na podeželju (okrog 60 mio EUR v letu 2010) in najmanj v izboljšanje

konkurenčnosti kmetijsko prehrambnega sektorja (okoli 20 mio EUR v letu 2010). Od leta 2000 do 2010 naj bi se delež skupnih javnih sredstev za kmetijsko politiko povečal kar za štirikrat (Juvančič, Erker, 2006). Tudi ekonomski podatki potrjujejo slabo stanje na ekonomskem področju. Kljub povečanju kmetijske proizvodnje je opazen trend zmanjševanja BDV. Sektor kmetijstva v Sloveniji že od leta 2005 naprej ni bil poslovno uspešen (razmerje med prihodki in izdatki je 0,9 oz. 0,8) (Eurostat, 2011).

Na drugi strani se zdi pesimizem splošne javnosti na področju doseganja okoljske trajnosti kmetijstva v tem trenutku pretiran, saj je v nasprotju z ugodnimi kmetijsko-okoljskimi dosežki in trenutno usmerjenostjo kmetijske politike.

Večja usklajenost med skupinama se kaže pri oceni razlogov, ki botrujejo razmišljanju, da gre razvoj na bolje, saj so povprečne ocene skupin precej podobne. Drugi del javnosti, ki meni, da gre razvoj kmetijstva vendarle v pravo smer, vidi zasluge za takšen razvoj na strani proizvodnje predvsem v boljši praksi kmetovanja, na strani potrošnje pa v kupcih, ki povprašujejo po kakovostni domači hrani. Javnost (zlasti splošna) je očitno zelo polarizirana pri zaznavi napredka na okoljskem področju.

Glede na podatke o stanju okolja in zdravi hrani pa si kljub neenotnem mnenju in zaznavam javnosti upamo trditi, da se oba dejavnika spreminjata na bolje. To namreč dokazuje že hiter pregled nekaterih podatkov o stanju okolja. Tako se je na primer v zadnjih letih izboljšala bilanca dušika, t. j. razlika med vnosom ter odvzemom dušika s kmetijskih zemljišč, ki se je iz 101 kg N/ha v letu 2003 znižala na 64 kg N/ha v letu 2007 (Eurostat, 2011). Od leta 2000 je poraba rastlinskih hranil padala in je znašala v letu 2007 16 % manj kot leta 2002 (SURS, 2009). Prodaja FFS se je v Sloveniji v obdobju 2000–2005 zmanjšala za približno 5 % (Eurostat, 2011). Odziv kmetijskih gospodarstev na kmetijsko politiko, ki podpira širjenje ekološkega kmetovanja, je prav tako iz leta v leto večji. Površine zemljišč, namenjene ekološkemu kmetovanju, so se v obdobju 2004–2015 povečale s 4,6 % na 8,8 % vseh kmetijskih zemljišč v uporabi (Eurostat, 2016).

Ljudem v Sloveniji se zdi trajnostni razvoj kmetijstva zelo pomemben, pri čemer javnost bolj izpostavlja okoljsko, kmetje pa družbeno dimenzijo trajnosti, s podarkom tudi na njihovem dohodkovnem položaju. Po mnenju javnosti trajnostno kmetijstvo najbolj označujejo pojmi samooskrba s hrano, varna hrana in kakovostna hrana. To kaže na dobre obete za prodajo doma pridelane hrane v prihodnosti. Zato so v tem trenutku, ko trajnostne kmetijske prakse praviloma (še) niso ekonomsko upravičene, državljani pa se že zavedajo zdravstvenih in okoljskih koristi kakovostne in varne hrane (kar v praksi nakupovanja še ni zabeleženo), obstoječe spodbude politike zelo dobrodošle. Tu mislimo na spodbude tako na strani proizvodnje, kot so npr. ukrepi za spodbujanje domače porabe, neposredna plačila za ekstenzivno rejo, za mlečno proizvodnjo v hribovskih območjih, podpore skupinam proizvajalcev pri dejavnostih informiranja in pospeševanja prodaje za proizvode, ki so vključeni v sheme kakovosti hrane, kot na strani povpraševanja (npr. programi informiranja in promocije).

Ideja o trajnostnem kmetijstvu je predmet razprav že zelo dolgo. Opaziti je določene premike v to smer, vendar še zmeraj ne v tolikšni meri, kot bi bilo potrebno. Delež tistih, ki kupujejo ekološko pridelano domačo hrano, je namreč v Sloveniji še vedno nizek. Prodaja lastnih kmetijskih pridelkov in proizvodov na živilskih trgih je v letu

2010 znašala dobre 3 % BDV kmetijstva (SURS, 2011). S tako šibko dejansko podporo potrošnikov trajnostnemu kmetijstvu je kljub pomoči države težko zagotavljati ekonomsko in socialno varnost kmeta. Pomembno je, da o tem ne govorimo samo na teoretični ravni ter da ne skušamo vsiliti ljudem načina ravnanja samo preko predpisov, ampak moramo vplivati na prepričanja in vrednote ljudi, da bi lahko spremenili in opustili prevladujoče vzorce življenja in delovanja. To je zelo dolgotrajen proces, ki ga najlažje uresničimo z ustreznim vzgojnim in izobraževalnim sistemom. Ljudje bodo spremenili svoje vedenjske vzorce, če bodo ustrezno motivirani, informirani in ozaveščeni. K temu lahko zgledno prispevajo zajamčeni trgi za hitro pokvarljivo sadje in zelenjavo (npr. javni sektor).

Z anketo med splošno javnostjo in med kmeti smo torej ugotovili, da **v Sloveniji obstaja izrazita podpora trajnostnemu kmetijstvu s strani javnosti**. Statistično značilne razlike med podporo splošne javnosti in kmetov pa so v dojemanju trajnostnega napredka kmetijstva na področju okolja. Vzporedno se kaže neskladje med načelno in dejansko podporo trajnostnemu kmetijstvu.

V delu raziskave, ki se nanaša na ugotavljanje javnega mnenja je bil poudarek na osebnih mnenjih, kaj si ljudje mislijo o posamezni stvari oz. posamezni funkciji trajnostnega razvoja kmetijstva, kar se da kvantitativno izmeriti samo z javnomnenjskimi anketami, ki pa, kot vemo, niso najbolj objektivne. Poleg tega osebno mnenje ne odraža vedno dejanskega stanja oziroma je zaznavanje lahko drugačno od realnosti. Koristno bi bilo, da bi se v nadaljnjih raziskavah osredotočili še na osebne vrednote ali pa na vplive različnih medijev na mnenje posameznika in s tem identificirali dejavnike, prek katerih je smiselno in možno spreminjati oziroma krepiti trajnostno zavedanje, proizvodne in potrošniške oziroma prehranjevalne vzorce. Verjamemo, da je na ta način možno doseči sinergijske učinke na ekonomskem, družbenem in okoljskem področju razvoja.

Summary

Sustainable orientation of agriculture in Slovenian regions

Slovenia's level of agricultural sustainability is relatively low compared to that of the EU 15 countries (Slabe Erker et al., 2015). With respect to the three aspects of sustainability, Slovenia is in a relatively favorable position in the area of environmental sustainability, whereas it lags behind in the segments of social and economic sustainability. In the current program period, efforts will therefore need to be directed towards improving conditions in ensuring food production and food security, improving income in the agricultural sector, technological improvements and higher productivity, and improving the demographic structure and vitality of rural areas.

The landscape heterogeneity of Slovenia and resultant high diversity of agricultural production despite the country's small size require an examination of all three aspects of agricultural sustainability at the lower spatial level as well. Targeted measures for changes that are to a considerable extent associated with carrying out a Rural development program will need to be directed taking into account the specific needs and problems of particular regions. The availability of data currently allow for more detailed analyses at the level of 12 Slovenian statistical regions. We realize that this is not an ideal solution since within particular regions (for example the Mura or Savinja regions) we encounter entirely different production conditions and therefore different orientations and degrees of intensiveness in agricultural production.

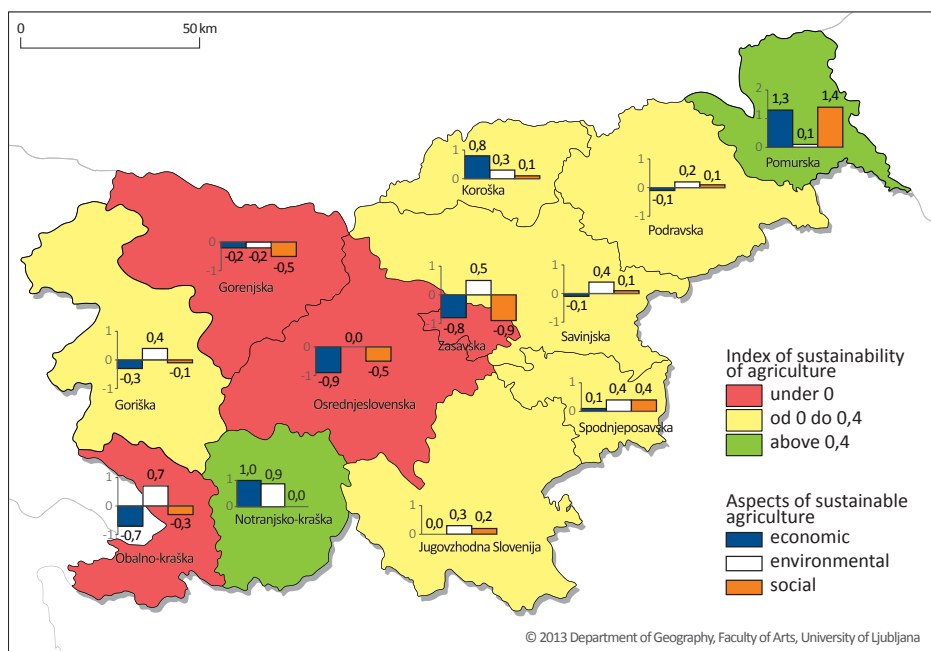
Nevertheless, an analysis of sustainability at the regional level is the only possibility that allows us to follow the scheme set out in the methodology of the research – in order to determine which aspects and which parameters of agricultural sustainability in particular regions deviate most from the average level of sustainability (i.e. the average values for Slovenia). For the needs of the analysis at the regional level we assessed the deviation from the average values at the level of the individual aspect (three aspects), parameter (nine parameters), and indicator (22 indicators). We then presented the results spatially and thus for the first time, along with an overall sustainability index we also showed in numbers which Slovenian regions are more agriculturally sustainable and which are less.

For the needs of determining agricultural sustainability at the regional level, we followed the concept of the methodology already used for assessing agricultural sustainability that we developed and applied for comparing agricultural sustainability in EU countries (Slabe Erker et al., 2015). We started from a narrowed down list of basic indicators according to particular aspects of sustainability while adding new indicators with relevant content for which data at the level of EU countries was not available but for which we had available data at the country level of Slovenia and its regions. The majority of the data used are based on statistical regions, but some are also available for lower spatial levels. The number of selected indicators differs among the economic, environmental and social aspects of sustainability. Economic and social sustainability were assessed using six indicators while for environmental sustainability we used ten. The set of indicators for assessing environmental sustainability, which

includes a range of spatial data (land use, protected areas, etc.) that are accessible and regularly updated in Slovenia, was somewhat easier to develop.

The expected large regional differences in the achievement of the overall level of agricultural sustainability (with respect to Slovenian conditions) were confirmed, and it was additionally shown that there is great divergence among the particular aspects of sustainability. We already assessed the environmental aspect as most favorable in national comparisons with the EU 15 countries, and similarly at the regional level this aspect is also shown to be extremely sustainable (this being the case in 11 of the 12 statistical regions). The lagging behind of many regions is much more apparent in the economic and social fields, which is doubtless also a consequence of an approach to the stimulation of sustainable rural development that is overly sectorial.

Figure 40: The overall level of agricultural sustainability in Slovenian regions.

If we summarize the findings according to particular aspects of sustainability by statistical region, the overall index of economic sustainability indicates an economically sustainable state in agriculture in five Slovenian regions: Mura, Inner Carniola-Karst, Carinthia, Lower Sava, and Southeast Slovenia. The picture of the overall index for environmental sustainability is even more positive, with 11 regions (the only exception being Upper Carniola) showing an environmentally sustainable state. A more detailed analysis based on specific parameters of environmental sustainability further confirms that the situation in this area is the most favorable. In as many as four statistical regions (Inner Carniola-Karst, Gorizia, Southeast, and Central Sava) the index of all three environmental parameters is sustainable, while as expected the agriculturally

more intensive Drava and Mura statistical regions stand out as less sustainable. The overall index of social sustainability shows, somewhat surprisingly, by far the most favorable results in the Mura region, while the conditions in the other regions are worse but somewhat more balanced. A spatial presentation of the achievement of social sustainability with respect to the data considered very clearly distinguishes the relatively favorable conditions in the eastern regions and the less favorable ones in the regions of western Slovenia. The lowest index of social sustainability in agriculture is shown by Upper Carniola, Central Slovenia, Coastal-Karst, and Central Sava regions.

Based on the **overall sustainability index** in agriculture, we identified the majority, or eight Slovenian regions, as sustainable while the Central Slovenia, Central Sava, Upper Carniola, and Coastal-Karst regions, i.e. predominantly the regions of western and central Slovenia, were found to be unsustainable.

Table 50: Indices of particular aspects of sustainability and overall sustainability of agriculture by Slovenian statistical region

Statistical region	Economic sustainability	Environmental sustainability	Social sustainability	Overall sustainability of agriculture
Upper Carniola	-0.17	-0.18	-0.49	-0.27
Gorizia	-0.32	0.38	-0.06	0.04
Southeast Slovenia	0.00	0.27	0.16	0.16
Carinthia	0.77	0.29	0.06	0.36
Inner Carniola-Karst	1.00	0.87	0.02	0.65
Coastal-Karst	-0.68	0.67	-0.26	-0.02
Central Slovenia	-0.94	0.05	-0.50	-0.41
Drava	-0.08	0.24	0.10	0.10
Mura	1.29	0.13	1.38	0.85
Savinja	-0.14	0.38	0.10	0.14
Lower Sava	0.10	0.39	0.39	0.30
Central Sava	-0.83	0.47	-0.89	-0.33

A presentation of agricultural sustainability according to particular aspects shows that five Slovenian regions achieve sustainability in the economic, environmental and social aspects. These are the Mura (agriculturally developed and intensive), Carinthia (traditional and relatively extensive agriculture), Inner Carniola-Karst (extensive agriculture, primarily developed forestry), Southeast Slovenia, and Lower Sava regions.

Particular aspects of sustainability and their parameters were defined in exactly the same way as on the national level, and we defined the parameters of sustainability in more detail using the following indicators:

1. Economic aspect (6 indicators)

P1: Production of food and food security

- Added value of agriculture, share in total GVA.

P2: Improvement of income from farming and marketing of products and services

- Marketing of quality agricultural products, share of approved applications.
- Share of farms with supplementary activity.
- Share of farms with an income above 8000 EUR.

P3: Technological progress and increase of productivity

- Labor productivity in agriculture in AWUsha.
- Investment expenditures (modernization of farms), share of approved applications.

2. Environmental aspect (10 indicators)

P4: Conservation of natural resources and ecological equilibrium

- Share of farmland in total land.
- Share of built-up areas.
- Ratio between cropland and grassland.
- Share of UAA in Less Favored Areas.

P5: Conservation of biotic diversity

- Share of UAA in areas in the Natura 2000 network.
- Share of farmland in areas with high natural value (HNV).
- Share of land reverting to natural vegetation.

P6: Use of environmentally friendly technologies

- Share of organically farmed land.
- Share of cropland na WPAs
- Loads of livestock units (LU) per hectare

3. Social aspect (6 indicators)

P7: Raising the employment rate

- Share of employed in agriculture (SCA).

P8: Improvement of the demographic structure

- Average age of heads of farm households.
- Density of settlement in rural areas.
- Share of farm household heads with formal agricultural education.

P9: Management of rural areas, improvement of vitality

- Share of farms with income below 8000 EUR.
- Change in actual use of farmland to the category of built-up areas.

We continued with the procedure as with the national assessment of agricultural sustainability. Using a standardization method we converted the values of particular indicators to a unitless scale, a standardized normal distribution with the desired properties for aggregation. Before aggregating the indicators at the level of particular parameters and aspects (for the development of aggregate indices of sustainability at different levels), we also determined for all indicators their relative importance in achieving sustainability. Area indices of sustainability were calculated as the average of particular weighted indicators within one parameter of sustainability and as the average of indices of parameters of sustainability within one of three levels of sustainability. The average of these represents the highest aggregate agricultural sustainability index (ASI). Final positive values of the indices can be interpreted as achievement of sustainability, while negative values can be interpreted as less sustainable, or as we express it in the text to follow, achievement of unsustainability.

Of course, this approach and the results presented bring to the fore some methodological dilemmas. In this regard the role of the selection of suitable indicators should be noted, since this influences the “strength” of particular aspects and parameters of sustainability. Among all the regions, surprisingly the Mura statistical region achieved the highest overall index of sustainability. An integrated approach and the methodology used draw attention to two things: a) that the level of the statistical region can still be too “coarse” for detailed spatial analysis and especially the preparation of specific regional recommendations and measures, and b) that in using the existing set of indicators we have probably not yet entirely equally included all three aspects of sustainability. However, we estimate that the methodology itself of calculating sustainability is more important than the selection of indicators. The set of suitable indicators will be gradually added to and improved while the procedure for calculating final sustainability has already been determined. The first phase of selecting indicators will thus be possible to improve on in future, which will in the first instance be dependent on suitable monitoring, maintaining and upgrading appropriate databases at different spatial levels and not least of all on the accessibility of relevant data.

In any case, the system designed for determining regional differences in achieving sustainability can make an important contribution to designing various policies in directing the development of agriculture, environmental protection, and rural development. It can also serve to monitor the effects of policies to date, since it makes sense to carry out an assessment of sustainability after, for instance, 2002, when Slovenia entered the EU (before the implementation of the rural development program from 2004–2006). In any case, now is also the right time for new studies (or perhaps a master’s or doctoral dissertation) to build on existing results from 2010/11 with a comparison of 2014 or 2015, when all the relevant data will be available at the conclusion of the 2007–2013 program period. A detailed explanation of indicators and interpretation of the achievement of sustainability according to all three indicators far exceeds just the needs of the agricultural sector. Interpretations will also be

useful for the environmental sector, the planning of regional development, and the realization of programs and projects at the level of regional development programs.

An important chapter in the monograph is also the contribution on the **perception of sustainable development on the part of the public**. The degree of legitimacy and acceptability of a social objective such as sustainable agriculture is increasing, and it is therefore important that policy-makers know how to listen appropriately to citizens' opinions of the current situation and implementation of a particular policy. It is important to know what the attitude of the public is towards sustainable development (in agriculture), how the public understands sustainability, and the importance it ascribes to it. It is of course also important to identify deciding factors that influence this perception: it is very difficult to carry out a policy effectively and responsibly if it lacks the corresponding public support, if it is not understandable or sufficiently publicized. Despite the fact that sustainable agriculture is one of the main long-term priority aims of the EU, directed towards a higher quality of life, measuring the public's perception and identifying the factors that influence public opinion of sustainable agriculture are carried out only infrequently.

We thus attempted to fill the gap in empirical research of public opinion of sustainable agriculture in Slovenia through a questionnaire-based survey. We looked at how the importance of sustainable agriculture is explained to the general public and to farmers, how the importance of the development of sustainable agriculture is assessed using various functions and aims of agricultural policies, whether there is a divergence of views between the broader public and farmers, and how important the sustainable development of agriculture is for society in general. In the study we used the method of analysis of primary data obtained based on completed questionnaires among the two target groups. The survey was carried out towards the end of 2011 and at the beginning of 2012, with a random sample of respondents. For the sample we took care that respondents were appropriately distributed based on gender, age, education and also with appropriate representation according to statistical regions. We then processed and interpreted results from 836 questionnaires (502 questionnaires for the general public and 324 questionnaires for farmers).

What most characterizes sustainable agriculture we showed through the average assessments of statements that show the degree to which respondents agree. We provided eight statements denoting different aspects of sustainability in agriculture, from entirely environmental ones (e.g. lower impacting of the environment and hence its preservation) to economic ones (e.g. higher farm incomes) and social ones (e.g. settlement and employment in rural areas). Each statement was rated by the respondent on a scale of 1 (do not agree) to 5 (agree completely). The results of the analysis show that the public agrees with the majority of statements, since the average for all statements is above 3.5.

The public shows the greatest degree of agreement with the statement that sustainable agriculture is best described as "better supply of quality food and greater food security" (economic aspect of sustainability). The average score for this statement was 4.27, and 82.9% of respondents agreed with it. In second place was the score for the strongly environmentally oriented statement "less use of chemical substances, more organic crop production", which achieved an average score of 4.20. The

least degree of agreement was with the statement reflecting the economic aspect of sustainability “higher farm incomes and additional profit-making activities.” The responses of farmers differed somewhat.

The importance of agriculture for society was determined using an evaluation of the importance of particular functions or aims of agriculture. In this way we wanted to check which of the many functions of agriculture were evaluated as most important by the public. We assessed 20 different functions or aims and most were evaluated extremely positively by respondents. Changes in the attitude to agriculture can be attributed to positive reporting of the media, which has been growing in recent years. Respondents ranked the protection and conservation of water quality, land and soil as the most important function of agriculture (average value of the statement was 4.64). This shows that the public recognizes the environmental and protective role as one of the essential functions of agricultural activity, which is also confirmed by the highly rated controlled use of fertilizers and phytopharmaceutical substances and reduction of agricultural impact on the environment. The lowest average score was given to the function of improving transportation and other infrastructure (3.75) and increase in labor productivity (3.82) (general social functions).

High average scores for all statements regarding what most characterizes sustainable agriculture and results from a nonparametric χ^2 test for each statement shows that in general the public and farmers have a broad understanding of agricultural sustainability and give equal importance to all its aspects – environmental, social, and economic. Average scores of statements differed only slightly between the two groups of respondents.

A comparison of average scores of the importance of particular functions or aims of sustainable agriculture indicates that larger differences in answers are shown in the evaluation of the statements “preservation of natural and cultural heritage”, “controlled use of fertilizers and phytopharmaceutical substances”, “stabilization and increase of income”, “reducing the environmental impact of agriculture” and “protection and conservation of water quality, land and soil.” As fully expected, the statement “stabilization and increase of income” was rated higher by farmers, since agricultural activity for them represents their livelihood, while other statements, in particular those with an environmental content, were rated more highly by the public.

Finally, we were interested in people’s views of the development of sustainable agriculture in the last ten years in all three areas, specifically a) from the standpoint of food supply, b) from the standpoint of farmers’ livelihood and c) from the standpoint of environmental protection. We deliberately simplified the question somewhat in order to make all three aspects of sustainability more accessible to the respondents. From a comparison of responses it is evident that both groups for the most part believe that the development of agriculture is deteriorating, especially from the standpoint of the farmer. With respect to food supply the percentage of the public that believes that conditions in this area are worsening is smaller, whereas just the opposite is true for the aspect of environmental protection (the public believes that agriculture is having an increasingly negative impact on environmental conservation through its activity).

Perception of the development of agriculture in the past ten years on the part of farmers appears quite realistic; in contrast to the general public, farmers believe that development has been worsening, especially in the area of food supply and the livelihood of farmers. This coincides with actual policy measures when the country in this time period invested funds primarily in the sustainable use of natural resources and landscape preservation (around 80 million EUR in 2010), less so in the quality of life in rural areas (around 60 millions EUR in 2010), and least of all in boosting the competitiveness of the agricultural and food sector (around 20 million EUR in 2010). From 2000 to 2010 the share of total public funding for agricultural policy was to have increased fourfold (Juvančič, Erker, 2006). Economic data also confirm a poor situation in the economic field. Despite an increase in agricultural production there was a noticeable trend in the reduction of GVA. The agriculture sector in Slovenia has not been economically successful since 2005 (the ratio between income and expenditures is 0.9 and 0.8, respectively) (Eurostat, 2011).

On the other hand, the pessimism of the general public in the area of achieving environmental sustainability at this time appears exaggerated, since it is belied by favorable environmental-agricultural achievements and the current orientation of agricultural policy.

There is a greater convergence of the two groups in evaluating the reasons that foster the thinking that development is changing for the better, since the average scores of the groups are quite similar. The other part of the public, which thinks that the development of agriculture is nevertheless moving in the right direction, sees the reasons for this kind of development on the side of production to the greatest extent in better farming practices, and on the side of consumption in consumer demand for quality locally produced food. The public (especially the general public) is clearly quite polarized in the perception of progress in the environmental field.

With respect to data on the state of the environment and healthy food, despite a lack of consensus of views and perceptions by the public, we feel justified in asserting that both factors are changing for the better. This is evidenced just by a quick overview of some data on the state of the environment. Thus for example in recent years the nitrogen balance has improved, i.e. the difference between the input and output of nitrogen to and from farmland, which was reduced from 101 kg N/ha in 2003 to 64 kg N/ha in 2007 (Eurostat, 2011). Since 2000 the consumption of plant nutrients has fallen by 16% from 2002 to 2007 (SURS, 2009). The sale of phytopharmaceutical substances in Slovenia over the 2000-2005 period has dropped by about 5% (Eurostat, 2011). The response of agricultural households to agricultural policies in support of organic farming is increasing year by year. The area of land used for organic farming has increased from 4,6% in 2004 up to 8,8% of all agricultural land in use (Eurostat, 2016)).

The sustainable development of agriculture appears to be very important to people in Slovenia, in which the public focuses more on the environmental aspect of sustainability while farmers focus more on the social aspect, with particular emphasis on their income position. In the view of the public, sustainable agriculture is characterized most by the concepts of self-sufficiency in food supply, food security, and quality food. This indicates good prospects for the sale of home-grown food in future.

Therefore at this time, when sustainable agricultural practices are as a rule not (yet) economically justified yet citizens are already aware of the health and environmental benefits of good quality and safe food (though it is not yet reflected in purchasing practices), existing policy incentives are very welcome. Here we have in mind incentives on the side of production, such as for example measures for stimulating domestic consumption, direct payments for extensive livestock production, for dairy production in mountainous areas, support to groups of producers in educational activities and facilitating sales of products that are included in the food quality scheme, as well as on the side of demand, for example informational programs and promotion.

The idea of sustainable agriculture has been a subject of discussion for a very long time. Certain shifts in this direction can be observed, but not yet to the extent that would be necessary. The share of people who buy organic, home-grown food is still low in Slovenia. The sale of agricultural crops and products from private producers on food markets in 2010 accounted for a bit more than 3% of the GVA of agriculture (SURS, 2011). With such weak actual support from consumers to sustainable agriculture it is difficult to ensure the economic and social security of farmers despite the assistance of the state. It is important that this be discussed not only at the level of theory and that we do not attempt to impose a mode of behavior on people only through regulations, but that we influence the beliefs and values of people so as to change and abandon the prevailing patterns of life and work. This is a very long-term process which is most easily realized through an appropriate educational system. People will change their behavior patterns if they are suitably motivated, informed, and educated. A guaranteed market for perishable fruit and vegetables could set a good example (e.g. the public sector).

Through a survey of the general public and farmers we thus found that **in Slovenia there is strong public support for sustainable agriculture**. There are statistically characteristic differences between the general public and farmers in the perception of the sustainable progress of agriculture in the environmental area. Parallel to this there is a discrepancy between support in principle and actual support for sustainable agriculture.

In the part of the study based on determining public opinion the emphasis was on personal opinions, what people think about a particular thing or function of sustainable agriculture, which can be quantitatively measured only through public opinion surveys, which, as we all know, are not the most objective. Besides this, personal opinion does not always reflect the actual situation, and the perception can differ from the reality. It would be useful if in future research there was also a focus on personal values or on the influences of different media on the opinion of the individual and through this the identification of factors through which it makes sense and is possible to strengthen sustainable awareness, production, and consumption and eating habits. We believe that in this way synergistic effects can be achieved in the economic, social, and environmental fields of development.

Literatura in viri

- Aerni, P., 2009. What is sustainable agriculture? Empirical evidence of diverging views in Switzerland and New Zealand. *Ecological Economics*, 68, 6, str. 1872–1882.
- Akcijski načrt razvoja ekološkega kmetijstva v Sloveniji do leta 2015. URL: http://www.mko.gov.si/si/delovna_podrocja/kmetijstvo/ekolosko_kmetovanje/akcijski_nacrt_razvoja_ekoloskega_kmetijstva_v_sloveniji/ (citirano 12. 4. 2012).
- Atlas okolja. Agencija RS za okolje. URL: http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso (citirano 12. 4. 2012).
- Bavec, M., Grobelnik Mlakar, S., Rozman, Č., Pažek, K., Bavec, F., 2009. Sustainable agriculture based on integrated and organic guidelines: understanding terms: The case of Slovenian development and strategy. V: *Outlook on Agriculture*, 38, 1, London, str. 89–95.
- Bedrač, M., Cunder, T., 2007. Vrednotenje elementov večnamenskosti kmetijstva v Sloveniji. V: Kavčič S. (ur.). *Slovensko kmetijstvo in podeželje v Evropi, ki se širi in spreminja*. Ljubljana. Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije, str. 63–75.
- Bedrač, M., 2016. Ocena trajnostne naravnosti kmetijstva v Sloveniji v obdobju 2000–2013. Magistrsko delo, Maribor, Fakulteta za kmetijstvo in biosistemske vede, 123 str.
- Boštjančič E., Lampič B., 2015. Varnost, stabilnost, življenjski slog: prevladujoča karierna sidra gospodarjev slovenskih tržnih kmetij. Ljubljana, Dela, 44, str. 5–23.
- Bhutto, A. W., Bazmi, A. A., 2007. Sustainable agriculture and eradication of rural poverty in Pakistan. *Natural Resources Forum*, 31, 4, str. 253–262.
- Brussaard, L., Caron, P., Campbell, B., Lipper, L., Mainka, S., Rabbinge, R., Babin, D., Pulleman, M., 2010. Reconciling biodiversity conservation and food security. *Scientific challenges for a new agriculture*, 1–2, 2, str. 34–42.
- Cigale, D., Lampič, B., Potočnik Slavič, I., 2013. Interrelations between tourism offer and tourism demand in the case of farm tourism in Slovenia. *European Countryside*, 5, 4, str. 339–355.
- Cigale, D., Lampič, B., Potočnik Slavič, I., 2014. Geografske značilnosti turizma na kmetiji. V: Cigale, D., Lampič, B., Potočnik Slavič I., Repe, B., (ur.). *Geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji*, (GeograFF, 15), Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, str. 67–88.
- Cornelissen, M. G., Van den Bergb, J., Koopsa, W. J., Grossmanc, M., Udoa, H. M. J., 2001. Assessment of the contribution of sustainability indicators to sustainable development: a novel approach using fuzzy set theory. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 86, 2, str. 173–185.
- Cunder, T., Bedrač, M., 2011. Is rural development policy in Slovenia really sustainable?. V: *Prospects of agriculture and rural areas in the context of durable*

- development. Scientific papers, 11, Bukarešta, University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine, str. 53–58.
- Der Werf, H. M. G., Petit, J., 2002. Evaluation of the environmental impact of agriculture at the farm level: a comparison and analysis of 12 indicator-based methods. *Agriculture Ecosystems & Environment*. Zv. 93, št. 1–3.
- Dillon, E. J., Hennessy, T., Hynes, S., 2010. Assessing the sustainability of Irish agriculture, *International journal of agricultural sustainability*, 8, 3.
- Družinski člani na družinskih kmetijah po starostnih skupinah. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1516103S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribištvo/03_kmetijska_gospod/05_15161_delovna_sila/&lang=2 (citirano 21. 12. 2015).
- Dumanski, J., Terry, E., Byerlee, D., Pieri, C., 1998. Performance Indicators for Sustainable Agriculture, Discussion notes. Rural Development Sector. The World Bank, Washington DC.
- Erjavec, E., 2007. Prihodnost Skupne kmetijske politike v luči evropskih financ- poskus politično-ekonomske analize URL: http://www.svez.gov.si/fileadmin/svez.gov.si/pageuploads/docs/pregled_proracuna_EU/Erjavec.pdf (citirano 5. 5. 2011).
- Eurostat, 2011. Podatkovni portal. URL: <http://epp.eurostat.eceuropa.eu/portal/> (citirano: 5. 12. 2011).
- Eurostat, 2016. Podatkovni portal. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data/main-tables> (citirano: 5. 7. 2016).
- Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2006.
- Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2011.
- Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje, 2013.
- Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2014.
- Evidenca pridelave in predelave ekoloških kmetijskih pridelkov ali živil leta 2012. MKO. (Interni vir, 17. 1. 2013, Ljubljana).
- Evidenca pridelave in predelave ekoloških kmetijskih pridelkov ali živil leta 2013. MKGP. (Interni vir 24. 4. 2014, Ljubljana).
- Frater, P., Franks, J., 2013. Measuring agricultural sustainability at the farm-level: A pragmatic approach. *International Journal of Agricultural Management*, 2, št. 4, str. 207–225.
- Gaetano, V., 2010. EU rural policy: proposal and application of an agricultural sustainability index. URL: <http://mpr.a.ub.uni-muenchen.de/27032/> (citirano 5. 5. 2011).

- Golusina, M., Munitlak Ivanović, O., 2009. Definition, characteristics and state of the indicators of sustainable development in countries of Southeastern Europe. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 130, 1–2, str. 67–74.
- Gomez-Limon, J. A., Riesgo, L., 2008. Alternative approaches on constructing a composite indicator to measure agricultural sustainability, 107th EAAE Seminar, Sevilla.
- Gomez-Limon, J. A., 2010. Empirical evaluation of agricultural sustainability using composite indicators: *Ecological Economics*, 69, 5.
- GRACE Communication Foundation. Sustainable Agriculture. URL: <http://www.sustainabletable.org/intro/whatis/> (citirano 24. 2. 2011).
- Halloran, J. M., Archer, D. W., 2008. External economic drivers and US agricultural production systems. *Renewable Agriculture And Food Systems*, 23, 4, str. 296–303.
- Hatai, L. D. Sen C., 2008. An economic analysis of agricultural sustainability in Orissa. *Agricultural and Resource Economics Review*, 21, 273–282.
- Hennessy, T., Buckley, C., Dillon, E., Donnellan, T., Hanrahan, K., Moran, B., Ryan, M., 2013. Measuring Farm Level Sustainability with the Teagasc National Farm Survey. Agriculture and Food Development Authority, Galway, 27 str. URL: <http://www.teagasc.ie/publications/2013/3042/SustainabilityReport.pdf> (citirano 15. 12. 2015).
- Hrabankova, M., Bohackova, I., 2009. Conditions of sustainable development in the Czech Republic in compliance with the recommendation of the European Commission. *Agricultural Economics-Zemedelska Ekonomika*, 55, 3, str. 156–160.
- Hrustel Majcen M., 2004. Trajnostni razvoj in kmetijstvo. Usklajeno in sonaravno 11, Svet za varstvo okolja RS, Ljubljana, str. 99–102.
- Huby, M., Cinderby, S., Crowe, A. M., Gillings, S., McClean, C. J., Moran, D., Owen, A., White, P. C. L., 2006. The association of natural, social and economic factors with bird species richness in rural England. *Journal of Agricultural Economics*, 57, 2, str. 295–312.
- Ikerd, J., 1993. The need for a system approach to sustainable agriculture. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 46, 1–4, Elsevier, str. 147–160.
- Indicators for the Integration of Environmental Concerns into the Common Agricultural Policy, 2000. COM (2000) 20, final. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/envir/indicators/index_en.htm (citirano 5. 5. 2011).
- Juvančič, L., Slabe Erker, R., 2006. Policy practice vs. public perception - does the support for multifunctional agriculture in Slovenia deliver the right thing?. Competitiveness, multifunctionality and sustainability - a new perspective for agriculture and rural areas in Central and Eastern Europe, zbornik konference. Prva mednarodna konferenca Agriculture and Rural Development, Zagreb, str. 1–9
- Keating, B. A., Carberry, P. S., Bindraban, P. S., Asseng, S., Meinke, H., Dixon J., 2010. Eco-efficient Agriculture: Concepts, Challenges, and Opportunities. *Crop Science*, 50, 2, str. 109–119.

- Kerma S., Lampič B., Podmenik, D., 2014. Tourism as a supplementary activity on organic farms in the Primorska region, Slovenia. *Academica turistica*, 7, 2, str. 101–112.
- Klemenčič, M. M., Lampič, B., Potočnik Slavič, I., 2008. Življenjska (ne)moč obrobni podoželskih območij v Sloveniji. *GeograFF* 3, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 149 str.
- Klun, M., Slabe Erker R., Bedrač M., Cunder T., Lampič B., Mrak I., Rednak M., 2012. Parametri trajnostnega razvoja kmetijstva. Del 4, Razumevanje trajnostnega kmetijstva v Sloveniji s strani širše javnosti in kmetijskega prebivalstva. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 46 str.
- Kmetijska gospodarstva, ekonomska velikost, KZU, GVŽ in PDM po velikostnih razredih ekonomske velikosti. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P7101S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/07_Tipologija/02_15P71_stat_regije/&lang=2 (citirano 25. 2. 2012).
- Kmetijska gospodarstva po tipu kmetovanja in statističnih regijah. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1573808S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/08_15738_kmet_gosp_stat_reg/&lang=2 (citirano 21. 12. 2015).
- Kmetijska gospodarstva po vrsti rabe vseh zemljišč v uporabi. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P2112S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/03_zemljisca_raba/02_15P21_stat_regije/&lang=2 (citirano 22. 8. 2015).
- Kmetijska gospodarstva, skupni KZU, GVŽ in povprečni GVŽ na ha KZU. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P0314S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/01_Splosni_pregled/03_15P03_stat_regije/&lang=2 (citirano 25. 2. 2012).
- Kmetijska gospodarstva – splošni pregled po statističnih regijah, 2000 in 2010. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Kmetijstvo_2010/01_Splosni_pregled/01_15P02_kohez_regije/01_15P02_kohez_regije.asp (citirano 25. 2. 2012).
- Kmetijska izobrazba in polnovredne delovne moči (PDM) gospodarjev-upraviteljev na družinskih kmetijah. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P4115S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/05_delovna_sila/02_15P41_stat_regije/&lang=2 (citirano 25. 2. 2012).
- Kmetijska območja visoke naravne vrednosti, Kazalci okolja. Agencija RS za okolje. URL: http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=57 (citirano 21. 5. 2012).
- Kmetijstvo in okolje. URL: http://www.itr.si/javno/youth_farm/sl/agriculture3.html#6 (citirano 2. 3. 2011).
- Lampič, B., Potočnik Slavič, I., 2007. Demographic vitality and human resources as important factors for rural areas development. *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 87, 2, str. 103–111.

- Lampič, B., 2008. Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana : relikt ali razvojni potencial. GeograFF 2, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 125 str.
- Lampič, B., Slabe, A., Mrak, I., Šebenik, U., 2013. Ekonomika ekoloških kmetij v Sloveniji - končno poročilo (del ULFF in ITR). Ljubljana, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta: Inštitut za trajnostni razvoj, 56 str.
- Lehtonen, H., Aakkula, J., Rikkonen, P., 2005. Alternative agricultural policy scenarios, sector modelling and indicators: A sustainability assessment. *Journal of Sustainable Agriculture*, 26, 4, str. 63–93.
- Liu, Y. X., Langer, V., Høgh-Jensen, H., Egelyng, H., 2010. Energy Use in Organic, Green and Conventional Pear Producing Systems Cases from China. *Journal of Sustainable Agriculture*, 34, 6, str. 630–646.
- Lukšič, A. A., Bahor, M., 2009. Konceptualna refleksija Strategije razvoja Slovenije. Razvojni izzivi Slovenije, Regionalni razvoj 2, Ljubljana, str. 61–69.
- Nacionalni strateški načrt razvoja podeželja 2007-2013. URL: http://www.arhiv.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Breda/PRP/NSN_-_potrjena.pdf (citirano 28. 4. 2014).
- Namen kmetijske pridelave. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P0315S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/01_Splosni_pregled/03_15P03_stat_regije/&lang=2 (citirano 12. 11. 2015).
- Odobrene vloge za trženje kmetijskih proizvodov. Kmetijski inštitut Slovenije, 2011.
- O kmetijstvu doma in drugje po EU, Statistični urad Republike Slovenije, 2013. URL: http://www.stat.si/doc/pub/kmetijstvo_EU.pdf (citirano 13. 5. 2016).
- Opis območij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, PRP 2007–2013, MKGP. URL: http://www.program-podezelja.si/images/phocadownload/priloga_3-opis%20območij%20z%20omejenimi%20možnostmi%20za%20kmetijsko%20dejavnost.pdf (citirano 5. 9. 2015).
- Plut, D., 2014. Sonaravni razvoj Slovenije - priložnosti in pasti. GeograFF 13, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 244 str.
- Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva v letu 2014, 2015. Kmetijski inštitut Slovenije, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. 234 str. URL: http://www.kis.si/f/docs/Porocila_o_stanju_v_kmetijstvu_OEK/ZP-2014-splosnopriloge_koncno.pdf (citirano 12. 11. 2015).
- Potočnik Slavič, I., 2010. Endogeni razvojni potenciali slovenskega podeželja. GeograFF 7, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 131 str.
- Potočnik Slavič, I., Cigale, D., Lampič, B., Perpar, A., Udovč, A., 2016. (Ne)raba razpoložljivih virov na kmetiji v Sloveniji. GeograFF 19, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 166 str.

- Prebivalstvo po starosti in spolu. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05C2001S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/10_stevilo_preb/10_05C20_prebivalstvo_stat_regije/&lang=2 (citirano 25. 12. 2012).
- Program razvoja kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva 2000–2006, 1999. Ministrstvo za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano.
- Program razvoja podeželja za Republiko Slovenijo 2004–2006. URL: http://www.arsktrp.gov.si/fileadmin/arsktrp.gov.si/pageuploads/Publikacije_gradiva/PRP-program-spremembe-konsolidirano.pdf (citirano 28. 4. 2014)
- Program razvoja podeželja RS 2007–2013. URL: http://www.arhiv.mkgp.gov.si/si/delovna_podrocja/program_razvoja_podezelja_2007_2013/ (citirano 28. 4. 2014).
- Program razvoja podeželja RS za obdobje 2014–2020. URL: <http://www.reterurale.it/downloads/RDP/rdp%20Slovenia.pdf> (citirano 2. 4. 2016)
- Radej, B., 1999. Razvoj indikatorjev za vrednotenje okoljske kakovosti gospodarske rasti. Delovni zvezek, 7, 10, Ljubljana, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, 76 str.
- Regionalna bruto dodana vrednost v osnovnih cenah po dejavnostih. Statistični urad Republike Slovenije. URL: <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp> (citirano 11. 5. 2015).
- Register dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. 2008, 2011, 2014.
- Resolucija o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva do leta 2020 – zagotovimo si hrano za jutri. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. URL: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO80> (citirano 28. 4. 2014).
- Rutar, A., 2016. Ocena okoljske trajnosti kmetijstva na podzemnih vodnih telesih v Sloveniji. Magistrsko delo, Ljubljana, Biotehniška fakulteta univerze v Ljubljani, 126 str.
- Sands, G. R., Podmore, T. H., 2000. A generalized environmental sustainability index for agricultural systems. *Agriculture Ecosystems & Environment*, 79, 1, str. 29–41. URL: http://www.earthedintl.org/CourseMatls/SustCentralAm/Readings/06_Env_Sust_Index_for_AgSys.pdf (citirano 22. 9. 2013).
- Seljak, J., 2001. Nove mere razvoja – kazalec uravnoteženega razvoja (KURA). *IB revija*, 35, 4, str. 27–37.
- Sharma, T., Carmichael, J., Klinkenberg, B., 2006. Integrated modeling for exploring sustainable agriculture futures. *Futures*, 38, 1, str. 93–113.
- Skupna in kmetijska zemljišča kmetijskih gospodarstev po statističnih regijah. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1573802S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/08_15738_kmet_gosp_stat_reg/&lang=2 (citirano 21. 12. 2015).

- Skupna kmetijska politika na dlani. URL: ec.europa.eu/agriculture/publi/capexplained/cap_sl.pdf (citirano 24. 2. 2011).
- Slabe, A., 2015. Razvojni potencial ekološkega kmetijstva v Sloveniji v povezavi z doseganjem trajnostne samooskrbe s hrano. Doktorska disertacija, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 203 str.
- Slabe Erker, R., Hlad, B. Juvančič, L., 2003. Biotska raznovrstnost kot vir ekonomskega razvoja. Končno poročilo, Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 111 str.
- Slabe Erker, R., Filipič, J., 2005. Oblikovanje kazalcev samovzdržnosti regije ter ocena regij glede na te kazalce v medsebojni medregionalni in mednarodni primerjavi, Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Slabe Erker, R., Lampič, B., Cunder, T., Bedrač, M., 2013. Opredelitev in merjenje trajnosti v kmetijstvu. GeograFF 16, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 154 str.
- Special Eurobarometer 410, 2014. Europeans, agriculture and the common agricultural policy (CAP). 97 str. URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_410_en.pdf (citirano 25. 11. 2015).
- Special Eurobarometer, 2008. Europeans, Agriculture and the Common Agricultural. Evropska komisija, 151 str. URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_294_en.pdf (citirano 15. 2. 2012).
- Splošni pregled kmetijskih gospodarstev. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/00_15560_splosno/00_15560_splosno.asp (citirano 22. 8. 2015).
- Suhadolc, M., Sušnik, A., Lobnik, F., Kajfež-Bogataj, L., Gregorič, G., Bergant, K., 2010. Izzivi Slovenije na področju suš in degradacije tal : uresničevanje ciljev Konvencije ZN o boju proti degradaciji/dezertifikaciji tal (UNCCD). Ljubljana, Agencija RS za okolje, 75 str., ilustr. ISBN 978-961-6324-48-9. URL: http://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/agromet/product/document/si/IZZIVI_Slovenije_na_podrocju_sus_in_degradacije_tal.pdf (citirano 7. 3. 2014).
- Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji. URL: <http://www.arhiv.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/drugo/biotska.pdf> (citirano 28. 4. 2014)
- Špes, M., Cigale, D., Lampič, B., Natek, K., Plut, D., Smrekar, A., 2002. Študija ranljivosti okolja (metodologija in aplikacija), Geographica Slovenica 35, 1–2, Ljubljana, Založba ZRC, 150 str.
- Število kmetijskih gospodarstev po ekonomski velikosti in tipu kmetovanja. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15164045&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/06_15164_tipologija/&lang=2 (citirano 8. 5. 2015)
- Tathdil, F. F., Boz, I., Tatlıdil, H., 2009. Farmers' perception of sustainable agriculture and its determinants: a case study in Kahramanmaraş province of Turkey. Environment, Development and Sustainability, 11, str. 1091–1106.

- Uredba sveta (ES) št. 1698/2005. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:277:0001:0001:SL:PDF> (citirano 28. 4. 2014)
- Van Cauwenbergh, N., Biala, K., Biolders, C., Brouckaert, V., Francois, L., Cidat, V. G., Hermy, M., Mathijs, E., Muys, B., Reijnders, J., Sauvenier, X., Valckx, J., Vanclooster, M., Van der Veken, B., Wauters, E., Peeters, A., 2007. SAFE - A hierarchical framework for assessing the sustainability of agricultural systems. *Agriculture Ecosystems & Environment*, 120, 2-4.
- Vecchione, G., 2010. EU rural policy: proposal and application of an agricultural sustainability index. MPRA Paper 27032. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/27032/1/MPRA_paper_27032.pdf (citirano 2. 9. 2012)
- Vintar Mally, K., 2009. (Ne)sonaravnost razvoja slovenskih regij. V: Nared, J., (ur.), Perko, D., (ur.). *Razvojni izzivi Slovenije, (Regionalni razvoj, 2)*, Ljubljana, Založba ZRC, str. 263–270.
- Vloge za ukrep 121 Posodabljanje kmetijskih gospodarstev. Kmetijski inštitut Slovenije, 2011.
- Vloge za ukrep 121 Posodabljanje kmetijskih gospodarstev. Kmetijski inštitut Slovenije, 2015.
- Vložek dela v kmetijstvu (PDM). Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P9103S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/00_kazalniki/03_15P91_stat_regije/&lang=2 (citirano 11. 3. 2012).
- Volk, T. Rednak, M., Senegačnik, M., 1992. Strategija razvoja slovenskega kmetijstva. Okolju prijazno in učinkovito kmetijstvo. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 88 str.
- Volk, T., Rednak, M., Cunder, T., Bedrač, M., Pintar, M., Moljk, B., Zagorc, B., Zemljič, A., Škof, M., 2010. Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva in gozdarstva v letu 2010. URL: http://www.arhiv.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/saS-So/2008_Sektor_za_kmetijske_trge/Porocilo_o_stanju_v_letu_2006_splosno.pdf (citirano 28. 4. 2014).
- Zahm, F., Viaux, P., Vilain, L., Girardin, P., Mouchet, C., 2008. Assessing Farm Sustainability with the IDEA Method - from the Concept of Agriculture Sustainability to Case Studies on Farms. *Sustainable Development*, 16, 4, 271–281.
- Zakon o kmetijstvu. Uradni list RS, št. 45/2008, 57/2012, 90/2012.
- Zaposleni po dejavnosti in spolu, statistične regije. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05G3060S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/20_soc_ekon_preb/03_05G30_aktivnost/&lang=2 (citirano 3. 2. 2012).
- Zaposlenost v kmetijstvu merjena v polnovrednih delovnih močeh. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1561503S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/01_15615_ekonomski_racuni/&lang=2 (citirano 22. 8. 2015)

Seznam slik

Slika 1: Podoba slovenskega podeželja se postopoma spreminja, preobrazba pa so odraža tudi v spreminjanju in izginjanju podeželske arhitekturne dediščine.	15
Slika 2: Slovenske regije glede na dosežene ekstremne vrednosti (najbolj ugodno oz. najmanj ugodno stanje) po izbranih 22 kazalnikih.	18
Slika 3: Hribovska kmetija, Topla, Koroška statistična regija.	19
Slika 4: Struktura rabe zemljišč odraža razmeroma neugodne razmere za kmetijstvo v Sloveniji.	22
Slika 5: Struktura rabe zemljišč po statističnih regijah.	23
Slika 6: Kmetijska zemljišča, predvsem visok delež njiv, v Pomurski statistični regiji predstavljajo največji pridelovalni potencial.	24
Slika 7: Podravska statistična regija po deležu kmetijskih zemljišč v strukturi rabe sledi Pomurski.	24
Slika 8: Gorenjska statistična regija ima v strukturi rabe najmanj kmetijskih zemljišč.	25
Slika 9: Goriška statistična regija z 18,8 % KZ v strukturi rabe zemljišč zaostaja le za Gorenjsko.	25
Slika 10: Za Pomursko regijo je značilen ravninski svet, ki je najprimernejši za intenzivno rastlinsko pridelavo.	27
Slika 11: Kmetijska zemljišča in njive na prebivalca regije - potencial za prehransko samooskrbo.	27
Slika 12: Kmetije po velikostni strukturi – težnja po povečevanju velikosti kmetij se nadaljuje.	28
Slika 13: Shematičen prikaz vrednotenja trajnostnega kmetijstva v Sloveniji.	31
Slika 14: Pomembni kriteriji pri oblikovanju ustreznih kazalnikov.	32
Slika 15: Regionalna BDV kmetijstva (v %) po regijah.	40
Slika 16: Število slovenskih kmetij, ki trži svoje pridelke, narašča.	41
Slika 17: Število registriranih dopolnilnih dejavnosti (po glavnih skupinah) leta 2008 in 2014 v Sloveniji.	44
Slika 18: Različni kmetijski ukrepi spodbujajo kmetijsko pridelavo na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo.	50
Slika 19: Število ekoloških kmetij in površina ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč v obdobju 2006-2014.	55
Slika 20: Reja drobnice je predvsem pomembna na območjih s težjimi pridelovalnimi razmerami.	57
Slika 21: Naselje Lipje (Savinjska statistična regija, občina Velenje) v zadnjih letih doživlja veliko prebivalstveno rast, živost podeželja pa se kaže tudi v številnih novogradnjah in obnovljenih hišah.	61
Slika 22: Kras (Obalno-kraška statistična regija) je prepoznan po razviti gostinsko-turistični ponudbi in vinogradništvu, prebivalstvo pa še vedno skrbi za lastno oskrbo s hrano.	69
Slika 23: Ekonomska trajnost po posameznih parametrih.	70
Slika 24: Indeks ekonomske trajnosti kmetijstva na ravni statističnih regij.	71
Slika 25: Prikaz ekonomske trajnosti po statističnih regijah.	71
Slika 26: Bohinjske planine ohranjajo tradicijo pastirstva.	73
Slika 27: Okoljska trajnost kmetijstva po posameznih parametrih.	74

Slika 28: Indeks okoljske trajnosti kmetijstva na ravni statističnih regij.	75
Slika 29: Prikaz okoljske trajnosti po statističnih regijah.	76
Slika 30: Družbena trajnost kmetijstva po posameznih parametrih.	79
Slika 31: Indeks družbene trajnosti kmetijstva na ravni statističnih regij.	79
Slika 32: Prikaz družbene trajnosti kmetijstva po statističnih regijah.	80
Slika 33: Trajnost kmetijstva po posameznih vidikih trajnosti.	82
Slika 34: Skupni indeks trajnosti kmetijstva po regijah.	83
Slika 35: Prikaz trajnosti kmetijstva na regionalni ravni.	83
Slika 36: Mnenje javnosti, kam gre razvoj slovenskega kmetijstva.	90
Slika 37: Število specializiranih sadjarjev v Sloveniji nekoliko upada, narašča pa površina intenzivnih sadovnjakov.	93
Slika 38: Mnenje kmetov, kam gre razvoj slovenskega kmetijstva.	95
Slika 39: Na Ljubljanskem barju so zaradi pogostih poplav razmere za kmetijstvo specifične.	102
Figure 40: The overall level of agricultural sustainability in Slovenian regions.	120

Seznam preglednic

Preglednica 1: Pregled vrednosti vseh izbranih kazalnikov, ki vplivajo na trajnost kmetijstva v slovenskih regijah.	20
Preglednica 2: Značilnosti rabe zemljišč in potencial kmetijskih zemljišč za regionalno samooskrbo.	26
Preglednica 3: Pregled uporabljenih kazalnikov za vrednotenje trajnosti v kmetijstvu na regionalni ravni in viri podatkov.	34
Preglednica 4: Dodana vrednost v kmetijstvu v deležu skupne BDV v obdobju 2000 do 2013.	40
Preglednica 5: Trženje kakovostnih kmetijskih proizvodov – delež odobrenih vlog v obdobju 2008–2010.	42
Preglednica 6: Delež kmetij z dopolnilno dejavnostjo.	43
Preglednica 7: Delež kmetij s standardnim prihodkom nad 8000 EUR.	45
Preglednica 8: Produktivnost dela v kmetijstvu v PDM/ha.	46
Preglednica 9: Delež odobrenih vlog - izdatki za naložbe v obdobju 2008–2011.	46
Preglednica 10: Delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč.	48
Preglednica 11: Delež pozidanih površin.	49
Preglednica 12: Razmerje med površinami njiv in travinja.	49
Preglednica 13: Delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo.	51
Preglednica 14: Delež kmetijskih zemljišč v uporabi na območjih Natura 2000.	52
Preglednica 15: Delež kmetijskih zemljišč na območjih visoke naravne vrednosti.	52
Preglednica 16: Delež zemljišč v zaraščanju.	53
Preglednica 17: Ekološko obdelana kmetijska zemljišča po regijah (2008-2014).	54
Preglednica 18: Delež njiv na vodovarstvenih območjih (VVO).	56
Preglednica 19: Obremenitve z GVŽ/ha.	57
Preglednica 20: Zaposleni v kmetijstvu po SKD.	58
Preglednica 21: Povprečna starost gospodarjev na družinskih kmetijah.	59
Preglednica 22: Gostota poseljenosti na podeželskih območjih – število prebivalcev na km ² .	60
Preglednica 23: Delež gospodarjev s formalno kmetijsko izobrazbo.	61
Preglednica 24: Delež delno samooskrbnih kmetij, ki imajo prihodek pod 8000 EUR.	62
Preglednica 25: Sprememba dejanske rabe kmetijskih zemljišč v kategorijo pozidano glede na leto 2006.	63
Preglednica 26: Uteži na ravni vidikov, parametrov in kazalnikov.	65
Preglednica 27: Indeks parametra proizvodnja hrane in prehranska varnost po statističnih regijah.	67
Preglednica 28: Indeks parametra izboljšanje dohodkovnega položaja in trženje po statističnih regijah.	68
Preglednica 29: Indeks parametra tehnološki napredek in povečanje produktivnosti po statističnih regijah.	69

Preglednica 30: Indeks parametra ohranjanje naravnih virov in ekološkega ravnotežja po statističnih regijah.	72
Preglednica 31: Indeks parametra ohranjanje biotske raznovrstnosti po statističnih regijah.	73
Preglednica 32: Indeks parametra uporaba okolju prijaznih tehnologij po statističnih regijah.	74
Preglednica 33: Indeks parametra dvig zaposlenosti prebivalstva po statističnih regijah.	77
Preglednica 34: Indeks parametra izboljšanje demografske strukture po statističnih regijah.	77
Preglednica 35: Indeks parametra urejanje podeželskega prostora in izboljšanje vitalnosti podeželja po statističnih regijah.	78
Preglednica 36: Indeksi posameznih vidikov trajnosti in skupna trajnost v kmetijstvu po statističnih regijah.	81
Preglednica 37: Mnenje javnosti, kaj najbolj označuje trajnostno kmetijstvo.	87
Preglednica 38: Frekvenca odgovorov javnosti na vprašanje o pomembnosti trajnostnega razvoja kmetijstva v primerjavi z drugimi družbenimi področji.	88
Preglednica 39: Ocena pomembnosti različnih ciljev kmetijstva s strani javnosti.	89
Preglednica 40: Povprečne ocene trditev javnosti, zakaj se razmere v kmetijstvu slabšajo.	91
Preglednica 41: Povprečne ocene trditev javnosti, zakaj se razmere v kmetijstvu izboljšujejo.	91
Preglednica 42: Mnenje kmetov, kaj najbolj označuje trajnostno kmetijstvo.	93
Preglednica 43: Frekvenca odgovorov kmetov na vprašanje o pomembnosti trajnostnega razvoja kmetijstva v primerjavi z drugimi družbenimi področji.	94
Preglednica 44: Ocena pomembnosti različnih ciljev kmetijstva s strani kmetov.	94
Preglednica 45: Povprečne ocene trditev kmetov, zakaj se razmere v kmetijstvu slabšajo.	96
Preglednica 46: Povprečne ocene trditev kmetov, zakaj se razmere v kmetijstvu izboljšujejo.	97
Preglednica 47: Mnenje kmetov o ukrepih spodbujanja trajnostnega kmetijstva.	97
Preglednica 48: Predlog prednostnih področij in ukrepov za povečevanje trajnosti kmetijstva slovenskih regij.	105
Preglednica 49: Indeksi posameznih vidikov trajnosti in skupna trajnost v kmetijstvu po statističnih regijah Slovenije.	112
Table 50: Indices of particular aspects of sustainability and overall sustainability of agriculture by Slovenian statistical region	121

Stvarno kazalo

A

agregiranje 30, 114
AHP 30, 38, 65,

B

biotska raznovrstnost 14, 31, 36, 47,
51–54, 66, 72–74, 76, 102, 109,
113

D

delež pozidanih površin 17, 19–20,
22, 31, 35, 47–49, 62–63, 66, 107,
113
demografska struktura 14, 31, 37, 58–
60, 66, 76–77, 79–80, 111, 114
diverzifikacija 14, 34, 42–43, 97, 105,
109
dodana vrednost v kmetijstvu 14, 18,
20, 31, 34, 38–41, 65, 67, 113
dohodkovni položaj in trženje 14, 31,
34, 39, 41–42, 44, 65, 67–68, 70–71,
111, 113, 117
dopolnilna dejavnost na kmetiji 20, 22,
31, 34, 39, 42–44, 65, 68, 100, 105,
113
družbeni vidik trajnosti 10, 13, 16–17,
29–31, 33, 58, 60, 62, 65–66, 76,
78–83, 87–89, 92, 98, 101, 111–113,
115–116
dvig zaposlenosti prebivalstva 14,
31, 37–38, 58, 66, 76–77, 79–80,
114

E

ekološko kmetijstvo 36, 54–55, 91,
100–101, 104, 106, 117
ekološko obdelana kmetijska zemljišča
18–19, 21, 31, 36, 47, 54–55, 66, 73,
100, 107, 133
ekonomski vidik trajnosti 10, 13–14,
16–17, 29–31, 33–34, 38–39, 58, 62,
65, 66–67, 70–71, 75, 81–83, 87–88,
96, 98, 100–101, 104, 109, 111–113,
115–116

G

Gorenjska statistična regija 17, 19–20,
22–23, 25–26, 28, 40–46, 48–49,
51–54, 56–63, 67–75, 77–79, 81–83,
86, 92, 105–106, 108, 112
Goriška statistična regija 17, 20, 23,
25–26, 28, 40, 42–43, 45–46, 48–49,
51–54, 56–63, 67–75, 77–79, 81–83,
105, 107, 112
gostota poseljenosti 18, 21, 31, 37, 58,
60, 66, 77, 114
gozd 22–23, 26–27, 35–37, 44, 53, 60,
100

I

indeks trajnosti kmetijstva 9–10, 14, 39,
65, 67, 70, 72, 75–76, 79–83, 103, 108,
111–112, 114
inovativnost 29, 37, 103
intenzivnost dela v kmetijstvu 34, 52
izdatki za naložbe 20, 31, 34, 39, 46–47,
66, 113
izobrazba 14, 18, 21, 31, 37, 58, 60–61,
66, 77, 86–87, 92, 101, 106, 114

K

kazalnik 9–10, 15, 17–20, 22, 29–30,
32–39, 41–42, 44–54, 56, 58–60, 62,
65–67, 72, 74, 76, 78, 81, 99, 103–104,
106–111, 113–115
kmetijska izobrazba 18, 21, 31, 37, 58,
60–61, 66, 77, 106, 114
kmetijska zemljišča v uporabi 20, 23,
35–36, 45, 47, 50–52, 101, 117
kmetijstvo v skupni BDV 18, 20, 34,
38–41, 65, 67, 113, 117–118
Koroška statistična regija 17–20, 23, 26,
28, 40, 42–49, 51–54, 56–63, 67–45,
77–79, 81–83, 106–107, 112–113

M

metoda standardizacije 30, 65, 114,
123
metoda uteževanja 30, 38, 67, 72,
76
model za spremljanje trajnosti 29, 33,
99, 109

N

naravni viri 14, 29, 31, 35, 47–49, 54, 56, 59, 66, 72, 74–75, 85, 101, 113, 116
 Natura 2000 18, 20, 22, 31, 33, 36, 47, 51–52, 66, 113, 122
 Notranjsko–kraška statistična regija 17–18, 20, 22–23, 26–28, 40, 45–63, 67–75, 77–79, 81–83, 106, 108, 112–113

O

območja visoke naravne vrednosti 19, 20, 31, 36, 47, 52–53, 66, 100, 113
 obremenitev z GVŽ 18, 21, 31, 36, 47, 56–57, 66, 73, 106–107, 113
 obseg kmetijske proizvodnje 48
 ohranjanje naravnih virov 14, 31, 35, 47, 49–50, 66, 72, 74, 76, 113
 okoljski vidik trajnosti 17, 29–31, 33, 35, 47, 49, 54–56, 62, 65–66
 OMD 18–20, 31, 35, 50–51, 66, 72
 Osrednjeslovenska statistična regija 20, 22–23, 26, 28, 40–43, 45–49, 51–54, 56–63, 67–79, 81–83, 86, 92, 106–108, 112

P

parameter trajnosti kmetijstva 9–10, 13–16, 29–30, 32–33, 38–39, 41–42, 45, 47, 50–54, 56, 58–59, 62, 65–70, 72–80, 99, 109, 111–113
 Podravska statistična regija 17, 20, 22–24, 26–28, 40, 42–43, 45–54, 56, 58–63, 67–75, 77–79, 81–83, 86, 92, 106–107, 112
 Pomurska statistična regija 13, 17–20, 22–24, 26–28, 40, 42–43, 45–63, 67–83, 10–108, 11–114
 prehranska varnost 14, 31, 34, 38–39, 41, 65–67, 70–71, 93, 111, 113
 produktivnost dela v kmetijstvu 14, 19, 20, 30, 31, 34, 39, 45, 46, 66–70, 100, 101, 103, 105, 106, 111, 113
 Program razvoja podeželja 46, 99, 108
 proizvodna usmeritev 48, 56, 92
 proizvodnja hrane 14, 31, 34, 38, 39, 41, 65–67, 70, 71, 111, 113

pozidanost 22–23, 37, 58, 62–63, 66, 114

R

rastlinska pridelava 27
 razpoložljivost podatkov 13, 15, 23, 29, 108, 109, 11
 razvoj podeželja 13, 37, 46, 76, 84, 97–99, 101, 108, 111, 112, 114, 115
 regionalna raven 9, 13, 14, 15, 17, 30, 32–34, 39, 45, 56, 58, 65, 83, 99, 104, 108, 111, 112

S

samooskrba 14, 18, 23, 26–28, 63, 87, 89, 92–94, 98, 117
 samooskrbne kmetije 37, 58, 62, 78
 Savinjska statistična regija 20, 22–23, 26, 28, 40, 42–43, 45–54, 56–63, 67–75, 77–79, 81–83, 86, 92, 102, 106–107, 111–112
 sistem spremljanja 30
 Spodnjeposavska statistična regija 20, 23, 26–28, 40, 42–43, 45–54, 56–63, 67–75, 77–79, 81–83, 106–107, 112–113
 starost gospodarjev 18, 21, 31, 37, 58–61, 66, 77, 101, 114
 Statistična regija Jugovzhodna Slovenija 17, 20, 23, 26–28, 40–43, 45–46, 48–49, 51–54, 56–63, 67–70, 72–74, 77–78, 80–82, 86, 92, 106–107, 112–113
 statistične regije 9–11, 13–15, 17, 19, 23–26, 30, 33, 37, 39–40, 42–43, 45–63, 66–82, 86, 92, 104–106, 109, 111–112, 114–115

T

tehnološki napredek 14, 31, 34, 39, 45–46, 67–71, 113
 trajnostno kmetijstvo 9, 10, 13–14, 19, 29, 31–33, 36, 39, 46, 58, 65–66, 84–90, 92–93, 95–98, 111, 115–118
 trženje kmetijskih proizvodov 20, 31, 34, 38–39, 41–42, 44, 65, 97, 104–106, 113

U

- ukrep kmetijske politike 37, 54, 59, 85, 86, 97–99, 104, 107, 108, 116
- uporaba okolju prijaznih tehnologij 14, 31, 36, 47, 54, 56, 66, 72–74, 76, 104, 113
- urejanje podeželskega prostora 14, 31, 37, 58, 62, 66, 76–80, 114

V

- varovanje biotske raznovrstnosti 14, 31, 36, 37, 51–54, 66, 72–73, 102, 133
- večkriterijsko odločanje 108–109
- velikostna struktura kmetij 28, 100–101, 107
- vodovarstveno območje 19, 21, 33, 36, 38, 56, 66, 73, 107–108

Z

- zaposleni v kmetijstvu 18–19, 21, 31, 37, 58, 66, 76, 80, 103, 114
- Zasavska statistična regija 19–20, 23, 26, 28, 40–43, 45–54, 56–63, 67–79, 81–83, 106–108, 112
- zemljišča v zaraščanju 19, 21–22, 31, 36, 47, 50, 53–54, 66, 90–91, 96, 102–103, 107, 113

Ž

- živinoreja 19, 45, 56–57, 68, 73, 82, 92

Avtorji

Mag. Matej Bedrač, Oddelek za ekonomiko kmetijstva, Kmetijski inštitut Slovenije, Hacquetova 17, 1000 Ljubljana, e-pošta: matej.bedrac@kis.si

Tomaž Cunder, Oddelek za ekonomiko kmetijstva, Kmetijski inštitut Slovenije, Hacquetova 17, 1000 Ljubljana, e-pošta: tomaz.cunder@kis.si

Dr. Maja Klun, Fakulteta za upravo Univerze v Ljubljani, Gosarjeva 5, 1000 Ljubljana, e-pošta: maja.klun@fu.uni-lj.si

Dr. Barbara Lampič, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, e-pošta: barbara.lampic@ff.uni-lj.si

Dr. Irena Mrak, Visoka šola za varstvo okolja, Trg mladosti 7, 3320 Velenje, e-pošta: irena.mrak@siol.net

Dr. Renata Slabe Erker, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, e-pošta: erkerr@ier.si

Doslej izdane publikacije iz zbirke GeograFF

GeograFF 1 – 2008

Matej Ogrin: Prometno onesnaževanje ozračja z dušikovim dioksidom v Ljubljani

GeograFF 2 – 2008

Barbara Lampič: Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana: relikv ali razvojni potencial

GeograFF 3 – 2008

Marijan M. Klemenčič, Barbara Lampič, Irma Potočnik Slavič: Življenjska (ne)moč obrobnih podeželskih območij v Sloveniji

GeograFF 4 – 2009

Katja Vintar Mally: Države v razvoju – med okoljevarstvom in razvojnimi težavami

GeograFF 5 – 2009

Več avtorjev: Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji

GeograFF 6 – 2010

Andrej Černe, Simon Kušar: The System of Indicators for Regional Development, Structure and Potentials

GeograFF 7 – 2010

Irma Potočnik Slavič: Endogeni razvojni potenciali slovenskega podeželja

GeograFF 8 – 2010

Marko Krevs, Dejan Djordjević, Nataša Pichler-Milanović (ur.): Challenges of spatial development of Ljubljana and Belgrade

GeograFF 9 – 2010

Barbara Lampič, Dejan Rebernik (ur.): Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja

GeograFF 10 – 2011

Karel Natek (ur.): Mali vodni tokovi in njihovo poplavno ogrožanje Ljubljane

GeograFF 11 – 2011

Irena Mrak: High Mountain Areas and Their Resilience to Tourism Development

GeograFF 12 – 2012

Darko Ogrin (ur.): Geografija stika Slovenske Istre in Tržaškega zaliva

GeograFF 13 – 2014

Dušan Plut: Sonaravni razvoj Slovenije – priložnosti in pasti

GeograFF 14 – 2014

Matej Ogrin, Katja Vintar Mally, Anton Planinšek, Griša Močnik, Luka Drinovec, Asta Gregorič, Ivan Iskra: Onesnaženost zraka v Ljubljani

GeograFF 15 – 2014

Dejan Cigale, Barbara Lampič, Irma Potočnik Slavič, Blaž Repe (ur.): Geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji

GeograFF 16 – 2015

Renata Slabe Erker, Barbara Lampič, Tomaž Cunder, Matej Bedrač: Opredelitev in merjenje trajnosti v kmetijstvu

GeograFF 17 – 2015

Tatjana Resnik Planinc, Matej Ogrin, Mojca Ilc Klun: Trajnostna mobilnost v procesu izobraževanja

GeograFF 18 – 2016

Matej Ogrin, Katja Vintar Mally, Anton Planinšek, Asta Gregorič, Luka Drinovec and Griša Močnik: Nitrogen Dioxide and Black Carbon Concentrations in Ljubljana

GeograFF 19 – 2016

Irma Potočnik Slavič, Dejan Cigale, Barbara Lampič, Anton Perpar, Andrej Udovč: (Ne) raba razpoložljivih virov na kmetijah v Sloveniji

